

محمد مهدی تبریزی فواید احمدی

قواعد ترکی، لغات، تمثیلات

دکتر فرهاد رحیمی

محمد مهدی تبریزی فواید احمدی

دکتر فرهاد رحیمی

تاریخ بویو تورک دیلینی باشقا دیلی خلقله اؤرگتمک اوچون چشیدلی سؤزلوکلر و دیل بیلگیسی اثرلری یاراتیلیمیشدیر. بونلاردان فرهاد رحیمی طرفیندن یایملانان عبدالرحیم شیروانی نین مظهر ترکی آدلی دیل بیلگیسی و سؤزلوک اثرینی سایایلریک. بوندان باشقا قاجار دونمیندن اؤنجه یه عاید اولان بو اثر یعنی فواید احمدی آدلی اثر دیر. بو کتاب فارسی ایله یازیلان تورکجه دیل بیلگیسی و تورکجه - فارسجه سؤزلوک و تورکجه آتا سوزلریندن عبارت بیر اثر دیر. فواید احمدی، محمد مهدی تبریزی طرفیندن سید احمد علیخان بهادرلی بهادر آدینا ۱۷۸۴ میلادیده یازیلیمیشدیر.

ایکینکلا آذربایاز اوزک بیراند کولنجی سیراد کوسوزی
کشی توغندی ایلدی سوزی قالدی کند اوزی بردی نکالوق قالدی کند
وقت کفیل

نشر

تبریز - اول خیابان طالقانی، نشر اختر
تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۵۳۹۲

ISBN: 978-600-486-406-0

طرح جلد: علی رحیمی
۹۷۸۶۰۰۴۸۶۴۰۶۰

محمد مہدی تبریزی

فوائد احمدی

(قواعد ترکی - لغات - تمثیلات)

فرہاد رحیمی

سر شناسه	: تبریزی، محمد مهدی، قرن ۱۲ ق.
عنوان و نام پدیدآور	: فواید احمدی محمد مهدی تبریزی (قواعد ترکی - لغات - تمثیلات) / فرهاد رحیمی.
مشخصات نشر	: تبریز: اختر، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۴۰۶-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: ترکی-فارسی.
موضوع	: زبان ترکی -- دستور
موضوع	: Turkish language -- Grammar
موضوع	: زبان ترکی -- واژه نامه ها -- فارسی
موضوع	: Turkish language -- Dictionaries -- Persian
شناسه افزوده	: رحیمی، فرهاد، ۱۳۵۶ -
شناسه افزوده	: Rahimi, Farhad
رده بندی کنگره	: PL۱۲۱
رده بندی دیویی	: ۴۹۴/۳۵۸۲۴۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۱۹۹۲۳۳

فواید احمدی محمد مهدی تبریزی

(قواعد ترکی - لغات - تمثیلات)

فرهاد رحیمی

ناشر: نشر اختر

چاپ اول ۱۳۹۹ • ۲۶۴ صفحه • قطع رقعی • ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۴۰۶-۰

تبریز- اول خیابان طالقانی، روبروی مصلی، نشر اختر

تلفن: ۰۹۱۴۱۱۶۶۸۹۷ و ۰۴۱-۳۵۵۵۵۳۹۳

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

ايچينده كيلر

۵	اؤن سؤز
۲۳	قواعد
۲۴	مقدمه
۲۵	فصل اول: فعل ماضی
۲۹	فصل دوم: حال
۳۰	فصل سیوم: مستقبل
۳۳	فصل چهارم: امر
۳۴	فصل پنجم: نهی
۳۵	فصل ششم: اسم فاعل
۳۶	فصل هفتم: اسم مفعول
۳۶	فصل هشتم: اسم زمان و مکان
۳۶	فصل نهم: اسم آلت
۳۶	فصل دهم: الفاظ ضمائر و اسماء اشارات
۳۷	فصل یازدهم: حروف رابطه ضمائر
۳۹	فصل دوازدهم: عوض یای نسبت
۴۰	فصل سیزدهم: تبدل حروف
۴۰	فصل چهاردهم: رسم الخط
۴۱	فصل پانزدهم: اعداد
۴۴	لغات
۴۴	باب الالف
۷۶	باب الباء
۹۵	باب التاء

باب الجیم.....	١٠٦
باب الخا.....	١٢٠
باب الدال.....	١٢٠
باب الرا.....	١٣٥
باب الزا.....	١٣٥
باب السین.....	١٣٨
باب الشین.....	١٥٧
باب الفا.....	١٦١
باب القاف.....	١٦٢
باب الکاف.....	١٩٠
باب اللام.....	٢٠٨
باب المیم.....	٢١١
باب النون.....	٢١٥
باب الها.....	٢١٩
باب الواو.....	٢٢٤
باب الیا.....	٢٢٩
خاتمه: تمثیلات ترکی.....	٢٥٥
ال یازمالاردان اؤرنکلر.....	٢٦٤

اُون سۆز

تورکجه نین چوخ اسکیلیگیندن قایناقلا نان ساغلام یاییسی و گوجلو دیل بیلگیسی (گرامری) اونو هر زمان ایلگی و جاذبه اوداغی و مرکزی قیلمیشدیر. تاریخ بویو بو دیلی باشقا دیلی خلقلره اؤرگتمک اوچون چشیدلی سۆزلوکلر و دیل بیلگیسی اثرلری یاراتیلدیگی کیمین ایران ساحه سینده ده بیر چوخ تورکجه دیل بیلگیسی و سۆزلوک میدانا گتیریلیمیشدیر. مثلا قاجار تورک حاکمیتی دؤنمینده عاید اولان و دکتر صدیق طرفیندن بیلیم دنیا سینا تانیتلان میرزا طیب آشتیانی نین و گئنه ده عبدالعلی خلخالی نین دیل بیلگیسی اثرلرینی، قاجار دؤنمینده عاید و فرهاد رحیمی طرفیندن یایمیلان عبدالرحیم شیروانی نین مظهر ترکی ادلی دیل بیلگیسی و سۆزلوک اثرینی سایایلیریک.

بونلاردان باشقا قاجار دؤنمیندن اؤنجه یه عاید اولان بو اثر یعنی **فواید احمدی** ادلی اثر دیر. بو کتاب فارسی دیلی ایله یازیلان تورکجه دیل بیلگیسی و تورکجه - فارسجه سۆزلوک و تورکجه آتا سوزلریندن عبارت بیر اثر دیر. فواید احمدی، **محمد مهدی تبریزی** طرفیندن **سید احمد علیخان بهادرلی بهادر** آدینا ۱۱۹۸ هجری نین سونلاریندا (۱۷۸۴ میلادی) قلمه آیینمایا باشلانمیش و ۱۱۹۹ هجری نین باشیندا بیتیریلیمیشدیر (۱۷۸۴ میلادی).

بو کتاب قیسا بیر گیریش، مقدمه، فصول، بابلار و خاتمه دن عبارت دیر، بو فصللرده فعل ماضی، فعل حال، فعل مستقبل، فعل امر، فعل نهی، اسم فاعل، اسم مفعول، اسم زمان و مکان، اسم آلت، الفاظ ضمایر و اسماء اشارات، حروف رابطه ضمایر، عوض یای نسبت، تبدیل حروف، رسم الخط و اعداد باشلیغی آلتیندا تورکجه دیل بیلگیسی قیسا جا اله آلتیندقدان سونرا بیرمی بابدان اولوشان تورکجه - فارسجه بیر سۆزلوک وئر یلمیشدیر. هر باب عرب الفباسیله ایلک حرفی گؤرسه دیر. هر باب ایسه نئچه فصلدن اولوشماقدادیر. فصللر عرب الفباسیله سون حرفه اشارت ائتمکده دیر. خاتمه بولومونده تمثیلات ترکی (تورکجه آتا سوزلری) وئر یلمیشدیر. یازارا گؤره بو مثلرین چوغو تورکجه دن فارسجه یه ده گئچمیشدیر. خاتمه دن سونرا گلن سون سوز و بعضی دیل بیلگیسی آچیقلامالاری ایله اثر سونا ارمیشدیر.

یازار دیل بیلگیسی قسمینی قواعد ترکی اولاراق آدلاندیرمیش، دیل بیلگیسی و سۆزلوک آچیقلامالارینین چشیدلی یئرلرینده بو دیلین آدینی قوللانیرکن ترکی تتریمینی

قوللانمیشدیر. یازار سۆزلوک قسمینین باشیندا تورک دیلینین چئشیدلیلگیندن دولایى ساده جه ایران و آذربایجان دا گئجّری اولان لغاتین ویریلمه سیله یئتیلدیگینى دیله گتیرمیشدیر. سۆزلوکده بیر چوخ دئییمه ده یئر وئرلمیشدیر.

اثرده ترکی آذربایجان تئرمیمی ده قوللانیمیشدیر: یوج (در ترکی آذربایجان اوج گویند)، یود (در ترکی آذربایجان اوت و اود گویند)، یندر (در ترکی آذربایجان اندر گویند).

اثرین سۆزلوک قسمینده ترکی چغتائی، لغت چغتائی و یا لفظ چغتائی تتریملریله بعضا تورک دیلینین بو لهجه سینین سوز وارلیغینه ده باش وورولموشدور: توقوز یا تُقوز، اُتا (تلخه)، ارغا (جوی آب)، ارقا (حجامت گاه)، آغا (خاتون حرم)، اَلْغ (بزرگ)، ییل (سال)، بَساق (پیکان)، بُوْری (گرگ)، بارى (همه و تمام)، توشقان (خرگوش)، جوجوک (شیرین)، ساروغ (زرد)، ساورماق (خاک و خاکستر پاشیدن)، ساری (طرف)، فُویاش (آفتاب)، کُپ (بسیار)، کُکلتاش (برادر رضاعی)، لوی (نهنگ)، یاسا (قصاص)، یوج (نوک هر چیزی)، یِکید (جوان)، یاغْمور (باران)، یندر (فرود بیار)، یُوز (رو)، یاروماس (روشن نمی شود)، یِریغ (فرمان پادشاهی)، یاروغ (روشن)، یاروغلوق (روشنی)، یالنجاق (برهنه)، یَقلاتماق (گریه کنانیدن)، یاروماق (روشن شدن)، یاروماق (روشن کردن)، یُودماق (فرو بردن)، یاشورماق (پنهان کردن)، ییلان (مار)، یِنه (باز).

اثرین سۆزلوک قسمینده لغت رومی و یا زبان رومی تتریمیله بعضا تورک دیلینین بو لهجه سینین سوز وارلیغینه ده باش وورولموشدور: اُوربا (رخت پوشیدنی)، اِت (بکن)، اَقچُور (بند زیرجامه)، اَنکماق (یاد کردن)، اَراماَق (تلاش کردن)، اُولِن (وقت دوبهر)، ایاغ دُئو (زیرجامه)، ائی (خوب)، اُچ تُوغلی (خطاب سپهسالار روم که سه علم همراه می دارد)، بَکِر (اسپ)، پِشکیر (رومال)، بُوَق و بُوَق (فضله)، بُولماق (یافتن)، تَرَس (بی دین)، چُوخُج (بچه)، چُوبُوق (شاخ و چوب باریک و به معنی دیمی یعنی نی دراز که در سر چلم گذاشته می کشند)، چَزکَماق (گرد گردیدن)، چَزمه (موزه)، سُوچ (تقصیر و گناه)، سیجاخ و سیجاَق (گرم)، ساچماق (ریختن)، سَورماق و صُورماق (پرسیدن)، شِندِی (ایندی یعنی حالا)، قَالْبُور (غریبال که سوراخ گشاد داشته باشد)، قالدِر (بردار)، قُوناق (فرود بیاییم)، قُوبُوق (کلاه دراز که رومیان به سر می گذارند)، کُولا (نام خدمتکار و امارده رومیان)، کز (دفعه)، کِتلاماق (بند کردن)، کَندِی (بکاف فارسی یعنی خود)، لَوَند (نام فرقه ای است از متجندده)، مِنجائی (نان خورش)، نِرِکِل (حقه)، نه یایم (چه کنم)، نَرَه و نَرَه (کجا)، نَندِی و نه ایتندی (چه کرد)، وارماق (رفتن)، یاغْمور (باران)، یندر (فرود بیار)، یُوز (رو)، یِمِش (خورده)، یُوکَلَمِش (بار کرده است)،

ياپماق (ساختن)، ياخماق (سوزانیدن)، يودماق (فرو بردن)، يابانه سولماق (پوچ و بيهوده گفتن)، يوروم (محبوب من و دوست من)، يارين (فردا)، ياتاقان (نام كارد بزرگ و بلند است كه روميان در كمر مي دارند)، يابانه (هرزه و بيهوده گفتن)، يتدي (رسيد).
اثرين سؤزلوك قسمينده زبان اوزبك تئريميله بعضا تورك ديلينين بو لهجه سينين سوز وارليغينه ده باش وورولموشدور: ميرتخ (تفنگ).

اثرده بعضا دهاقين و يا دهات تئريميله كؤيلولرين ديلينه ده باش وورولموشدور: آچدك (açdüg)، آچدك (acdüg)، اويماق (دانستن، بيدار شدن)، اتمك (etmeg)، ايچمك (içmeg)، اينچيمك (incimeg)، اكمك (نان)، اورتك (بپوشيم)، اممك (emmek)، باغرر (فرياد مي زند)، دوي (بفهم)، كده (پسر)، موز (موز)، نوس (نفس؛ آلت رجوليت)، نيلىك (چه كنيم)، هوي (از مخاطبات).

اثرده بعضا عوام تئريميله آلت طبقه لرين ديلينه ده باش وورولموشدور: مكه (مگر)، بره (كيك)، ديزقماق (ريدن)، زورتلا (بتپان و فرو كن)، قوز (كنايه از انثيين)، كوركه باز و كوركه واز (كرك آواز)، كومماق (گايدن)، يرق (قضيبي).

اثرده بعضا ايلات تئريميله يوروكلرين ديلينه ده باش وورولموشدور: دويت (قواد)، موز (موز).

اثرده بعضا الواط و اوباش تئريميله آباق تاقيمي و سرسريلرين ديلينه ده باش وورولموشدور: ششليم (فرو كنم).

اثرين سؤزلوك قسمينده زبان ارامنه تئريميله بعضا ارمني ديلينين سوز وارليغينه ده باش وورولموشدور: قاماس (آهسته)، قاماس قاماس (آهسته آهسته).

اثرده سؤزجوك آچيقلانيركن بعضا تازي (عربي) تئريميله ماده نين بو ديلده كي قارشيليني دا وئريلمكده دير: بيت (قمل)، بره (برغوث)، پينكي (سنه)، دوار (جدار)، داز (اقرع)، درسك (مرفق)، دگول (ليس)، درين (عمق)، سوت (لبن)، شاگرد (تلميذ)، شوشه (زجاج)، قورت (حشرات الارض)، قانات (جناح)، قاراواش (جاريه)، قاپوچي (حاجب)، قونشي (جار)، كپك (نخاله)، كچل (اقرع)، كتل (جنبيت)، كون (يوم)، يل (ريج)، يول (طريق)، يونكل (خفيف).

اثرده سؤزجوك آچيقلانيركن بعضا هندي ديليندن قارشيليني دا وئريلمكده دير: اوجاق (چوله)، اوخي (نخره)، بوشقاب (ركابي)، ببر (لال مرچ)، بلغار (بودار)، باتيش (دلدل)، بلزوك و بلرزوك (چوري)، بخو (بيري)، تجر (چلوندا)، چوب (تنكه)، چارچي (نقيب)، چرك (ميل)،

چُلْمَک (هاندی)، چَمَدِک (چتکی)، چُک (نونی)، خِنَه (مهندی)، دِلَاق (تنه)، دَکَنک (لاتی)، رُوح توتیا (جست)، رُوپا (لاتی)، زاق (پهتکری)، سِلّی (طماچه و طماجا)، شَرِت (آبکنی)، قانتارلا (قَبِزَه)، قُوت (ستو)، قُوز (اخرت)، قارپُوز (تریوز)، قازماق (کرچن)، قُرماساق (بهروی و بهروا)، قَیقَناق (خاگینه)، قِن (میان)، قاپان (کنج)، قَرَه چُورک اُوتی (کلونجی)، کِلِبَت (دییَه صلائی)، کُف (جولی)، کِشِک (چوکی)، کِچَل (گنجَه)، لَکَن (چلمچه)، ماشَه (دست پناه)، هُرُک (چوتی)، هِل (ایلاچی)، پِیخا و پِیخالا (کنکال دالو)، پِرپِک (پنکه).

اثرده سۆزجوک آچیقلا نیرکن بعضا بنگاله دیلیندن قارشیلیغی دا وئریلمکده دیر: قاپان (کُوله).

اثرده سۆزجوک آچیقلا نیرکن بعضا عراق دیلینده کی بیچیمی ده وئریلمکده دیر: قَیطان (قیطون)، قَلیان (قیلون).

اثرده سۆزجوک آچیقلا نیرکن بعضا اتراک قُح تَئریمله خالص تورکلرین دیلینده کی قارشیلیغی دا وئریلمیشدیر: قَلیان (قَیلان).

آذربایجان ماده سینده بو آدین اصلینین آذربایگان اولوپ اسکی زمانلاردا ساکنلرینین اوتا (آتشه) تاپار اولدوغو و ایرانین بیر بولگه سی اولان بو اولکه نین ساکنلرینین تورکر اولوپ باش کتینین تبریز اولدوغو، اُغوز ماده سینده بو اسکی طایفه نین آذربایجاندا یاشامیش اولدوغو، اَرس ماده سینده آذربایجان سینیرلاریندا آخان بیر ایرماق اولدوغو، ساوالان ماده سینده آذربایجاندا مشهور بیر داغ اولدوغو، قَزلِباش ماده سینده ایرانین اوردوسو اولدوغو دیله گتیریلیمیشدیر.

تات ماده سینده تورکلرین فارس دیللی توپولملارا تات دئدیکلری، تالیش ماده سینده تورکلرین بیر طایفه سی اولدوغو، تاجیک ماده سینده تاجیکلرین فارس اولدوغو، تُرک ماده سینده تورکلرین منسوبو اولدوغو نوحون اوغلانلاریندان بیرى اولدوغو، چَرکَس ماده سینده گرجیلر کیمین کافر توپولوقلاردان اولوپ اونلاردان کُوله و جاریه ساتیلدیغی قید ائدیلیمیشدیر.

تُوخات ماده سینده روم شهرلریندن بیرى اولدوغو، وان ماده سینده آرزَن روم و آذربایجان آراسیندا بولونان بیر روم شهری اولدوغو آنلاتیلیمیشدیر.

بعضی ماده لره تورکجه شعر اورنگی ده وئریلمیشدیر: اُوزَرَه (میرزا عبدالرزاق نشاء جهان شاهى)، ماچ (میرزا وافى)، هَری.

بعضی ماده لره فارسجه شعر اورنگی ده وئریلمیشدیر: شَهَرَه (مولوی)، گَلَه (سعدی)، لیوه،

هُما (سعدی).

بعضی ماده لره معما اورنگی ده وئریلمیشدیر: دُودُک (نی).

بو اثرین سۆزلوک قسمینده باشقا سۆزلوکلرده اولمایان، نادر بولونان و یا ایلگی چکیجی سۆزجوکلر واردیر: اُتا (تلخه)، ارغا (جوی آب)، اُوواند (تاخیر)، اَکَر (بج، از عقاقیر است)، اُقچُور (بند زیرجامه)، آراز (غم و غصه)، اَلش (طعام پس مانده)، اُوکُوش (ایکی اوچ)، ایندیجاق (حالا)، اُطاق (آشزنه)، اُویماق (دانستن، بیدار شدن)، اُونُوماق (فراموش شدن)، اُولاملاق (اندازه و تخمین کردن)، اِترِماق (گم کردن)، اَمزک (پستان عملی که به جهت اطفال بی مادر ساخته و شیر پر کرده می مکانند)، اَنچُچک (نام یکی از حیوانات که بریان کرده و پوست جدا کرده می خورند)، اَلدَنک (آنکه هر کارش بکنند خبردار نشود و هیچ گفتار را درنیابد)، ایلانَه آغُو وِیرَن (سوسمار)، آرمان (آرزو و تمنا)، اُوکُوش کُون (دو سه روز)، اُوغلان اُشی (آش بچگان، جندبیدستر)، بادِیچ (پارچه پنبه دار که از زیر چاخشور پوشند)، بُلغار (نطع، به هندی بودار)، بَرُوژ (عاریت، بَکَرَس (سقرلاط)، بادالِش (خمپاره معروف که در هنگام محاصره قلاع گلوله از او می اندازند)، باتیش (گل سست)، بُوَیاق (جویی که صباغان پارچه ای از او رنگ می کنند)، بُوَیونچاق (مهره هائی که زنان و دختران به گردن خود می بندند)، باش آچَن (قسمی است از گنجفه)، بارجه (همه)، باشی باقُلُو و باشی باغَلُو (سوسمار)، پُوپُو (هدهد)، تانا (حلقه ای که زنان در بینی می دارند)، تِرنا و تَرنا (آنکه از کمر بند و ریسمان و غیره تابیده به همدیگر زنند)، تِیپ (صف لشکر)، تِماج (تیماج، قسمی است از چرم)، تَجَر (چیغ، تاخیر (تلخ)، تَس (سرگین اسپ)، تُوپچاق (اسپ صاحب نژاد خوب)، تُوئونماق (تُووشماق: آتش گرفتن و شعله کشیدن)، تیک (tig: خار)، تَپَچَک (آنکه از لته دوخته راه آب و سر سبو بند کنند)، تُوَرغَه (پرنده ایست خوش الحان)، تُنکَه (همان جانکیه را گویند قسمی که پلنکه ها پوشند و او را پهلوانان کشتی گیر هنگام ورزش و کشتی می پوشند)، تَلکَه (یکی آنکه چیزی به دست آوردن، دویم دزدیدن)، تُلَنکی (دزد و بردار و بدو)، جِغلا و جِغلا (بچه های رَقاص)، چَکِد و چَکِیت (هندوانه خام)، چِمِد (نشگون)، جُلُبُر (بی سر و پا)، چُور (گرد و دور)، چِلِس و کِیس (ممسک و دنی)، چاق (فربه و صحیح البدن)، جُو سالماق و چُو سالماق (آوازه انداختن)، جُوتماق (جفت بستن دو حیوان از قبیل گاری و کوچ و غیره)، چُوغان (قسمی است از علف که کف می کند و غربا و ضعفا رخت خود را بآن می شویند)، چِلِسِمَه (میوه های خشک از قبیل پسته و بادام و کشمش و فندق و غیره که شبهای زمستان می خورند)، جَعَدَه (جاده راه)، جِدُو (اسپی یا خری یا حیوان دیگر که شانه و پشتش زخم شده باشد)، چَرغَتُو (طاسی

است که یک طرفش نوک دارد و زنها با خود به جهت غسل و غیره به حمام می برند)، چاپو (تاخت و تاز)، چرخچی (پیش جنگ)، چالچی (رباینده، در جانورهای شکاری مصطلح است چنانکه گوید چالچی قُوش)، جِکی جِکی (اصطلاح ناز و نخره است و در مقام استعجاب و استحباب نیز استعمال می شود)، چَرخی (مستراح)، دیوت (قوادم)، دَفَتِن (آنکه جولاهه و شهربافان بعد از گذرانیدن نخ از دم او می زنند که تارها به هم بگنجد و قفص نشود)، دُکدَکی (معروف)، دیز کُوزی (قاپاق زانو)، دُوکُوشی (سبد)، رِیکا (جارچی)، رُواق (رقاق: نان تنگ بسیار پهن که در خانها پخته و خشکانیده نگاهدارند)، رَفَدَه (آنکه خمیر را پهن کرده و بالای او انداخته به دیوار تنور می چسباند)، رای (بیعت و تبعیت)، زُورت (تپانیدن و فرو کردن)، زُورتلاماق (به زور فرو کردن)، زَنکَلَه (خوشه کوچک انگور که از خوشه بزرگ جدا کنند)، زَفُو (لفظی است مهمل که در مقام استهزا به کار برند)، سَرَب (سگ گوش و دم بریده)، سِیُوخ و سِیُوغ (رقیق، آبکی)، ساچاق و ساچک (جهیز)، سُوخلاماق (فرو کردن و خالانیدن)، سُوتماق (کسی را شاد کردن)، سُواشماق (جنگیدن و نزاع کردن)، سَرِشماق (بند شدن نوک خارا)، سُوپانک (فلاخن)، ساغال (تندرست)، سَوْلَدُم و سَوْلادُم (به سنگ کشیده تیز کردم)، سَوْقُون (آنکه اسپان را که مدتی بسته باشند چون اراده مهمی کنند هر روزه می گردانند که تا در طی مراحل مانده و بغل نشوند)، سَنامه (مشماری)، سَرَمَه (چوب جوهردار که قوندانک تفنگ های نفیس را از او می سازند)، سِیره (نوعی است از عنادل)، سَقُو (اسپی که از بینی او چرک جاری باشد)، سَو (تیز کردن بسنگ)، ساخَلُو (لشکری که در سرحد ملک به حراست قیام کنند)، ساوری (پیشکش)، شَلّاق (کسی را زدن و کتک زدن)، شاقِلداق (سرگینها که بمرور از طرف اندرون در هر دو ران گوسفندان به موها می چسبد و در راه رفتن به همدیگر خورده آواز می کند)، شِلِک (آواز توبها و بندوقها که همه را یکجا آتش دهند)، شینک (نباتی است به شکل گندنا)، شَتَل (آنکه در قمار هر که ببرد حریفان از او چیزی حصه گیرند)، شَعُول (آنکه بنا گوئی از سرب یا از آهن به سر ریسمان بسته بیاویزد و خشت را برابر او چیده بالا ببرد، شاعُل)، شَلاین (قشنگ و خودآرا)، شِرَقَه (رنگی است از جمله رنگهای اسپ)، شَلَخَدَه (تک و دو و جد و جهد)، شَوْلُمُوْلُو و شَنْدَرَمَعُو (هرج و مرج که ضد انتظام است)، فُلکُوج (نوک که در سر آستین قبا برمی آرند)، قانا (پشته ها که تاک انگور کاشته بالای آنها می خوابانند)، قُوالا (ریسمان پشمی باریک را گویند)، قَتَنَر (جلو اسب و لجام)، قُور (اهتمام دربار سلاطین است)، قَمِیز (شیر اسپ را گویند که اکثر خوراک اوزبکان است)، قاپُوق (آنکه چوبی مستقیمی را که چهل گز طول داشته باشد یا زیاده در وسط میدان مسطحی ایستاده کنند و سینی از مس و

غيره در بالای او تعبیه می نمایند و کسانی که مشق سپاهیگری و قیقاچ اندازی می کنند در آن میدان اسپ تاخته وقتی که در عین دو از آن چوب گذشتند از زین برگشته تیر یا تفنگ بر آن سینی که در فوق او گذاشته اند می اندازند، قَزَاق (راهزن)، قِجَرِتماق (ترش کردن و چشم به کسی یا به چیزی دوختن)، قُورُولداماق (آواز رعد)، قِجَرِتماق (ترش شدن خمیر و غیره)، قانتارلاماق (اسپ را لگام کرده گذاشتن)، قُوشَلماق (همراه شدن)، قِیه چَکماق (فریاد کشیدن)، قُردَشَن (مرد ظالم و ناتراشیده و عوان)، قاقچان (گریزبا)، قُولُوقَه (میخ به موضع معتاد کسی کوفتن)، قِیه (آنکه جمعی از اوباش و عوام به یکمرتبه فریاد کشند)، قُوشَه (شرارت)، قُورچِی (اهتمام و دورباش کننده دربار سلاطین)، قُولُوقچِی (محصل یعنی سزاول؛ لشکری بی سر و پا)، قازقانی (نام یک قسم کفشی است که اجامره و اوباش پوشند)، قاتی (آواز بلند)، قَرَبِکی و غازبِکی (فلوس)، کِپا و کُپا (قسمی است از مطبوعات که روده های نازک گوسفند را پاک کرده و در جوف او گوشت قیمه و لپه پر کرده طبخ می دهند)، کُوماچ (بکاف فارسی نانی است که در ظرف آهنی کرده در میان آتش پزند)، کُوج (عیال و اطفال)، کِرده باز (الواط کفل)، کُرک آواز (عام اتراک کُورکه باز و کورکه واز گویند و آن چنانست که دهن گرگ را بسته به وسط میدان آرند از اطراف ابیات ترکانه می خوانند)، کُنَبذ ایلدی (دُمه رو خوابیده کفل را بالا کرد)، کُرنش (پیش سلاطین و امرا خم شده سلام کردن بطریق رکوع)، کُوکش (ازرق چشم)، کَنف (چیز بسیار کهنه و مستعمل و ضایع)، کُلف (بدررو و راه آمدن آب)، کِتِرِدِرماق (آورانیدن)، کِیْدُورماق (بردن)، کُوکِرِیماق (از غصه درهم برهم شدن)، کُوماق (گائیدن)، کَلک (غوغا)، کُزَمَه کِشِیک (چوکی گشت که شها معمول است)، کِجِم (خفتان)، کُوکچَه (قسمی است از آلوچه)، کُلچَه (کُلُوجه که زاد المسافین است)، کِتِرکَه (صمغ)، کُوزَل لُو (جمیل)، کُولی (فاحشه خراباتی)، لَام اَلَف لا (گره که به شال کمر می زنند، جوزگره)، لُوپ (مکر و حيله)، لَکَه (پارچه ابر)، لَکَه (پنبه حلاجی نکرده)، لاچَکَه (این طرف و آن طرف طاق دروازه و طاقچه و بخاری و غیره)، مودا (خانه ایلات)، مَلادا (پشکل کره خر)، مات (در کولی بازی زمینی که اطفال به جهت انداختن کولی می کنند آنرا مات می گویند)، مَوخ (آدم مبهوت و حیرت زده)، مِیز (مویز: منقی)، مامش و مامُوش (فرج)، مِلاق (ریسمانی که در او انگور بسته می آویزند)، مَشک (نام آتش بازی هوایی که او را تیر تخش گویند و فشنک نیز آمده)، مَورَه (چوب خشک بریده تاک)، مَو (تاک)، مَو (میو: آواز گربه)، مِجِمجِی (آدم سست دهن که گفته و تقیّد او به زیردستان و غیره اثر نکند)، مِنجائی (نان خورش)، نُوخالا (حنائی را گویند که شب به دست یا پا بسته و صبح جدا کنند)، نغ نغ (از فرط غم و

غصه و غلبه سودا خودبخود و یا با غیر خود بسیار حرف زدن، نَسَق (قصاص)، نارِکِل (نارجیل)، نرِکِل (حقه)، نَشین (مفاصل [بواسیر])، نَوچه (شاگرد کشتی گیر)، هولا (در سرما دستهای خود را از تاب نفس گرم کن)، هولا (آنکه مساکین آن را با آب آمیخته بپزند)، هُت (شتربانان هنگام راندن شتران بر زبان رانند)، هُورت (بیکدفعه چیزی نوشیدن)، هُکُر (بکسی یا چیزی انس گرفتن)، هُور (ریختن چیزی بیکدفعه یا طپش دل بیکدفعه. در فارسی گویند دلم هوری ریخت)، هیز (مفعول و نامرد)، هُمورماق (گردانیده دوختن لب خریطه و لب دامن و غیره)، هُکُرلَماق (بکسی یا چیزی خو و انس گرفتن)، هولاَماق (دست خود را از تاب نفس گرم کردن)، هُک (آنکه ساربانان وقت برخیزانیدن شتر گویند)، هَن هُن (امری را به تعویق انداخته مهمل جواب دادن)، هُو هُو (کنایه از جمعی است که یکجا شده فریادهای بی موقع کنند)، هِرِی (در مقام راندن مردم از حضور بزرگان و راندن چهارپایان نیز استعمال می شود)، وِزوزا (نام کرمی است پرنده به رنگ بنفش)، وِرچش (ورزش زورخانه)، وِرلداماق (آواز آنکه از دست و غیره بزور بیندازند و آواز کند از قبیل سنگ یا جلید یا شش پر و غیره)، وِرکَن (دهنده یعنی امرد و مفعول و زن فاحشه)، یووماز (مخلوط و مانوس نمی شود)، یوُت و یاوُتماق (پرستاری کردن و خبرگیران بودن)، یورما (چکن دوزی)، یَلِی یَلِنا (آهنگ موسیقی)، یورتلاماق (گام انداز دیدن)، یورتلاتماق (گام انداز دوانیدن اسب و غیره)، یورتالا (اسب و غیره را گام انداز بدوان)، یاپالاق (پهن شده)، یوخولانماق (غلبه کردن خواب)، یورقون آلماق (از ماندگی آسایش یافتن)، یورقالانماق (تند راه رفتن)، یال باغلاماق (یال بستن ای تبختر کردن)، یَلکن (نام پرنده ایست مطبوع و رنگارنگ)، یِرِی ها یِرِی (صوتی جهت رعب یعنی برو ها برو).

اثرده موغولجه یا دا موغولجه ایله اورتاق سؤزجوکلر بولونماقدادیر: ایتالکو (طایریست شکاری، چرخ)، توشمال (بکاول)، تابون (برادریهای سردار فوج از قبیل یوز باشی، مین باشی، آنچه در تحت سردار باشد)، تَبَنه (سوزن درشت، جوالدوز)، دَبَلغه (طاس کلاه)، تَکَلتو (خوگیر اسب)، جِدا (نیزه)، چَنداوُل (آنکه شبها دور لشکر طلایه بدهد)، جَیران (آهو)، جَرکه (صفا)، جُلکه (صحرای پر آب و علف و گل و لاله)، جَبّا (گولی و باروت و سرب و اسباب)، جَلو (لجام اسب)، سَوغات (ارمغان و راه آورد)، شُکَن (شگون، یمن)، دالدا (حایل)، سِینه (آنکه لشکر بمرور دیوار پیش می برند و از پشت او بهم محاربه می کنند)، شُونقار (نام طایری است)، شِلَتاَق (به کسی بهانه گرفتن)، شِلان (آنکه سلاطین و امرا در هنگام جلوس و در اعیاد امرا و اعیان سپاه را طعام دهند)، قانجوقا (فتراک یعنی شکاربند)، قَمَرغَه (احاطه شکار)، قارچغای

(باز شکاری)، قُورلتای (آنکه سلاطین عظام بار عام داده باعیان دولت سخن رانند، جشن اعیاد بزرگ)، کُتل (اسبهایی که پیش پیش سلاطین و بیگلربیگیان می کشند، جنبیت)، کاکُل (موهائی که در فرق سر گذارند، کُره کن (داماد)، کُوکه (برادر رضاعی)، مارال (گوزن)، مَندو (اسبی که از کثرت سواری یا از تحمل بار شانه او زخم شده باشد)، نُکر (نوکر).

اثرده عربجه یا دا عربجه ایله اورتاق سۆزجوکلر بولونماقدادیر: ادا (طور)، آلماس، اَحَمَق (> اَحَمَق)، بُودَلا و بُودالا (> بُدَلا: لابلالی وضع و دیوانه طور)، پاخلا (> باقلا)، باب (برابر و مناسب)، بَلُوت (> بَلُوط: میوه ایست)، بارات (> برات: تنخواه؛ شب برات)، بُرج (برج چه از قلاع و چه از آسمان، پلته (قتیله)، تَندَر و تَندر (> تنور)، جِب (جیب)، جِن (جن)، جَبَه (قوتی و آنکه تیر در او گذارند)، جَعَدَه (> جاده)، خِنَه (خنا)، دَبَاغ (پوست را دباغت کند)، دِیم (زمین بی آب که از رطوبت زراعت به عمل می آید)، دَرَه، رُوح توتیا، رَف (طاق و طاقچه که در درجه دوم خانها سازند به جهت چیدن اشیا)، رقاق (نان تنگ بسیار پهن که در خانها پخته و خشکانیده نگاهدارند)، ریحان (نازبو)، رَفِدَه (> رَفیده: آنکه خمیر را پهن کرده و بالای او انداخته به دیوار تور می چسبانند)، رَزَه (زنجیری که دروازه را می بندند)، رای (بیعت و تبعیت)، زاد (> ذات: چیز، زَواد (> ذَوَات: مهمل چیز)، زَنَبَق (گلی است)، زَنَبُل (> زنبیل)، سَوَدا (داد و ستد)، سَلَاخ (آنکه ذبح کند گوسفند را)، سَطَل (> سَطَل: ظرف حلقه دار که اسپان را در او آب می دهند)، شَماما (> شَمامه: دستنبو)، شَرِت (> شَرِيط: ریسمانی که در خانها بسته رخت در او اندازند)، شِل (> شَل)، شَکِل (شکل)، شُوم (نحس)، شَبَکَه (شبکه)، شَهَرَه (شرحه گوشت و چربی که پاره پاره بریده، شَمَلَه (دستار)، قَدا (> قضا: بلا و آفت)، قَالْبُور (غربال که سوراخ گشاد داشته باشد)، قُوم (> قَوْم: خویش)، قَایِم (> قائم: سخت و مضبوط و محکم)، قَهَقَهَه (آواز خنده)، کاسا (کاسه یعنی قدح)، کَبادا (> کباده: آنکه کشتی گیران و ورزش کنان می کشند و حلقه آهنی دارد)، کِلِبِت (> کبریت: فروزینه)، کِف (کیف: نشته)، کُره (بار)، کِیسَه (همیان زر و غیره)، لابادا (لباده)، لَچ (لج که بدترین خصایل مذمومه است)، لُوز (لوز: از حلویات معروف)، لُغاز (لُغز: چیزی گویند که کنایه از چیزی باشد)، لِف (> لیف: کیسه ای حمام)، مَوشاطا (مشاطه: عروس را آرایش می دهد)، مَلّا (مَلّا: آخوند)، مَوشامّا (مشمع: موم جامه)، مَچِد (مسجد)، مَنَقَل (منقل آتش)، مَنَدِل (مندیل: دستار)، مِیمُون، مَحَفَزَه (> محفظه: صندوقچه ای از صاغری)، ناقارا (نقاره)، ناسناس (نسناس)، نُوس (نفس)، نَقَل (نقل)، نال (نعل اسپ)، نِسیَه (نسیه)، ناشی (آدم ناکرده کار و غیر واقف)، هاوا (هوا)، هَوس، هَوَل (بیم و اضطراب)، هَلَه (حالا)، واسواس (وسواس)، وَرَق (ورق کاغذ و غیره)، وَرَم

(آماس)، پَسَر (اسیر)، یا هُو (کبوتر خانگی)، یانی (یعنی).

اثرده فارسجه یا دا فارسجه ایله اورتاق سۆزجوکلر بولونماقدادیر: اُرُوج (> روزه)، اژدها (اژدر)، اُنْبَر (گاز و ماشه)، اَرْدَه (نام حلوائی است)، بَها (قیمت)، باها (> بها: گران)، پُوج (بی مغز)، بَس، پُوک (مغز خسته ای یا میوه ای که پوسیده و خشکیده و فاسد و سبک شده باشد)، پاچال (چاهی که شعربافان پا درآویخته چوبهای دستگاه را حرکت می دهند)، پَهن (سرگین اسب)، بادیه (طاس بزرگ)، بَدُو و بَدُو (اسب بجمیع صفات فرسیت متصف)، تَلید (> ترید: نان را در میان آب گوشت و غیره ریزه کرده می خورند)، تَنْبان (ازار)، تَوْرزین (> تبریزین)، تَرخُون (قسمی است از ترکاریها)، تازه، تَبْرَزَه (> تبرزد: نوعی است از انگور که اول غورگی شیرین است و در وقت رسیدن شیرین ترین انگورهاست)، تَرَاو، چندا (> چنده: ژنده)، جُت (جفت)، چَمُوش (استر شوخ و توانا)، چَارک (چاریک من تبریز)، چین (دفعه)، خَمَیازا (خمیازه)، خارا (پارچه پوشاکی معروف)، خاما (> خامه: مایه غلیظ که قبل از جوشانیدن در بالای شیر جمع می شود)، داد (نالش و فریاد)، دُوار (دیوار)، دَهلِیز (آستانه)، دَسَمال (> دَستمال: رومال)، دَسْتَه، دُوکُوشی (> دوگوشی: سبد)، دیمی (> دمی: همان چپوق که عوض قلیان می کشند)، ریکا (جارچی)، رَنَدَه (آنکه نجار تخته را از آن صاف و برابر می کند)، رُوزا (> روزه: نوحه و زاری)، زائُون (> زَبُون: چیز بد یا آدم بد)، زاق (زاج)، زُومُوق و زُومُخ (> زمخت: مرد خشن و درشت خو و ناهنجار)، زَبُورک (آنکه از بندوق بزرگتر و از توپ کوچکتر است. یک یک جفت به شتران بسته در جنگ و شَلک و غیره آتش می دهند)، سِریش (برگی است چسبنده که صحافان از او کتب و کاغذ وصل می کنند)، سوهان، سِندان، سَوَزی (> سَبَزی: گندنا)، شاگرد (شاگرد)، شُول (> شُل: سست)، شِرین (شیرین که ضد تلخ است)، شَوَه (رنگ سیاه شفاف دارد و به جهت چشم زخم نکردن اطفال می بندند)، شُکُوفَه، کُوخا (> کدخدا: رئیس ده)، کَلاوا (> کلافه: خرابه)، کَدخدا (رئیس محله)، کاغالا (> کاغاله: معصفر که گل مشهور است)، کَجَوا (کجاوه که بر شتر بندند)، کات (همان کت است که با پان خورند)، کَچ (گچ در عمارت به کار برند)، کُند (دم شمشیر که تیز نباشد)، کُگُرد (گوگرد)، کَمَند، کار (کر که ضد شنو است)، کُور (بکاف فارسی قبر)، کُور (بکاف تازی اعمی)، کُرک آواز (عام اتراک کُور که باز و کور که واز گویند و آن چنانست که دهن گرگ را بسته به وسط میدان آرند از اطراف ابیات ترکانه می خوانند)، کُنَبَد (> گنبد)، کُوس (در نقاره خانه و در معرکه جنگ می نوازند)، کامُوش و کامِش (گاومیش)، کَلَف (کلافه ریسمان)، کَرَمک (خربوزه نوری سفید رنگ بسیار معطر)، کَواهن (> گاواهن: آهن تیزدم که بچوب پوشانیده زمین را

بدو شیارکنند، کشکشان (کهکشانش)، کَن کَن (> کان کن: آنکه چاه می کند)، کَلَه (سر)، کُزَه (کوزه، سبوا)، کِرَدَه (> گرد: مدوَر)، لَوْنَد (مفعول، جماعت اوباش بی سر و پا)، لَوَه (لیوه: طفل هرزه خند و هرزه گو. به بزرگان نیز اطلاق می تواند شد، مُوردار (مردار: نجس و ناپاک)، مِشِین (> میشین: قسمی است از چرمهای رنگین که نرم و ملایم می باشد)، مایَه (شتر ماده: اندوخته)، نِشَدَر (نشتر)، ناز، ناماز (نماز)، نِشِین (مفاصل [بواسیر])، نِشان (علامت)، هُنْگُفَت (چیز بسیار غیر مترقب به دست کسی بیاید)، هِیج، هِش (> خیش: چوبی که دهاقین آهن بدان نصب کرده و به نرگاوان بسته زمین شیار کنند)، هُوش، هَمَشَه (همیشه)، وَلَنَکَه واز (> ولنگ و واز: چیز بسیار فراخ و گشاده)، وَرَجِش (ورزش زورخانه)، یاد (حافظه)، یار (دوست و مصاحب و جلیس و معشوق).

اثرده بیر چوق اسکیحیل اوْگه بولونماقدادیر: اِیو بَرخ (یعنی خانه و اثاث البیت)، آغَرُق (بنه)، ایشکا سال (به کار بینداز)، تَمغا (داغ)، تَزوک (سامان و آرایش)، تَنگوز ئیل (سال خوک)، توشقان ئیل (سال خرگوش)، تُون و دُون (شب)، دیشقاری (دیشاری: بیرون)، ساغَماق (اندیشیدن)، قِیا (کج و بگوشه چشم نگاه کردن معشوق به عاشق)، قاران قُولُوق (قارائُلوق: تاریکی)، قاتله (دفعه)، قَرَنقو (تاریکی)، کُویماق (سوختن)، کویدورماق (سوزانیدن)، کَلَجی (صحبت و اختلاط و گفتگو)، نَسَته (چیز)، یِیاخ و یِیاغ و یِیاق (پیاده)، یِقالماق (گریه کردن)، یوزلانماق (رو کردن)، یورُولتماق (مانده کردن)، یَسال (آنکه لشکر جنگی صف آرائی کرده استاده شوند).

اثرده سؤزلوک قسمینده یالیز سؤزلو دیلده کی کلمه لره دگیل یازیلی قایناقلاردا بولونان کلمه لره ده یئر وئر یلدیگی آنلاشیلماقدادیر.

اثرده بیر چوق آغیزه اوْزلیکله تبریز آغیزینه عاید سؤزجوکلره یئر وئر یلمیشدیر: آل آ (به طریق خطاب است یعنی بگیر تو و آ علامت تاکید است بر مخاطب)، اَیر (آیر: زین)، اَلَنز (دست شما)، اَتَنز (بیندازید)، اِسَبَق (اسفناج)، اُولکماق (رمیدن)، اورکتماق (یاد دادن)، اُورکنماق (یاد گرفتن)، اَلک (eleg: غریب)، اُوک (پیش)، اَن (پیشانی)، اَرسلان (شیر)، اُوتورکِن (اُوتورکَلن: بنشین)، اُپکه (شُش)، اَیه (ایه: مالک چیزی)، اِیتِماق و اِیتِدِماق (تیز کردن)، اِنچه و اِشکه (باریک)، اَلجی (گیرنده و ستاننده)، اَیَلَمَنم (نمی کنم)، ایران (آیران: دوغ)، باخ آ (الف زاید علامت تاکید است بر مخاطب یعنی نگاه کن تو)، بُولُوب (دانسته)، اَلماس (آلماز: نمی گیرد)، پِچاق (پِچاق: کارد)، باقارِسُوق (روده)، بایداق (بیدق: بَیَرَق: علم)، بُوْتَماق (بزرگ کردن)، بُلُولَه ماق (کارد و غیره را به سنگ کشیدن)، پِیتِماق (پِیتِماق: روئیدن)،

بُؤک (بزرگ)، بُرچک (زلف)، بِز اینَن (بز ایلَن: با ما)، پیچُون (پیچُون: درو کنید)، بُوَه (رتیلا)، بُورَه (به اینجا)، یِلُو (سنگ افسان)، پَس پَس لُو و پَس پَس لَی (جُعل)، بُوسقُو (کمین)، پَی پَی (پَی پَی: عمه)، بَسَدِی (بَسَتی: سبوی آب)، تَنِک (tenig: تنگ)، تَنک (کوزه آب)، تَبَه (تَبَه: بلندی)، تَرِنَمَاق (تَرِنَمَاق: جنبیدن)، تَنِک (دُنِک: نواختنی مشهور)، چُوب (چوب باریک و کوچک مثل خلال و از آن نیز کوچکتر)، چَخارْدُوب (برآورده)، چُمُور (گل لغزنده و لای)، چَنِدِر (چِچَرَه گوشت)، چارچی (جارچی: منادی لشکر)، چارخالار (چالخالار: ظرفی را حرکت می دهد)، چورغالاماق (پیچیدن)، چورغاشماق (خود را به چیزی پیچیدن)، چاپالاماق (هنگام زور دست و پا زدن)، چیرِمَاق (از چیز مکرر متنفر شدن)، چِمَرَه ماق (پاچه را بالا کشیدن از قبیل آستین یا پایچه ازار)، چَلَمک (ظرف گلی)، چَالَم (چالارم: می نوازم)، خِرَتلاق (خرخره گلو)، خِرخرَه (حلقوم، نای)، دِرنا (دُرنا: کلنگ)، دِش (رویا)، دُونقُوز (دُونز: خوک)، دِش و دِیک (تا، دِیک (تک: مثل)، دَامُو (دوزخ)، دالْبُونَمَاق (تک و دو کردن)، سال آ (بینداز، آ تاکید است)، سُوَسار (راسو)، سُنُور (آنکه سلاطین بعد مصالحه فیمابین دو ملک حدی قرار می دهند که دیگر به عزم جنگ از آن حد تجاوز نکنند و عبارت از عهد و پیمان نیز هست)، سیولُر و سُولُر (می گوید)، سالماش (سارماش: پیچیده شو)، ساوُغ و سُوُغ (سرما)، سِقَناق (مکان سخت که اطرافش کوه یا دریا یا جنگل باشد و لشکری به آنجا پناه بسته بفوج دشمن پیکار کنند)، سُونَمَاق (شاد و خوشدل شدن)، سُوَمَاق (دوست داشتن)، سیغارلاماق (با هستگی مالیدن)، شورا (شوربا)، شَوَت (شَبَت)، قِین آتا (قِین آتا: پدر زن)، قُورخ آ (بترس. البته آ به معنی تاکید است)، قِرپ (دستۀ سب و ظروف دیگر)، قِینَت (قاینَت: بجوشان)، قارلانقُوج (قَرَسَتوک، ابابیل)، قِیقاچ (قِیقاچ: آنکه سوار در حین دَو اسب از زین برگشته نشانه را)، قِیقاچ (قِیقاچ: چادر سه گوشه ایست که زنان بر سر بندند)، قانشار (برابر و روبرو)، قِشَلار (رِجَلین)، قِیش (تسمه)، قِیرِش (قایرش: ساز و باز شو)، قِیمَاق (سرشیر)، قُولچاق (عروسک)، قارائوُوق (قارائوُوق: تاریکی)، قِیتَمَاق (قِیتَمَاق: برگشتن)، قِیرِمَاق (قایرمَاق: ساختن)، قِیچِیلَمَاق (مقراض کردن)، قُورقُوشُم (سرب)، قُوم (خویش)، قِین (قاین: برادر شوهر و برادر زن)، قِیچی (مقراض)، کِلِیت (فرورزین)، کُگُرد (بکاف فارسی گوگرد)، کالاجُوش (نوعی از مطبوعات که بطریق ترید خورند)، کُف (ریسمانی از درخت آویخته و در آن نشسته حرکت می دهند)، کِپرک (مژگان)، لَکَلک (بهر دو کاف فارسی پرده ای مشهور)، لُو (بلا و آفت)، مَالاً (ملاً: آخوند)، مَچَد (مسجد)، مِلچک و مُچک (پشه)، مَکَه (زرت)، مَرِیم لُو (کریمی است ارضی)، نُوَلا (نواله: آرد را خمیر کرده به شتران می خوراند؛ لقمه)، ناقادا (> نه قدر: چه قدر)، نُوَس

(نفس؛ آلت رجولیت)، نَمَه و نَمَه (چه چیز)، وُرا (بزَن تو. آ به معنی تاکید است)، واریدُر (دارد)، وارُن دُر (داری)، وارُنزُدُر (دارید)، وارلاریدُر (دارند)، وارُم دُر (دارم)، وارومزُدُر (داریم)، وُورمُونز (زنید)، وُورام (می زنم)، ویرمُون (ندهید)، ییخا و ییخالا (آب بکش)، یان آ (بسوز تو)، یُون آ (بتراش تو)، یرت آ (پاره کن تو)، یاتیرت (بخوابان)، یالاولانچ (آدم عور و بی مقدور)، یانکالتماج (آنکه کلامی را نوعی ترتیب دهند که در تلفظ و تکرار باستعجال، زبان یاری ندهد و کلام مخلوط شود)، یسُر (اسیر)، یوار (می شوید)، یُوز (عجب)، ییلاق (زمینی که در تابستان هوای آنجا خنک باشد)، یانکالماق (یانکالماق: سهو کردن)، یوونماق (غسل کردن)، یرپکَلماق (شخصی را از مروحه باد زدن)، یاپلتماق (منتشر کنانیدن)، یوونلتماق، یُونبالانماق (غلطیدن)، یرپک (مروحه، بادزن)، یورقُون (درخت گز)، یانی (یعنی).

بیر چوق یترده /y/ سسینین یانیندکی سسلی، دگیشیمه اوغرایپ دارالمیشدیر (iy/iý) ay/ey <: کلمیوپ (gelmiyüp)، کلمیجاقدر (gelmiyecakdur)، کلمیونز (gelmiyünz) فقط کلمیونز (gelmeyünz) ده وار، کلمیون (gelmiyün)، کلمین (gelmiyen)، نیه (niye) فقط نیه (neye) ده وار، آلییونز (eyliyünz)، ایستیک (istiyek)، اوجیه کَل (uciya gel)، اوریه (oriya)، بوشیپ (boşıyup)، بوشیون (boşıyun)، تُولیپ (tovlıyup)، چاتلیپ (çatlıyıp)، ساخلیونز (saḥlıyunz) فقط ساخلائیونز (saḥlayunz) ده وار، ساخلین (saḥlıyun)، قایرمیونز (kayırmıyunz)، مودیَه کتماق (modıya gêtmaq)، یوکلئون (yüklüyün)، یولئون (yollıyun).

بیلیندیگی کیمی اوگره نیلن گنچمیش زمان اوچون -up/-üp و -ıp/-ip اکی قوللانیلیر: چکیلُپ (çekilüp)، چکیلپ (çekilip)، چِمپ (çimip) کیمی. فعلین سون سسی، سسلی ایسه بو اکلردن اؤنجه /y/ سسی گتیریلیر، فعلین سون سسی آچقسا دارالیر: تانیوپ (tanıyup)، دیپ (diyip)، چاتلیپ (çatlıyıp)، قاریپ (karıyıp) کیمی. سسلیلردن سونرا بعضا دیرکت -p اکی گتیریلیر: آپریپ (eprip)، چیرپ (çiyrip)، قُورپ (kurıp) کیمی. آنجاق بعضا فعلین سون سسی دگیشیمه اوغرار: باشلیپ (başlıp)، تانپ (tanup)، تیتروپ (titrüp)، تیتریپ (titrip)، چینپ (çeynip)، ایلپ (èyilip) کیمی.

بیلیندیگی کیمی زمان چکیملرینده فعلین سون سسی، سسسیز ایسه -ur/-ür و -ır/-ir اکی قوللانیلیر: اَلور (alur)، تَرپَنُور (terpenür)، تَرپَنِر (terpenir) کیمی. فعلین سون

سسی، سسلی ایسه دیرکت r- اکی گتیریلیر: آپر (eprür)، تانییر (tanır)، تُوخور (tohur)،
تُوخیر (tohır)، سُولار (sular)، قُوخور (koður)، قاریر (karır)، یارُر (yarur)، یامار
(yamar)، یریر (yèrir) کیمی. آنجاق بعضا فعلین سون سسی دگیشیمه اوغرار: تانور
(tanur)، یرور (yèrür).

بعضا اترده هجا دوشمه سی گؤرولور: آغلیر (ağlır < ağlayır)، سُولیر (< sulır)
sulayır، شِشِلیم (< şışlim < şışleyim؛ فرو کنم)، قُورُولدیر (< kұruldır
kұruldayır)، مِرِلدیر (< mırıldır < mırıldayır)، نِیلِرسِن (< neylirsən
neyleyirsən)، وُورْمُونُز (< vurmunz < vurmayunz)، وُورَام (< vurram
vuraram)، وِیرْمُون (< vèrmün < vèrmeyün).

اترین سؤزلوک قسمینده سس بیلگیسی آچیسیندان ایکلی بیچیملر گؤرولمکده دیر: آرخا
~ آرقا، اُونکا ~ اونه، اُچرت ~ اُوچورد، اَندِر ~ اَندور ~ یندِر، اُر ~ یوز، اَچدوق ~ اَچدک،
اَچدوق ~ اَچدک، اَپرِماق ~ اَپر، اَلْغ ~ اَلو، اِیتِتماق ~ اِیتدماق، اودماق ~ اوت ~ بۇدماق،
اُوخوماق ~ اُوخی، اُوخوتماق ~ اُوخودماق، اِسلات ~ اِسلادماق، اَلداتماق ~ اَلدادماق،
اِیولَندِرماق ~ اِیولَندُر، اوتانَندِرماق ~ اوتانَندُر، اِیاغ ~ اِیاق، اُشاغ ~ اُشاقلو، اِیتماق ~ اِتمک،
اِیچماق ~ اِیچمک، اِنجماق ~ اِنجِمک، اورتاق ~ اورتک، اَمماق ~ اَممک، اَنماق ~ اَنمک،
اِیل ~ ییل، اُشاغَه ~ اُشاقَه، اَنکلاماق ~ اَنلَه، اَرُو ~ اَری، اوزَنکُو ~ اوزَنکی، اویماق ~ ایدی،
اَغور ~ اَغیر، اَکَلشور ~ ایلش، اَغوز ~ اَغیر، اَجق ~ اَجوق، اِشتماق ~ اِشیدماق، اَروک ~
اَرک، اَکسوک ~ اَکسِک، اِرکک ~ اَرکک، اَن ~ اِن، اَیر ~ اَیر، اُولکدی ~ اورتکدی، اُکرتماق
~ اورکتماق، اُکرتماق ~ اورکتماق، اَیران ~ اَیران، اَرسلان ~ اَسلان، اوتورکین ~ اوتورکین،
اَیه ~ اَیه، اَیلماق ~ اَیلماق، اِنچه ~ اِشکَه، اَلماس ~ اَلماز، پوچ ~ پوک، باسدیرماق ~
باسدورمه، بولاغ ~ بولاق، بۇداغ ~ بۇداق، بۇیرک ~ بکرک، بَرَن ~ بَری، بۇلوپ ~ بیلماق،
پِیچاق ~ بَیچاق، بایداق ~ بَیرق، بۇتماق ~ بۇیتماق ~ بۇیت، بۇیوک ~ بۇک، بۇلَه ماق ~
بۇلَه، پیتماق ~ بیتماق، بَلزوک ~ بَلرُوک، بَز اِینن ~ بَز اِیلن، پِیچُون ~ بِیچُون، بَدُو ~ بَدو،
بُورِیه ~ بُورِیه، پِی پِی ~ پِی پِی، بَالُوغ ~ بَالُوغ، بَالِیغ، بوق ~ پوق، باتردُم ~ باتوردُم،
پالچخلَه ~ پالچوقلَه ~ پالچوق، باشی باقلو ~ باشی باغلو، پَس پَس لُو ~ پَس پَس لی، تانپ
~ تانیوپ، تُوخوماق ~ تُوخِماق، تَرَبُور ~ تَرَبُور، تُوپوغ ~ تُوپوق، تُولوغ ~ تُولوق، توکماق ~
تَمک، توکماق ~ توکَمک، تانیماق ~ تانیمک، تَکَلُو ~ تَکلی، تارِی ~ تنکری، تَوسِباقا ~

فُورباغا، تولا ~ تولا ماق، تاوُغ ~ تُوغ ~ تُوغ، تَبَّه ~ تَبَّه ~ تَبَّه، تَرپَتماق ~ تَرپَتماق، تَپَتماق
 ~ تَرپَتماق، تَنبَک ~ دُنَبَک، تَمغا ~ دامغا، تون ~ دُون، تَرنا ~ تَرنا، تَترُوپ ~ تَترُوپ، تَندر
 ~ تَندر، تانور ~ تانیر، تُوخُور ~ تُوخیر، تُوپراق ~ تُوپراق، تانیدُم ~ تانیدُم، چُوخ ~ چُوخ،
 چُولاخ ~ چُولاق، چَکد ~ چَکد، چَماق ~ چَماق، چَزر، چُورماق ~ چُور، چِغلا ~ چِغلا، چَکیلوپ ~
 چَکیلیپ، چَکدورماق ~ چَکدورماق، چَلتَک ~ چَلتَک، چَینه ~ چَینه، چَخاردوپ ~ چَخارتماق
 ~ چَخارد، جُو ~ چُو ~ چُو، چارچی ~ چارچی، چارخالار ~ چالخالار، چالَم ~ چالارَم،
 دُوشورتماق ~ دُوشورد، دُوقُوز ~ توقوز ~ تَقُوز، دایَه ~ تایه، دَلو ~ دلی، دُولو ~ دُولی، دُوغرو
 ~ دُوغری، دِرنا ~ دِرنا، دُونز ~ دُونقُوز ~ تَنگُوز، دُوشان ~ توشقان، دیش ~ دیک، دیک ~
 تَک، دادَلو ~ داتلو، دیشاری ~ دیشقاری، زَرَت ~ زَرَت، زُومُوق ~ زُومُخ، ساج ~ ساج، ساق
 ~ ساغماق، سَبُوخ ~ سَبُوخ، سَیجاق ~ سَیجاق، ساتاخ ~ ساتاق، ساروُغ ~ ساروق، ساروُغ ~
 سارو ~ ساری، سَینق ~ سَینخ، ساجاق ~ ساچک، سُرُون ~ سُوری، سَبُجوخلاماق ~
 سُونجُوق، سَرماق ~ سَریماق، ساوت ~ سوت، سَیر ~ سَیر، سَمز ~ سَمز، ساخالیونز ~
 ساخیونز، ساناماق ~ سانماق، سَریچَه ~ سَریچَه، سَیچَمَه ~ ساچَمَه، سیولَر ~ سولَر،
 سالماش ~ سارماش، ساوُغ ~ سوغ، سولَدُم ~ سولَدُم، سانجماق ~ سانچپ، سونماق ~
 سوندُوق، سوماق ~ سودُوق، قارقا ~ قارغا، قَلچ ~ قَلچ، قِراخ ~ قِراق، قوناق ~ قوناخلوق،
 قَینَت ~ قَینَت، قَیقاچ ~ قَیقاچ، قَش ~ قَچ، قَیرِش ~ قَیرِش، قَیتماق ~ قَیتماق، قَیرماق ~
 قَیرماق، قاوش ~ قووش، قوزا ~ قوزاماق، قوماق ~ قور، قانتَرَغا ~ قانتارقا، قُویوپ ~
 قُویپ، قاطر ~ قاطور، قارداش ~ قارِنداش، قاتوق ~ قایق، قارانلوق ~ قاران قُولوق ~
 قارانوق ~ قَرَنقو، قَزَلوق ~ قَزلیق، قاسق ~ قاسق، قُوجاق ~ قُوجاخلاماق ~ قُوجاغلار، قَدخ
 ~ قَدیق، قَرلماق ~ قَرلماق، قَلیان ~ قَیلان ~ قیلون، قَیطان ~ قیطون، قَین ~ قَین، قاون
 ~ قوون، قاورَمَه ~ قورَمَه، قارشولَه ~ قارشولَه، قارشو ~ قارشو، قورُو ~ قوری، قاپو ~ قاپی،
 قانجوقَه ~ قانجوقَه، قَریز ~ قَریزی، قَزبَکی ~ غازبَکی، قُوخو ~ قُوخی، قُوریدی ~
 قُورودی، کیا ~ کُپا، کَیدوپ ~ کَیدپ، کُورست ~ کُورست، کُرک آواز ~ کُورک باز ~ کورک
 واز، کَیس ~ چَلیس، کامُوش ~ کامِش، کَیلیم (gilim) ~ کَیلیم (kilim)، کُوجلو ~ کُوجلی،
 لَکَه ~ لَکَه، مامِش ~ مامُوش، مَلچَک ~ مَلچَک، مَینک ~ مَین، ناخِر ~ ناخور، نَه ایلپ ~
 نَپ، نَه اُولوپ ~ نَلوپ، نَه ایلَر ~ نَیلَر، نَه ایلَیاق ~ نَیلَیاق ~ نَیلَیک، نَه ایچون ~ نَیچون،
 نَیلیم ~ نَه ایلیم، نَمَنَه ~ نَمَنَه، نَرَه ~ نَرَه، نَندی ~ نَه ایتدی، هولا ~ هولا ماق، هاجن ~
 هاجاخ، هاردان ~ هارادان، وُورمُونز ~ وُورمَیُونز ~ وُورمَیُونز ~ وُورنَکز ~ وُورون،

وارُونَر ~ وارُونَنَز، وُورَام ~ وُورارام، یُورت ~ یُورد، یَمُوت ~ یُومُوت، یُوج ~ اُوج، یِیاخ ~ یِیاغ ~ یِیاق، یِرتَخ ~ یِرتِیق، یُوخ ~ یُوق، یِدرت ~ یِدرد، یِکید ~ اِکید، یاغ ~ یاقدِر، یاندر ~ یاندُور، یازدر ~ یازدُور، یِریر ~ یِروَر، یُولدُوز ~ اُولدُوز، یِرش ~ یُورُش، یِیق ~ یِغ، یِریاق ~ یِریاق، یاماق ~ یاماخ، یارُق ~ یِرق (شکاف)، یاقُلُوق ~ یاغ، یِیخاماق ~ یِیخا، یِیخالماق ~ یِیخالا، یِیترتماق ~ یِیترت، یُوت ~ یِاوُتماق، یانکالماق ~ یانکِلماق، یُونک ~ یون، یِشیل ~ یاشُول، یِساوُل ~ یِسُول، ییلان ~ ایلان، یِنَه ~ کِنَه، یُوری ~ یُورُوم، یِدی ~ یِدی، یُوخلادی ~ یُوخُولاماق.

اثرده بعضی یانلیشلار بولونماقدادیر: بویا: رنگ بکنان (دوغروسو: رنگ کن)، سَخِل (دوغروسو: سیخِل)، یُوخ سُونز: نیستند (دوغروسو: نیستید).
اثرین سؤزلوک قسمینده یازیلیش قوراللاری آپیسیندان ایکیلی بیچیملر گؤرولمکده دیر:
چاپار ~ چَپر، سُورماق ~ صُورماق، قَجَر ~ قاجار.

اثرده بیر چوق اوژل آدا یئر وئرلمیشدیر: آقبُوغا (نام یکی از سرداران امیر اعظم تیمور کورکان)، اُوغُوز (طایفه ای از پیشینیان که در آذربایجان سکونت داشته اند و به عظم خلقت مشهورند)، اُرُوس (طایفه ای از فرنگ)، اَرَس (رودی است که از حدود آذربایجان جاریست)، اَتک (رودی است)، اُوغان (جماعت افغان)، آذربایجان (اصلش آذربایگان است، سکنه آن ملک اتراک و دارالملک او شهر تبریز است)، اَقسُو (شهریست از ملک روس)، یِیات (فرقه ایست مشهور و نام یکی از نغمات موسیقی)، پُروس (فرقه از چهارده فرنگ)، بَرلاس (فرقه از ایماق ترکستان)، تات (اتراک جماعت فارسی زبان را گویند)، تُوخت (شهری است از روم)، تالِش (طایفه ای از اتراک)، تُقتمِش (نام مَلک چته [در] دشت)، تَکَش (نام یکی از سلاطین سالفه)، تُرک (یکی از فرزندان نوح که اتراک به او منسوبند)، تاجِیک (اهل فرس)، تَرَخان (آنکه هر گناهی که از او و از اولاد او صادر شود معفو باشد)، تُکَلَه (نام یکی از اتابکان)، چَرکَس (جماعت کفار که از آنها غلام و کنیز فروخته می شود مثل گرجی)، چَغَتای (نام پسر چنگیزخان که زبان چغتائی بدان منسوب است)، دانیِشقا (شهری است از شهرهای اروس که پیشدول آنجا مشهور است)، ساوالان (کوه معروف است در آذربایجان)، شاهسُون (ایلی است معروف در حدود اردبیل می نشینند)، شَکی (شهری است در حدود شیروان که سماق خوب در آنجا بهم می رسد)، شَقاقی (ایلی است مشهور در حدود آذربایجان)، قَجَر و قاجار (جماعت معروف)، قُنْدُوز و قُنْدَز (نام ولایتی است مشهور فیما بین بلخ و بدخشان، قِزلباش (سپاه ایران زمین)، قِیچاق (همان دشت مشهور که مسقط الراس چنگیزخان است)، قارماق و قُمُوق (دو

طایفه مشهور)، قُوجان (نام طایفه ای از اکراد که در فارسی خوشان می نویسند و در مملکت خراسان سکنی دارند)، قَهْقَهَه (قلعه ایست در آذربایجان)، قِرْقُلُو (جماعتی از افشار که نادر شاه از آن طایفه بود)، قُوشچی (ملا علی قوشچی که از اجله علماست از آن طبقه [قوشچی باشی] بود. در شصت سالگی هوای تحصیل به سر او افتاده و تصانیف او مشهور است)، کَلات (حصن حصین خداآفرینی است در بلاد خراسان)، کُرد (طایفه معروف)، کیدرکَلَمَر (کوهی است در راه فارس که هرکس آنجا برود بسلامت باز نمی گردد و مکان اجنه است)، کَنجه (شهری است معروف در شیروانات)، کُبچی (شهری است در ملک شیروان که اقمشه پشمی در آنجا می بافند)، لیلَاج (نام واضع قسمی از قمار است)، لُور (جماعت معروف که در بله ضرب المثل اند)، مِیَمِیَر (محلّه ای از شهر تبریز)، مُوَل (جماعت چنگیزی)، مَرَاغَه (شهری است در هجده فرسخی تبریز)، هری (هرات که دارالسلطنه سلطان حسین میرزای بایقرا است)، وان (نام شهری است از روم)، یَمُوت و یُومُوت (نام طایفه ایست معروف).

تورکجه کلمه لرده ج حرفی c سسینه، چ حرفی ç سسینه، ب حرفی b سسینه، پ حرفی p سسینه، ک حرفی یئرینه گوره g و یا k سسینه، نک حرفی ایسه ng سسینه دنک گلمکده دیر.

تورکجه کلمه لرده آ حرفی a سسینه، آ حرفی a/e سسینه، اِی حرفی è/i سسینه، اُ حرفی o/ö/u/ü سسینه دنک گلمکده دیر (بوتون سسلیری گؤرسه دن بیر جمله وئرمک ایسترسک: koyunların gözü yemdedir).

فارسیجه آچیقلامالاردا، از (dan/den) کلمه سی بعضا با (ile) آنلامیندا قولانیلمیشدیر. بو اثرین ایران کتابخانه لرینده ایکی یازما نسخه سی واردیر:

۱. تهران ملی ملک کتابخانه سی ۳۷۹/۲ (فضل الله خان لغتی ایله بیرلیکده بیر مجموعه ده دیر) نمره ده یئرله شن بو اثرین گیریشیندن ۱۱۹۸ هجرینین سونلاریدا یازیلدیغی، اثرین سونوندان ایسه سید محمدخان بهادر، سید علیخان بهادر و سید احمد علیخان بهادرلی بهادر آدینا ۱۱۹۹ هجرینین محرمینده بیتیریلدیگی آنلاشیلماقدادیر. اثرین سونونداکی کتبه قیدیندن فواید احمدی آدینی تاشیددیغی اورتایا چیقماقدادیر. اثرین حاشیه سینده بعضی آچیقلامالارا راستلانماقدادیر. ترمه کاغذلی ۶۴ یاپراقدان اولوشان بو اثرین هر صفحه سی ۱۸ سطر و ۱۶،۲ × ۲۲،۸ ابعادیندادیر. قهوه ای مشین جلدلیدیر (A).

۲. تهران مجلس کتابخانه سی ۸۶۹۹۰ نمرده یئرله شن بو اثرین گیریشیدن ۱۱۹۸ هجرینین سونلاریدا یازیلدیغی آنالاشیلماقدادیر. اثرین حاشیه سینده بعضی آچیقلامالارا راستلانماقدادیر. بو اثر محی الدین احمد خیرالدینخان طرفیندن جمعه ۹ ربیع الثانی ۱۲۷۴ هجریده مدراس هندوستاندا استنساخ ائدلمیشدیر. ۹۸ یاپراقدان اولوشان بو اثر نسخ خط ایله دیر و هر صفحه سی ۱۴ سطر و ۱۵ × ۲۱ ابعادیندادیر. قرمزی مشین جلدلیدیر (B).

متنن اوخونوشوندا ایزلنیلن یول

۱. ائلشدیرل متن اورتایا قونولورکن A نسخه سی اساس آلیندی، آنجاخ اکسیک و چوخ یانلیشلی اولان B نسخه سیله ده قارشیلادیریلدی. عرب الفبالی تورکجه کلمه لر متینده اولدوغو کیمین وئریلدی، آنجاخ تورکجه کلمه لره پارانتز ایچینده لاتین الفباسیله قارشیلیغی آرتیریلدی. A نسخه سینین صفحه نمره لری کروشه ایچینده آرتیریلدی. اصل متنه صادق قالماقله بیرلیکده بعضی دوزلتمه لر یاپیلدی. تکرار ائدیلن ماده لر بیرلشدیریلدی.

۲. عرب الفبالی فارسی کلمه لری بوگونکو فارسی تلفظ و یازالیشینا اوغون بیچیمده وئردیک. مثلا بوگونکو (گ) سسی، A نسخه سینده هر یئرده (ک) بیچیمینده وئریلدیگی حالده، بیز بوگونکو بیچیمی ایله وئردیک. یازیلیشلاردا دا بعضی دئییشیکلیکلر و دوزلتمه لر یاپدیغیمیز کیمین بعضی یئرلرده نقطه لاما اشارتلی قوللاندیق.

۳. تورکجه کلمه لرده سسسیزلردن ق حرفی k شکلینده، ک حرفی یئرینه گوره g (کاف فارسی و یا کاف عجمی دئییلدیگی زمان) و یا k (کاف تازی دئییلدیگی زمان) شکلینده، نک حرفی ŋg بیچیمینده، خ حرفی h، ح حرفی h، ج حرفی c، چ حرفی ç، ب حرفی b، پ حرفی p، ش حرفی ş، ع حرفی ʿ، غ حرفی ğ، ط حرفی ṭ، ث حرفی ṯ، ص حرفی ṣ، ذ حرفی z بیچیمینده چئوریلدی.

۴. تورکجه کلمه لرده سسلیلردن آ حرفی a بیچیمینده، آ حرفی یئرینه گوره a/e بیچیمینده، ا-ی حرفی یئرینه گوره è/ı/î بیچیمینده، اُ حرفی یئرینه گوره o/ö/u/ü بیچیمینده چئوریلدی.

بوردا کتابی یایینلايان اختر یابین ائوی مدیری آسیابی جنابلارینا تشکر ائدیرم.

[1b] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و سپاس بی حد و قیاس متکلمی را سزد که به قدرت کامله و حکمت بالغه هر یک از طبقات امم و طوایف بنی آدم به لغتی از لغات و لسانی از السنه گویا نمود و الوف ادعیه و صنوف اثنیه نثار روضه مقدس منورفصیحی که مسیح به زبان اعتذار به محامد او زبان معجز بیان گشود. سیما مسند نشین بارگاه بلاغت اعنی سر رب العالمین و وصی ختم المرسلین اسدالله الغالب امیرالمومنین علیه الصلوٰه والسلام که کلام معجزنظامش تحت کلام خالق و فوق کلام مخلوق بود.

اما بعد چون رای مهر انجلای ثمره شجره سیادت، نوباوه بوستان سعادت، غره ناصیه جاه و دولت، شمع محفل ذکا و فطنت، قدردان جوهر خردمندان، قیمت شناس گوهر همت بلندنان، دقیقه یاب حفظ مراتب، موشکاف تقسیم رواتب، واقف آئین سخن پروران، محرم اندیشه دانشوران، آئینه داری خرد پیشه اش، چهره گشائی سخن اندیشه اش اعنی فرخنده رای خجسته منظر، فرخ طالع بلند اختر **سید احمد علیخان بهادرلی بهادر** دام مجده و اقباله از غایت توجه طبع سلیم و ادراک مستقیم متعلق به دریافت **قواعد زبان ترکی** [2a] بود و چون در اواخر سنه هزار و یکصد و نود و هشت هجری (۱۱۹۸) این نیازمند درگاه احدی **محمد مهدی التبریزی** ختم الله له بالحسنی که از استماع صیت کرم این دودمان علیه دولت و خانواده فیض و فتوت، به رهنمونی سعادت، احرام ملازمت بسته، وارد جهانگیر نگر و به شرف خدمت با رفعت و موهبت این مظهر لطف و رافت، مشرف گردیده بود حسب الارشاد فیض رشاد قواعد این زبان را به قدر وسع و طاقت به قلم انضباط و ارتباط درآورد که از این نیازکیش تذکاری و یادگاری بوده از گوشه خاطر دریامقاطر آنجناب محو و منسی نباشد.

و آن مبنی است بر مقدمه و فصول و خاتمه.

مقدمه

بباید دانست که امثله و الفاظ متنوعه مختلفی از مصدر مشتق است. و چنانکه در زبان فرس آخر هر مصدری از دو حرف خارج نیست که آن دال و نون است یا تا و نون مثل زدن و کشتن و در زبان ترکی آخر هر مصدری منحصر به یک لفظ است که آن **ماق** (mak) است مثل **کَلماق** (gelmak) یعنی آمدن. **کل** (gel) که صیغه امر است چون **ماق** (mak) که علامت مصدر است به آخر صیغه امر ملحق شد **کَلماق** (gelmak) می شود. و هر لفظی را از مصادر به همین قاعده قیاس باید نمود تا بر مبتدی طریق ضبط این زبان آسان تواند شد.

و چون هر یک از امثله مختلفه که آن ماضی و مضارع و امر و نهی و جهد و نفی و اسم فاعل و اسم مفعول و اسم زمان و اسم مکان و اسم آلت است چنانچه در قاعده صرف معین است هر کدام منشعب به چندین شعبه است لازم و انسب که به تبیین هر کدام علیحده پردازد تا ضمیر غایب و مخاطب و تشبیه و جمع از یکدیگر ممتاز تواند شد. و بدان که آنچه در قاعده عربی و هندی ضمیر مذکر و مونث معین است و در عربی تشبیه و جمع مبین و در ترکی مطلق تعین ندارد مثل فارسی که ضمیر تذکیر و تانیث و تشبیه [2b] ندارد بلکه به الفاظ علیحده معین می شود مثاله در تشبیه عربی ضَرَبَا که در فارسی می آید زده اند دو کس که در فارسی و ترکی معین نیست و چنانکه در فارسی مصطلح است در ترکی هم همین قانون است چنانکه در ترکی می گوید **اِکِی کِشِی وورُپْدُرلار** (iki kişi vurupdurlar). و چنانکه در عربی و هندی ضمیر تذکیر و تانیث معین است در فارسی و ترکی معین نیست مثاله در لفظ تانیث عربی می گوید جَاءَتْ و در هندی می گوید آئی و در فارسی و ترکی به الفاظ علیحده ادا می شود در فارسی می گوید زن آمده است و در ترکی می گوید **آرَواد کَلوپْدُر** (arvad gelüpdür). و در لفظ جمع قسمی که در عربی و فارسی معین است در ترکی نیز جاریست مثاله در عربی گوید ضَرَبُوا و در فارسی زده اند و در ترکی ضمیر جمع **لار و لَر** (lar/ler) می آید چنانکه گوید **وورُپْدُرلار** (vurupdurlar).

فصل اول

در علامت فعل ماضی و الفاظ دیگر که در تحت ماضی است، آمده است یعنی **کلوپدُر** (gelüpdür) و در فارسی هر جا که هست استعمال می شود در ترکی عوض است **دُر** (dur/dür) می آید. آمد یعنی **کلدی** (geldi) و در ترکی هر جا که فعل مفرد غایب ادا می شود در آخر او **دی** (dı/di) می آید مثاله رسید یعنی **یتشدی** (yetişdi)، زد یعنی **ووردی** (vurdi)، انداخت یعنی **آتدی** (atdı) و قس علی هذا. نیامد یعنی **کلمدی** (gelmedi). این لفظ فعل جهد است و آخر این نیز **دی** (dı/di) می آید لیکن باضافه **میم** (ma/me) که در وسط می آرند که عوض نون فارسی است مثاله نرسید یعنی **یتشمدی** (yetişmedi)، نرفت یعنی **کتمدی** (gètmedi)، نزد یعنی **وورمدی** (vurmadı). در همه جا همین قاعده را منظور باید داشت. آمده یعنی **کلوپ** (gelüp). در هر جا که این لفظ ادا می شود آخر **اوپ** (up/üp) می آید. گاهی به تبعیت واو که ضمه تابع اوست مثاله رسیده **یتشوپ** (yetişüp)، رفته یعنی **کیدوپ** (gèdüp) و گاهی به تبعیت یا که کسره تابع اوست مثل **چخیپ** (çıhıp) و **کریپ** (girip) و **وَرِپ** (varıp). نیامده یعنی **کلمیوپ** (gelmiyüp). در اینجا هم همان **میم** (ma/me) در وسط اضافه می شود عوض نون فارسی و این قاعده در کلیه [3a] این الفاظ معمول است. آمده بود یعنی **کلمشدی** (gelmişdi) و علامت این مقام نیز **دال و یا** (dı/di) است که در آخر لفظ عوض بود می آید. نیامده بود یعنی **کلممشدی** (gelmemişdi) به قسمی که در مثالهای سابق گذشت همان **میم** (ma/me) در وسط عوض نون فارسی زاید می شود. می آمد یعنی **کلوردی** (gelürdi) در این مقام بدل میم و یای فارسی که در اول واقع است در وسط لفظ ترکی **واو و را** (ur/ür) می آرند مثالا آمد که **کلدی** (geldi) است **واو و را** (ur/ür) در وسط لفظ می افزاید. نمی آمد یعنی **کلمزدی** (gelmezdi) در این مقام بدل ن م ی فارسی که در اول کلمه فرس واقع است در وسط لفظ ترکی **مَز** (maz/mez) در می آرند. این بود مفرد غایب که بیان نموده شد.

اما علامت جمع غایب آمده اند یعنی **کلوپدورلر** (gelüpdürler) و در هر جا در فارسی جماعت غایب استعمال می شود در ترکی **لار** یا **لر** (lar/ler) می آید چنانکه سابق هم ذکر شد. نیامده اند یعنی **کلمیوپدُرلر** (gelmiyüpdürler). علامت همین است که در وسط لفظ ترکی **میم** و **یا** (mı/mi) عوض نون فارسی داخل شود کما مضی. آمده بودند یعنی **کلمِشِدیَلر** (gelmişdiler). **لار** (lar/ler) که ضمیر جماعت است به دستور در آخر می آید چنانکه بکرات گذشت. نیامده بودند یعنی **کلمِشِدیَلر** (gelmemişdiler) همان **میم** (ma/me) در وسط اضافه می شود. آمدند یعنی **کلِدیَلر** (geldiler). عوض نون و دال فارسی همان **لر** (lar/ler) جمع می آید. نیامدند یعنی **کلمِدیَلر** (gelmediler) همان **میم** (ma/me) اضافه شد. می آمدند یعنی **کلوردیلر** (gelürdiler) چنانچه در مفردات گذشت در اینجا ضمیر **لر** (lar/ler) کافیتست. نمی آمدند یعنی **کلمزِدیَلر** (gelmezdiler) کما مضی فی المفردات.

اما علامت شخص مخاطب آمده ای یعنی **کلمِیسن** (gelmisen) اصل این لفظ **کلمِش سن** (gelmişsen) است، از کثرت استعمال **کلمِیسن** (gelmisen) شده است. ضمیر مخاطب در فارسی تو و در ترکی **سن** (sen) می آید. نیامده ای **کلمِش سن** (gelmemişsen). در عوض نون فارسی همان **میم** (ma/me) وسط است که بیان کرده شد. آمدی یعنی **کلدونک** (geldünğ). چنانکه در ضمیر غایب **دی** (dı/di) بود در ضمیر مخاطب **دُن** (dun/dün) می آرند. نیامدی یعنی **کلمدونک** (geldmeünğ)، همان **میم** (ma/me) [3b] عوض نون فارسی اضافه می شود. آمده بودی یعنی **کلمِش دُن** (gelmişdün) در این مقام عوض یا مخاطب نیز **دُن** (dun/dün) می آید. و اگر **دُن** (dun/dün) را **ایدون** (idün) بخوانند هم میتواند شد مثل **کلمِش ایدون** (gelmiş idün) و **کِتمِش ایدون** (gêtmış idün). نیامده بودی یعنی **کلمِش دُن** (gelmemişdün) همان **میم** (ma/me) اضافه است. می آمدی یعنی **کلوردُنک** (gelürdünğ) در اینجا عوض **میم** و **یای** فارسی در ترکی **واو** و **را** (ur/ür) در وسط می آرند. نمی آمدی یعنی **کلمزدونک** (gelmezdünğ) چنانچه در

نمی آید غایب گذشت عوض ن م ی فارسی در ترکی مَز (maz/mez) می آید.

اما علامت جمع مخاطب آمده اید یعنی کلمشِ سُونُز (gelmişsünz). هرجا در فارسی در جمع مخاطب اید می آید در ترکی سُونُز (sunz/sünz) می آرند و این قاعده را در همه جا معمول باید داشت. نیامده اید یعنی کلمَمِشِ سُونُز (gelmemişsünz). همچنین میم (ma/me) که در عوض نون فارسی است در وسط می آید. آمده بودید یعنی کلمِشِ دُونُز (gelmişdünz). در فارسی لفظ بودید و در ترکی لفظ دُونُز (dunz/dünz) می آید. چنانکه رفته بودید کِتمِشِ دُونُز (gêtmışdünz)، برده بودید آپارمِشِ دُونُز (aparmışdunz). نیامده بودید یعنی کلمَمِشِ دُونُز (gelmemişdünz)، همان میم (ma/me) اضافه است. آمدید یعنی کلدُونُز (geldünz). همان یا و دال آخر فارسی است که در ترکی همه جا دُونُز (dunz/dünz) است و این قاعده را در جميع الفاظ جمع مخاطب منظور باید داشت. نیامدید یعنی کلمَدُونُز (gelmedünz) علامت اضافه میم (ma/me) در سابق بکرات گذشت. می آمدید یعنی کلورَدُونُز (gelürdünz). این لفظ بطریق سوال ادا می شود و هم در مقام امر یعنی شما می آمدید. همان واو و را (ur/ür) در وسط عوض میم و یای فارسی می آید. نمی آمدید یعنی کلمَزَدُونُز (gelmezdünz) چنانکه گذشت.

اما علامت متکلم وحده آمدم یعنی کلدوم (geldüm). کل (gel) که لفظ امر است وقتی که دوم (dum/düm) را ملحق کردند علامت متکلم وحده است و این قاعده را در همه جا معمول باید داشت. آمده ام یعنی کلمِشَم (gelmişem) و در اینجا کلمِش (gelmiş) که بمعنی آمده استعمال می شود [4a] چون میم (a/e+m) داخل آخر کلمه شد عوض الف و میم فارسی است و اگر از امر بگیرند کل (gel) که صیغه امر است مِشَم (mişam/mişem) به آخر او ملحق می سازند. مجملا آخر متکلم وحده هم مِشَم (mişam/mişem) می آید.

اما علامت متکلم مع الغیر آمدم یعنی کلدوق (geldük). چون به آخر صیغه امر دوق یا دوخ (duk/duh) ملحق شد علامت متکلم مع الغیر است. آمده ایم یعنی

کَلَمِشُوق (gelmişuk). کَل (gel) که صیغه امر است مِشُوق یا مِشُق
 (miş/miş+uk) الحاق می شود و در همه جا در جماعت متکلم مِشُق
 (miş/miş+uk) می آید مثل اَتَمِشُق (atmişuk) یعنی انداخته ایم و وورمِشُق
 (vurmişuk) یعنی زده ایم و قس علی هذا.

تفصیل الفاظ ماضی اینست:

مفرد غایب

آمده است: کَلوپْدُر (gelüpdür)، نیامده است: کَلِمِیُپْدُر (gelmiyüpdür)، آمد:
 کَلدی (geldi)، نیامد: کَلَمَدی (gelmedi)، آمده: کَلوپ (gelüp)، نیامده: کَلِمِیُپ
 (gelmiyüp)، آمده بود: کَلَمِشْدی (gelmişdi)، نیامده بود: کَلَمِشْدی
 (gelmemişdi)، می آمد: کَلوردی (gelürdi)، نمی آمد: کَلَمَزْدی (gelmezdi).

جمع غایب

آمده اند: کَلوپْدُرْلَر (gelüpdürler)، نیامده اند: کَلِمِیُپْدُرْلَر
 (gelmiyüpdürler)، آمده بودند: کَلَمِشْدیلَر (gelmişdiler)، نیامده بودند:
 کَلَمِشْدیلَر (gelmemişdiler)، آمدند کَلدیلَر: (geldiler)، نیامدند: کَلَمَدیلَر
 (gelmediler)، می آمدند: کَلوردیلَر (gelürdiler)، نمی آمدند: کَلَمَزْدیلَر
 (gelmezdiler).

مفرد مخاطب

آمده ای: کَلَمی سَن (gelmisen)، نیامده ای: کَلَمه مِسن (gelmemisen)،
 آمدی: کَلدونک (geldüng)، نیامدی: کَلَمَدونک (gelmedüng)، آمده بودی:
 کَلَمِشْدونک (gelmişdüng)، نیامده بودی: کَلَمِشْدونک (gelmemişdüng)،
 می آمدی: کَلوردونک (gelürdüng)، نمی آمدی: کَلَمَزْدونک (gelmezdüng).

جمع حاضر

آمده ايد: **کلمش سوئز** (gelmişsünz) و **کُپ سوئز** (gelüpsünz)، نيامده ايد:
کلمش سوئز و **کلمه مسوئز** (gelmemişsünz/gelmemisünz)، آمده بوديد:
کلمش دوئز (gelmişdünz)، نيامده بوديد: **کلمه مش دوئز** (gelmemişdünz)،
 آمديد: **کلدوئز** (geldünz)، نياميد: **کلمدوئز** (gelmedünz)، می آمديد: **کلوردوئز**
 (gelürdünz)، نمی آمديد: **کلمزدوئز** (gelmezdünz).

متکلم وحده

آمد: **کلدوم** (geldüm)، نيامدم: **کلمدوم** (gelmedüm)، آمده ام: **کلمشم**
 (gelmişem)، نيامده ام: **کلمه مشم** (gelmemişem).

متکلم مع الغير

آمديم: **کلدوق** (geldük)، نيامديم: **کلمدوق** (gelmedük)، آمده ايم: **کلمشوق**
 (gelmişük)، نيامده ايم: **کلمه مشوق** (gelmemişük) [4b].

فصل دوم

در علامت حال بدان که اکثر امثله ماضی مثل آمد يا آمده يا می آئی دلالت به حال می کند لیکن آنچه در ترکی معین است مقام حال به اضافه لفظ دیگر معین می شود قسمی که در فارسی می گوید آمدی این حرف دلالت به ماضی و حال هر دو می کند اما آنچه امتیاز می دهد حرف اضافه است مثل اینکه حالا آمدی یا حالا آمده ای و یا حالا می آئی. همین قسم در ترکی عوض حالا **ايندی** (indi) استعمال می کنند مثلاً می گویند **ايندی کلمی سن** (indi gelmisen) یعنی حالا آمده ای یا حالا آمدی یعنی **ايندی کلدونک** (indi geldünğ). و گاه است که حال در حروف مستقبله نیز استعمال می شود مثل اینکه حالا می آئی یعنی **ايندی کلبرسن** (indi gelirsen). مجملاً هر جا که در فارسی در مقام حال حرفی گفته شود در ترکی عوض حالا **ايندی** (indi) می آرند تا میان ماضی و مستقبل و حال فرق تواند شد.

فصل سیوم

در علامت مستقبل مفرد غایب می آید یعنی **کلور** (gelür). بدان که هر لفظی که دلالت بر آینده دارد در ترکی آخر آن لفظ **رای ساکن** (a/e/u/ü+r) می آید مثل **کلور** (gelür)، **آپارور** (aparur)، **آتار** (atar)، **وورار** (vurar)، **سالور** (salur). بدان که ماقبل رای ساکن تحت لفظ آنچه باشد و یا حروف مضموم و مفتوح و اگر مکسور باشد مثل **کلیر** (gelir) که در ترکی همه جا یا تابع کسره است یعنی هر جا حرف مکسور بیاید یا لازمه اوست معنی حال مستفاد می شود و در ترکی لفظ مخصوص حال همین است که ماقبل حرف آخر مستقبل مکسور (i/i+r) باشد معنی این است مثل **کلیر** (gelir) یعنی حالا می آید، **کیدر** (gèdir)^۱ یعنی حالا می رود و این قاعده را که مختص حال است مستمر باید داشت.

نمی آید یعنی **کلمز** یا **کلمس** (gelmez/gelmes). در این مقام عوض نون فارسی در ترکی آخر کلمه **مز** (maz/mez) یا **مس** (mas/mes) می آید و در همه جا همین قاعده را مستمر باید داشت مثل **کلمز** (gelmez)، **آپارمز** (aparmaz)، **آتمز** (atmaz)، **وورمز** (vurmaz) و این صیغه فعل نفی است.

خواهد آمد یعنی **کلجاقدور** (gelecekdur). در مستقبل هر جا لفظ خواهد بیاید در ترکی **جاقدر** (a/e+cakdur) می آید و چون این لفظ به آخر امر که لفظ **کل** (gel) باشد ملحق می شود حرف ساکن مفتوح می شود [5a] چنانکه گذشت.

نخواهد آمد یعنی **کلمیجاقدور** (gelmiyacakdur). در اینجا عوض نون فارسی **میم و یا** (mı/mi) در وسط کلمه می آرند و این هم در همه محل همین قاعده است و این لفظ در مقام نفی موید است یعنی هرگز نخواهد آمد.

اما علامت جماعت غایب می آیند یعنی **کلورلر** (gelürler). این همان **کلور** (gelür) است که در مفرد گذشت. در اینجا **لار** (lar/ler) که علامت جمع است داخل آخر

^۱ A: کیدر (gèder)

کلمه می شود. نمی آیند یعنی **کَلَمَزَلَر** (gelmezler). همان مَز (maz/mez) عوض نون فارسی است کما مضی. خواهند آمد یعنی **کَلْجاقَدورَلَر** (gelecekdurlar) به دستور. نخواهند آمد یعنی **کَلْمِیَعاقدورَلَر** (gelmiyecakdurlar). این هم همان مفرد است که لَر (lar) جماعت الحاق شد.

اما علامت شخص مخاطب می آئی یعنی **کلورسن** (gelürsen). این همان **کلور** (gelür) غایب است. **سن** (san/sen) که علامت مخاطب است داخل آخر کلمه می شود و این قاعده را همه جا مستمر باید داشت مثل **کلورسن** (gelürsen)، **کیدرسن** (gèdersen)، **آپارورسن** (aparursan) **آتارسن** (atarsan)، **قوارسن** (kovarsan) علی هذا القیاس. نمی آئی یعنی **کَلَمَزسن** (gelmezsen). همان مَز (maz/mez) است که عوض نون فارسی آمده. خواهی آمد یعنی **کَلْجاقسن** (geleceksan). سابق گذشت همان علامت مخاطب داخل می شود. نخواهی آمد یعنی **کَلْمِیَعاق سن** (gelmiyecaksan)، این هم همان **میم و یا** (mı/mi) است که در وسط می افزایند.

اما علامت جمع مخاطب می آئید یعنی **کلورسونز** (gelürsünz). در سابق بارها گذشت که **سونز** (sunz/sünz) علامت جمع مخاطب است. نمی آئید یعنی **کَلَمَزسونز** (gelmezsunz). همان مَز (maz/mez) عوض نون فارسی است. خواهید آمد یعنی **کَلْجاق سونز** (geleceksunz). نخواهید آمد یعنی **کَلْمِیَعاق سونز** (gelmiyecaksunz).

اما علامت متکلم وحده می آیم یعنی **کلورَم** (gelürem). **کلور** (gelür) که فعل غایب است یعنی می آید. **میم** (a/e+m) که به آخر او ملحق شد علامت متکلم وحده است لیکن **ماقبل میم مفتوح** (a/e+m) می شود چنانکه سابق گذشت. خواهم آمد یعنی **کَلْجاقَم** (gelecekaḡam). قسمی که در خواهد آمد گذشت لیکن اینجا **میم وحدت** (a/e+m) داخل می شود.

می آئیم یعنی **کلوروق** (gelürük). قبل از این هم بیان نموده شد که **دوق** یا **دوخ** (duk/duh) در فعل ماضی علامت متکلم مع الغیر است [5b]. اما در مستقبل **روق** (a/e/u/ü+ruk) و **جاقوق** (a/e+caquk) و **جاقوخ**^۲ (a/e+caquh) می آید. خواهیم آمد یعنی **کَلْجاقوخ** (gelecaquh). بهر حال در متکلم مع الغیر آخر هر کلمه که باشد ق (u+k) می آید.

نمی آیم یعنی **کَلْمَنَم** (gelmenem). در سابق گذشت که همه جا عوض نون فارسی **مَز** (maz/mez) می آید لیکن در متکلم وحده **زا** به **نون** **مبدل** می **شود** (man/men). نخواهم آمد یعنی **کَلْمِیه جاقَم** (gelmiyecakam). در اینجا **میم** و **یا** (mı/mi) است که در امثله سابق گذشت.

نمی آئیم یعنی **کَلْمَنوق** (gelmenuk). این جا هم همان **میم** و **نون** (man/men) است که در متکلم وحده آمده است. نخواهیم آمد یعنی **کَلْمِیه جاقوخ** (gelmiyecaquh). همان **میم** و **یا** (mı/mi) به دستور است.

علی هذا التفصیل:

مفرد غایب

می آید: **کلور** (gelür)، نمی آید: **کَلْمَز** (gelmez)، خواهد آمد: **کَلْجاقْدُر** (gelecaqdur)، نخواهد آمد: **کَلْمِیَجاقْدُر** (gelmiyecaqdur).

جماعت غایب

می آیند: **کلورلر** (gelürler)، نمی آیند: **کَلْمَزَلر** (gelmezler)، خواهند آمد: **کَلْجاقْدُرلر** (gelecaqdurlar)، نخواهند آمد: **کَلْمِیَجاقْدُرلر** (gelmiyecaqdurlar).

شخص مخاطب

^۲ جاقوق و جاقوخ: A: قوق، B: قوخ

می آئی: کلورسَن (gelürsen)، نمی آئی: کلَمَزَسَن (gelmezsен)، خواهی آمد: کلَجاقَسَن (gelecaқsan)، نخواهی آمد: کلَمِیَجاقَسَن (gelmiyecақsan).

جمع مخاطب

می آئید: کلورسونز (gelürsünz)، نمی آئید: کلَمَزسونز (gelmezsünz)، خواهید آمد کلَجاق سونز (gelecaқsünz)، نخواهید آمد: کلَمِیَجاق سونز (gelmiyecақsünz).

متکلم وحده

می آیم: کلورَم (gelürem)، نمی آیم: کلَمَنَم (gelmenem)، خواهم آمد: کلَجاقَم (gelecaқam)، نخواهم آمد: کلَمِیَه جاقَم (gelmiyecақam).

متکلم مع الغیر

می آئیم: کلوروق (gelürük)، نمی آئیم: کلَمَنوق (gelmenuқ)، خواهیم آمد: کلَجاقوق (gelecaқuқ)، نخواهیم آمد: کلَمِیَه جاقوق (gelmiyecақuқ).

بیایم: کلیم (gelim)، نیایم: کلیم (gelmim)، اگر بیایم: کلسام (gelsem)، اگر نیایم: کلَمسام (gelmesem)، اگر بیائیم: کلَساق (gelsaқ)، اگر نیائیم: کلَمَساق (gelmesaқ).^۳

فصل چهارم

در علامت امر بدان که در زبان ترکی هیچ صیغه ای مختصرتر از امر نیست که اقل آن به دو حرف ادا می شود و حروف دیگر که بدان ملحق شد معانی مختلفه پدید می آید.

اما علامت امر مخاطب بیا یعنی کل (gel). و در ترکی همه جا آخر فعل امر ساکن می آید. بیائید یعنی کلُونز (gelünz). واو و نون و زا (unz/ünz) در آخر امر مفرد علامت

^۳ بو پاراگراف A: حاشیه ده، B: -

جمع است. و گاه هست که این لفظ به تخفیف نیز ادا می شود مثل **کلون** (gelün).

اما علامت امر غایب بیاید یعنی **کلسونک** (gelsünġ). و هر جا که **سون** (sun/sün) داخل حرف امر می شود علامت امر غایب است مثل **کلسونک** (gelsünġ) [6a]، **وورسونک** (vursunġ)، **آتسونک** (atsunġ)، **قاجسونک** (kaçsunġ). و حقیقت کاف زاید در فصل رسم الخط خواهد آمد انشاء الله تعالی.

اما علامت امر جماعت غایب بیایند یعنی **کلسونلر** (gelsünler). همان **لر** (lar/ler) که علامت جمع است داخل آخر کلمه می شود.

تفصیل امثله امر

بیا: **کل** (gel)، بیائی: **کله سن** (gelesen)، بیایید: **کلونز** (gelünz)، بیاید: **کل سون** (gelsün)، بیایند: **کل سونلر** (gelsünler).

فصل پنجم

در علامت نهی مخاطب میا یعنی **کلمه** (gelme). در اینجا **میم و ها** (ma/me) که داخل حرف امر شد علامت نهی حاضر است و این قاعده در جمیع الفاظ استوار. اما نهی جماعت مخاطب میباید یعنی **کلمیونز** (gelmiyünz) یا **کلمیون** (gelmiyün). چنانکه سابق گذشت همان **میم و یای** (mı/mi) وسط علامت میم اول فارسی است.

اما نهی غایب نیاید یعنی **کلمسون** (gelmesün). قسمی که در امر غایب گذشت همان **میم و ها** (ma/me) علامت نهی است. لیکن در این مقام که **کلمه** (gelme) به **سون** (sun/sün) که علامت نهی غایب است مرکب شد ها محذوف شد.

اما نهی جماعت غایب نیایند یعنی **کلمسونلر** (gelmesünler). همان **لر** (lar/ler) که علامت جمع است می آید.

میا: **کلمه** (gelme)، میباید: **کلمیونز** (gelmeyünz)، نیاید: **کلمه سونک** (gelmesünġ)، نیایند: **کلمسونلر** (gelmesünler).

فصل ششم

در علامت اسم فاعل ضمیر غایب، آینده یعنی **کلَن** و **کلان** (gelen). و در هر جا که آخر حرف امر **الف و نون و یا نون فقط** (an/en) بیاید علامت اسم فاعل است و ماقبل نون مفتوح می باشد و ماقبل نون الف نیز داخل می شود مثل **کلان و کلَن** (gelen)، **آلان و آلَن** (alan) و قس علی هذا. نه آینده یعنی **کلمین** (gelmiyen). که **میم و یای** (mı/mi) در وسط عوض نون فارسی می آید. آیندگان یعنی **کلَن لَر** (gelenler). همان **لَر** (lar/ler) جمع است که بکرات ذکر شده. نه آیندگان یعنی **کلمین لَر** (gelmiyenler). همان **لار** (lar/ler) جمع تکرار می یابد. آینده اند یعنی **کلَن دورلَر** (gelendürler). در این مقام **دور** (dur/dür) در وسط که بمعنی است است مندرج می شود. نه آینده ند یعنی **کلمین دورلَر** (gelmiyendürler). [6b] در اینجا بدل نه فارسی **میم و یا** (mı/mi) افزوده می شود.

اما علامت فاعل مفرد مخاطب، آینده ای یعنی **کلَن سَن** (gelensen). عوض همزه فارسی در ترکی **سَن** (san/sen) می آید یعنی تو آینده ای. آینده نیستی یعنی **کلمین سَن** (gemiysen). اینجا هم همان **میم و یا** (mı/mi) اضافه می شود.

اما علامت فاعل جمع مخاطب، آینده اید یعنی **کلَن سوئز** (gelensünz). نه آینده اید یعنی **کلمین سوئز** (gemiysünz).

تفصیل امثله امر اسم فاعل و آنچه تحت اسم فاعل است:

مفرد غایب، آینده: **کلَن** (gelen)، نه آینده: **کلمین** (gelmiyen)، آینده گان: **کلَن لَر** (gelenler)، نه آینده گان: **کلمین لَر** (gelmiyenler)، آینده اند: **کلَن دورلَر** (gelendürler)، نه آینده اند: **کلمین دورلَر** (gelmiyendürler)، مفرد مخاطب، آینده ای: **کلَن سَن** (gelensen)، نه آینده ای: **کلمین سَن** (gemiysen)، جمع مخاطب، آینده اید: **کلَن سوئز** (gelensünz)، نه آینده اید: **کلمین سوئز** (gemiysünz).

فصل هفتم

در علامت اسم مفعول آمده شده یعنی **گلمِش** (gelmiş) یا **گلمِش** (gelinmiş).
و در قاعده ترکی همه جا آخر اسم مفعول **مِش** (miş/miş) می آید. چنانچه **کلینِش** (gelinmiş) یعنی آمده شده، **کتورُلْمِش** (getürülmüş)، **آپارِلْمِش** (aparılmış).
نیامده شده یعنی **گلمِش** (gelinmemiş). در نفی همان یک **میم** (ma/me) در وسط اضافه شود چنانچه در امثله سابق گذشت.

فصل هشتم

در علامت اسم زمان و مکان آنچه در عربی معین است مثلاً مضرب در ترکی و فارسی به ضمیر علیحده ادا می شود چنانکه می گوید مکان زدن یعنی **وورماقِ پری** (vurmak yeri) و یا **وورَنِ پِر** (vuran yèr). **پِر** (yèr) که بمعنی زمین و جا و مکان و محل آمده است به فعل مع کرده می گویند مکان آمدن یعنی **کَلماقِ پری** (gelmak yeri) و یا **کَلَنِ پِر** (gelen yèr). بنحویکه در فصل حال گذشت.

فصل نهم

در اسم آلت اینهم به دستور مثلاً در فارسی می گوید آلت زدن در ترکی گویند **وورماقِ اوزاری** (vurmak evzarı). و این **اوزار** (evzar) همان افزار فارسی است که بمعنی آلت آمده . در ترکی **اوزار** (evzar) و **اسباب** (esbab) نیز گویند مثل عورت که در ترکی **آرواد** (arvad) گویند.

فصل دهم

در بیان الفاظ ضمائر و اسماء اشارات، من یعنی **بَن** (ben)، ما یعنی **بیز** (biz)، ماها یعنی **بیزلَر** (bizler)، تو یعنی **سَن** (sen)، شما یعنی **سِیز** (siz)، شماها یعنی **سِیزلَر** (sizler)، [7a] این یعنی **بو** (bu)، اینها یعنی **بولار** (bular)، او یعنی **او** (o)، آنها یعنی **اولار** (olar).

فصل یازدهم

در بیان حروف متفرقه رابطه به قدر ضرورت ضمائر هر کدام علیحده بیان نموده می شود. مرا یعنی **منی** (meni). در فارسی هر جا که را استعمال می شود در ترکی عوض او **نی** (ni/ni) می آید. چنانکه آن را **اونی** (oni)، این را **مونی** (muni)، تو را **سنی** (seni). لیکن در جمع عوض رای فارسی در آخر ترکی **یا** (i/i) می آید مثلاً آنها را **اولاری** (oları)، اینها را **بولاری** (buları). اما چرا که لفظ سوال است دخلی به این ضمیر ندارد و معنی او در ترکی **نیه** (neye) می آید. چرا آمدی یعنی **نیه کلدونک** (neye geldünğ). **نیه** (niye) هم میتواند شد. برای چه یعنی **نه ایچون** (ne içün). چه در ترکی به معنی **نه** (ne) می آید و **ایچون** (içün) به معنی برای.

و در هر جا که در فارسی از می آید در ترکی عوض از **دن** (dan/den) می آرند. مثلاً از او **اوندن** (ondan)، از این **موندن** (mundan) و **بوندن** (bundan) هم می آید.

و در فارسی در هر جا به می آید در ترکی عوض به **نه** (na/ne) می آرند. مثلاً به او **اونه** (ona)، به این **مونه** (muna) و **بونه** (buna) هم می آید. یعنی میم به با بدل می شود. به تو **سنگا** (saŋga).

و در فارسی هر جا در می آید در ترکی بدل در **ده** (da/de) می آرند. مثلاً در او یعنی **اونده** (onda)، در این یعنی **بونده** (bunda).

و در هر مقام که در فارسی بر می آید در ترکی **نه** (na/ne) می آرند. در میان به و بر در ترکی فرقی نیست. هر دو به یک معنی استعمال می شود چنانکه گذشت. مثاله بر او **اونه** (ona)، بر این **بونه** (buna).

و در فارسی هر جا که با استعمال می شود در ترکی عوض با **ایلن** (ilen) می آید. مثلاً با تو **سن ایلن** (sen ilen)، با او **اونیلن** (onilen).

و در فارسی هر کجا بی می آید در ترکی عوض او **سوز** (suz/süz) می آرند. چنانکه بی او **آن سوز** (ansuz)، بی تو **سن سوز** (sensüz).

و در فارسی هر جا که هم می آرند در ترکی عوض او ده (da/de) می آید. مثلاً آن هم او ده (o da)، این هم بو ده (bu da)، اینها هم بولار ده (bular da).

و در فارسی هر کجا که همه می آید در ترکی هامو و هامی (hamu/hamı) می آرند. مثلاً همه هامی (hamı)، همگی هاموسی (hamusı).

و در فارسی هر کجا اگر استعمال می شود در ترکی در آخر کلمه سه (sa/se) می آرند. مثلاً کلسه (gelse) یعنی اگر بیاید [7b]، کتسه (gètse) یعنی اگر برود. این قدر هست که در ترکی به ضمیر ادا می شود. و در همه جا همین قانون مرعی باید داشت. لیکن اگر را در ترکی علیحده هم استعمال می توان کرد. مثلاً اگر کلسه (eger gelse)، اگر وورسه (eger vursa)، اگر کتسه (eger gètse).

و مگر در ترکی لفظ یا ضمیر معین ندارد بلکه در ترکی هم مگر (meger) استعمال می شود لیکن در اصطلاح عوام الناس رای آخر را محذوف داشته مکه (mege) گویند. مثلاً مکه کلدور (mege gelüpdür)، مکه کیدودور (mege gèdüpdür).

و در فارسی هر جا بود می آید در ترکی بدل بود ایدی (idi) می آرند. مثلاً این بود بو ایدی (bu idi)، آن بود او ایدی (o idi).

و هر جا در فارسی باید می آید در ترکی کرک (gerek) می آید. مثلاً چه باید کرد نه کرک (ne gerek)، چه نباید کرد نه کرکمز (ne gerekmez). و این همان مز (maz/mez) است که عوض نون فارسی آمده چنانکه در مثال کلمز (gelmez) گذشت. می باید یعنی کرک (gerek). پوشیده نماند که در ترکی فیما بین باید و می باید چندان فرقی نیست مگر معنی میم و یا که افزوده است به معنی تاکید می تواند بود یعنی ضرور می باید. می بایست یعنی کرک ایدی (gerek idi). و در اینجا ایدی (idi) عوض امر ماضی می آید. نمی بایست یعنی کرکمز ایدی (gerekmez idi). معلوم و باقی حروف که تحت اللفظی است و احتیاج شرح ندارد. در آخر تفصیل کلمات مسطوره مندرج خواهد شد.

تفصیل الفاظ و ضمائر مسطوره اینست:

مرا یعنی منی (meni)، آن را یعنی اونی (oni)، این را یعنی بونی (buni)، تو را یعنی سنی (seni)، آنها را اونلاری (onları)، اینها را بولاری (buları)، چرا یعنی نیه (niye)، برای چه نه ایچون (ne için)، از یعنی دن (dan/den)، به یعنی نه (na/ne)، در یعنی ده (da/de)، بر یعنی نه (na/ne)، با یعنی ایلن (ilen)، بی یعنی سوز (suz/süz)، هم یعنی ده (da/de)، همه یعنی هامی (hamı)، اگر یعنی سه (sa/se)، مگر یعنی مکه (mege)، بود یعنی ایدی (idi)، باید یعنی کرک (gerek)، می بایست یعنی کرک ایدی (gerek idi).

تفصیل سایر الفاظ که تحت اللفظی است:

کو: هانی (hanı)، کجا: هاراده (harada)، کی: هاچن (haçan)، کدام: هانسی (hansı)، دیگر: داهی (dahı)، که: کیم (kim)، چون: نیچه (nêçe)، چگونه: نه شکل (ne şekil).

کیمی (kimi) یعنی مثل، بونون کیمی (bunun kimi) یعنی مثل این، اونون کیمی (onun kimi) یعنی مثل او.^۴

فصل دوازدهم

در بیان آنچه نایب مناب یای نسبت است بدان که آنچه در فارسی یای نسبت می آرند عوض آن در ترکی [8a] لو و لی (lu/lü/lı/li) می آرند مثل شامی شاملو و شاملی (Şamlu/Şamlı)، ایرانلو و ایرانلی (İranlu/İranlı)، هندوستانلو و هندوستانلی (Hindustanlu/Hindustanlı).

و اما آنچه در مناسبات دیگر استعمال می کنند لوق و لُق (luk) می آید مثل نیستان یعنی قَمِیش لوق (kāmışluk) و خارستان یعنی تیکان لُق (tikanluk) و گلستان یعنی کلزارلُق (gülzarluk) و قس علی هذا.

^۴ بو پاراگراف [A: حاشیه ده، B: -

فصل سیزدهم

در بیان تبدیل حرفی به حرف دیگر بدان که در زبان ترکی بعضی حرف به بعضی متبدل می شوند.

قاف به غین بدل می شود مثل **نجاق** (nacak) و **نجاغ** (nacağ) و غین به خا بدل می شود مثل **نجاخ** (nacağ).

و دال به تا تبدیل می یابد مثل **دانش** (daş) و **تاش** (taş).

و یا به واو مبدل می شود مثل **قای** (qayı) و **قابو** (qapı).^۵

و سین به زا تبدیل می یابد مثل **کلمس** (gelmes) و **کلمز** (gelmez).

و گاه هست که حذف بعضی حروف نیز می شود مثل **داهی** (dahı) و **داخی** (dahı) که **دهی** (dahı) و **دخی** (dahı) می آید. و **بوداغ** (budağ) و **بوداق** (budak) که **بُداغ** (budağ) و **بُداق** (budak) و **یوخ** (yoh) و **چوق** (çok) که **یُق** (yok) و **چُنْج** (çok) می آرند.

فصل چهاردهم

در بیان رسم الخط و اسلوب و نوشتن کلمات بدان که در کلمات ترکیه مفتوح را به الف و مضموم را به واو و مکسور را به یا نویسند مثل **چَپَر**، **چاپار** (çapar) و **قَچَر**، **قاجار** (Kacar) و **وورَر**، **وورار** (vurar).

مثال دوم **أُور**، **اولور** (olur) و **سألر**، **سالور** (salur) و **دانشُر**، **دانشور** (danişur).

مثال سیم **بِلِم**، **بیلیم** (bilim) و **کِدم**، **کیدم** (gèdim) و **سالم**، **سایم** (salım).

و بسا باشد که از کثرت استعمال محذوف شوند چنانکه در الفاظ **بُداق** (budak) و

^۵ قایی و قابو [B: قایی و قابو]

بُوداغ (budağ) و یُق (yok) و یُخ (yoh) مذکور شد.

و پوشیده نماند که در رسم الخط کلمات ترکی هرگاه نون ساکن واقع شود با کاف عجمی ساکن نوشته می شود مثل بَن (ben) و سَن (sen) و مین (min) که بَنک (benğ) و سَنک (senğ) و مینک (minğ) مرقوم می گردد به دلیل آنکه هرگاه مفتوح شود کاف و الف ملحق می شوند مثل بَنکا (baŋga) و سَنکا (saŋga) و مینکا (minğe). و گاهی در مقام رعایت سجع کاف عجمی محذوف هم می تواند شد مثل سَن (sen) و سوسَن (susen).

فصل پانزدهم

در اعداد ترکی بَیر (bir)، اِیکی (iki)، اَوچ (üç)، دُورد (dörd)، بَیش (beş)، اَلتی (altı)، یَدی (yeddi)، سَکَز (sekkiz)، دُوقُوز (dokkuz) ترکی چغتائی توقُوز (tokuz) یا تَقُوز (tokkuz)، اُونک (onğ)، [8b] اُون بِر (on bir)، اُون اِیکی (on iki)، اُون اَوچ (on üç)، اُون دُورد (on dörd)، اُون بَیش (on beş)، اُون اَلتی (on altı)، اُون یَدی (on yeddi)، اُون سَکَز (on sekkiz)، اُون دُوقُوز (on dokkuz)، اِیکِرمی (igirmi)، اِیکِرمی بِر (igirmi bir)، اِیکِرمی اِیکی (igirmi iki)، اِیکِرمی اَوچ (igirmi üç)، اِیکِرمی دُورد (igirmi dörd)، اِیکِرمی بَیش (igirmi beş)، اِیکِرمی اَلتی (igirmi altı)، اِیکِرمی یَدی (igirmi yeddi)، اِیکِرمی سَکَز (igirmi sekkiz)، اِیکِرمی دُوقُوز (igirmi dokkuz)، اَوْتُوز (ottuz)، اَوْتُوز بَیر (ottuz bir)، اَوْتُوز اِیکی (ottuz ikki)، اَوْتُوز اَوچ (ottuz üç)، اَوْتُوز دُورد (ottuz dörd)، اَوْتُوز بَیش (ottuz beş)، اَوْتُوز اَلتی (ottuz altı)، اَوْتُوز یَدی (ottuz yeddi)، اَوْتُوز سَکَز (ottuz sekkiz)، اَوْتُوز دُوقُوز (ottuz dokkuz)، قِرَخ (kırh)، قِرَخ بَیر (kırh bir)، قِرَخ اِیکی (kırh iki)، قِرَخ اَوچ (kırh üç)، قِرَخ دُورد (kırh dörd)، قِرَخ بَیش (kırh beş)، قِرَخ اَلتی (kırh altı)، قِرَخ یَدی (kırh yeddi)، قِرَخ سَکَز (kırh sekkiz)، قِرَخ دُوقُوز (kırh dokkuz)، اَلّی (elli)، اَلّی بَیر (elli bir)،

آلی ایکی (elli ikki)، آلی اوچ (elli üç)، آلی دورد (elli dörd)، آلی بیش (elli bəş)، آلی آلتی (elli altı)، آلی یددی (elli yeddi)، آلی سگزر (elli sekkiz)، آلی دوڭقوز (elli doḡkuz)، آلتیش (altmış)، آلتیش بیر (altmış bir)، آلتیش یکی (altmış iki)، آلتیش اوچ (altmış üç)، آلتیش دورد (altmış dörd)، آلتیش بیش (altmış bəş)، آلتیش آلتی (altmış altı)، آلتیش یددی (altmış yeddi)، آلتیش سگزر (altmış sekkiz)، آلتیش دوڭقوز (altmış doḡkuz)، آلتیش یتیش (yetmiş)، یتیش بیر (yetmiş bir)، یتیش یکی (yetmiş iki)، یتیش اوچ (yetmiş üç)، یتیش دورد (yetmiş dörd)، یتیش بیش (yetmiş bəş)، یتیش آلتی (yetmiş altı)، یتیش یددی (yetmiş yeddi)، یتیش سگزر (yetmiş sekkiz)، یتیش دوڭقوز (yetmiş doḡkuz)، سگسن (seksen)، سگسن بیر (seksen bir)، سگسن ایکی (seksen iki)، سگسن اوچ (seksen üç)، سگسن دورد (seksen dörd)، سگسن بیش (seksen bəş)، سگسن آلتی (seksen altı)، سگسن یددی (seksen yeddi)، سگسن سگزر (seksen sekkiz)، سگسن دوڭقوز (seksen doḡkuz)، دوقسان (doḡsan)، دوقسان بیر (doḡsan bir)، دوقسان ایکی (doḡsan iki)، دوقسان اوچ (doḡsan üç)، دوقسان دورد (doḡsan dörd)، دوقسان بیش (doḡsan bəş)، دوقسان آلتی (doḡsan altı)، دوقسان یددی (doḡsan yeddi)، دوقسان سگزر (doḡsan sekkiz)، دوقسان دوڭقوز (doḡsan doḡkuz)، یوز (yüz)، ایکی یوز (iki yüz)، اوچ یوز (üç yüz)، دورد یوز (dörd yüz)، بیش یوز (bəş yüz)، آلتی یوز (altı yüz)، یددی یوز (yeddi yüz)، سگزر یوز (sekkiz yüz)، دوڭقوز یوز (doḡkuz yüz)، مینک (mîṅ)، ایکی مینک (iki mîṅ)، اوچ مینک (üç mîṅ)، دورد مینک (dörd mîṅ)، بیش مینک (bəş mîṅ)، آلتی مینک (altı mîṅ)، یددی مینک (yeddi mîṅ)، سگزر مینک (sekkiz mîṅ)، دوڭقوز مینک (doḡkuz mîṅ)، اون

مینک (on minġ)، ایگرمی مینک (igirmi minġ)، اوٹوز مینک (ottuz minġ)، قِرْخ مینک (kırh minġ)، اَلّی مینک (elli minġ)، اَلْتَمِش مینک (altmış minġ)، یَتَمِش مینک (yetmiş minġ)، سَكْسَن مینک (seksen minġ)، دوقسان مینک (doksan minġ)، یوز مینک (yüz minġ).

بر رای بیضا ضیای ارباب استعداد مختفی و محتجب نماند که چون از مقدمات و قواعد این زبان سیاست بنیان [9a] انقراغ روی نمود لازم دانست که به تحریر لغات مختلفه که علت غایی این نسخه است پرداخته آید. لیکن فراهم آوردن جمیع لغات غیر ممکن و بحر را در کوزه گنجانیدن از محالات و ممتنعات بود زیرا که مولفین کتب لغات شکرالله سعیهم خوص بلیغ نموده و بالاخره بر کماهی لغات محیط نشده به عجز خود اعتراف نموده اند. به تخصیص **زبان ترکی** که به چندین قسم و به چندین گونه واقع شده اگر همه اینها را در سلک تحریر می کشید از مطلب باز می ماند بناء علیه به وضعی که بالفعل در **ایران** و **آذربایجان** دایر و مصطلح است اکتفا نمود و به قدر مقدور در فراهم آوردن لغات خود را قاصر نداشت. و از حروف تهجی ابتدا نموده در هر باب اواخر حروف را نیز به قاعده کتب لغات به طریق تهجی درج نمود تا استخراج هر لغتی بر وقت آسان شود و مبتدی را استحضار بهم رسد و آنچه از این خارج افتد عندالحاجت دریافت او از جماعت اتراک به وجه احسن توان نمود زیرا که به هیچ زبانی بدون محاوره روزمره تکلم جاری نمی تواند شد. مَنْ طَلَبَ شَيْئًا وَ جَدَّ وَ جَدَّ. و بالله التوفیق و علیه التکلان.

و آن مبنی است بر **بیست باب و خاتمه** و هر باب مشتمل است بر چند **فصل**.

باب الالف مع الالف

آتا (ata): پدر.

آنا (ana): مادر.

آرا (ara): میانه هر چیز.

آرخا (arḡa): پشت هر چیز.

اُولکا (ölke): وطن و ملک هر شخصی.

آل آ (al-a): به طریق خطاب است یعنی بگیر تو و در ترکی آخر هر خطابی که آ (a)

بیارند علامت تاکید است بر مخاطب.

اُورتا (orta): میان.

اُتا (öte):^۶ لغت چغتائی تلخه.
 آرغا (arğa):^۷ لغت چغتائی جوی آب.
 آرقا (arqa):^۸ لغت چغتائی حجامت گاه.
 آرا (ara):^۹ به لغت رومی یعنی تلاش بکن.
 آلا بولا (ala bula): رنگ برنگ.
 آرپا (arpa): جو.
 اُوزکا (özge): دیگری.
 اُوندا (onda): در او و در این لغت الف آخر به ها مبدل می تواند شد.
 آغلا (ağla): گریه کن به طریق امر است.
 آولا (avla): بر وزن مولا یعنی شکار کن. این لفظ هم صیغه امر است.
 اژدها (ejdeha): همان اژدر است.
 اُولا (ula): بر وزن صولا امر به معنی افغان بکش و ناله کن.
 اُولا (ola): به معنی تواند شد نیز آمده است و اگر در این لفظ [9b] مضمّر است.
 ادا (eda): طور.
 اُونکا (onga): به او. اصل این لفظ اونه (ona) است که در رسم الخط ترکی اونکا نوشته می شود.
 اُورا (ora): آنجا.
 اُورادا (orada): در آنجا.
 آغا (ağa): خاتون حرم. این لفظ چغتائی است.
 اُوربا (urba): به لغت رومی رخت پوشیدنی.
 اُقبوغا (Akbuğa): نام یکی از سرداران امیر اعظم تیمور کورکان انارالله برهانه.

^۶ A: حاشیه ده، B: -

^۷ A: حاشیه ده، B: -

^۸ A: حاشیه ده، B: -

^۹ A: حاشیه ده، B: -

الف مع الباء

ایپ (ip): ریسمان کنده یا رسن.

اوپ (öp): صیغه امر است یعنی بیوس.

آپ (alup): یعنی گرفته که در فرس اصل استانده گویند. اخبار از فعل غایب است.

آتپ (atup): انداخته.

آرتوپ (artup): زیاد شده.

آورتوپ (örtüp): پوشیده و این پوشیدن از قبیل جامه و قبا نیست بلکه چادر و لحاف و هر چیزی که بالای او را بپوشانند به پارچه و غیر آن. امرش اُورت می آید.

آتپ (ötüp): یعنی گذشته.

ایشیدوپ (êşidüp): یعنی شنیده.

آچوپ (açup): یعنی گشوده.

اودوپ (udup): یعنی فرو برده.

اونودوپ (unudup): یعنی فراموش کرده.

اونوپ (unup): فراموش شده.

آپرپ (eprip): یعنی پوشیده.

ایچوپ (içüp): یعنی نوشیده.

اوزوپ (üzüp): یعنی شنا کرده.

اکوپ (eküp): یعنی کاشته.

الف مع التاء

آت (at): اسپ.

آت (at): در صیغه امر به معنی بینداز آمده است.

آت (et): گوشت از هرچه باشد.

آت (öt): صیغه امر است یعنی بگذر.

- اِیت (it): سگ.
- اِت (èt): یعنی بکن. لفظ روم است.
- اُرت (ört): یعنی بیوشان.
- اِیت (it): امر است یعنی گم شو.
- اُرت (erit): امر است یعنی بگداز.
- اِشَلَّت (işlet): یعنی به کار وادار.
- اُویات (oyat): امر یعنی بیدار کن.
- اَکسِلِت (eksilt): امر یعنی کم کن.
- اُسْت (üst): بالا.
- اَلْت (alt): زیر.
- اَخِت (ahıt): امر یعنی به آب سر بده.
- اُرت (arıt): یعنی پاک کن.
- اَکِلِت (egilt): امر یعنی خم کن.
- اُچُرت (uçurt): امر یعنی پیران.
- اُوْکَرَت (ögret): امر یعنی یاد بده و بیاموز.
- اُوْخُوت (ohut): یعنی درس بده.
- اُوْجَلِت (ucalt): یعنی بلند کن.
- اِسلات (islat): یعنی بخیسان.
- اِنجِت (incit): امر یعنی برنجان.
- اُوت (ut): امر یعنی فرو ببر.
- اَغلات (ağlat): گریه بکنان.^{۱۱}
- اِسِیت (issit): یعنی گرم کن.
- اُگُوت (ögüt): نصیحت.

^{۱۱} A: حاشیه ده، B: -

الف مع الجیم

آچ (aç): امر یعنی واکن.

آج (ac): گرسنه.

أُوج (üç): عدد سه.

أُج (uc): سر چوب و نیزه و تیر و غیره. یعنی نوک هر چیزی.

أُولُج (ölç): یعنی بپیما امر.

إِیج (iç): ایضا امر یعنی بنوش.

أَغَاج (ağac): درخت [10a] و چوب هر دو را گویند.

أُوج (avuc): کف دست.

أُوماج (umac): نوعی است از آش که آرد را خمیر و کف مال کرده می پزند.

أَماج (amac): هدف.

أُوج (uç): امر یعنی بپر.

أُرُوج (oruc): روزه.

أَلْکُوج (ülgüc): استره.

ایش کوج (iş güc): کار و بار.^{۱۲}

الف مع الخا

أَخ (ah): امر یعنی جاری شو. این لفظ خطاب به آب و سایر اشیای مایع است.

أُوخ (oh): اسم یعنی تیر.

أَرخ (arh): جوی.

أَرْتُوخ (artuh): یعنی زیاده.

إِیلخ (ilh): شیرگرم.

إِیو بَرخ (ev barh): یعنی خانه و اثاث البیت.

أُودا یاخ (oda yah): به آتش بسوزان.^{۱۳}

^{۱۲} A: حاشیه ده، B: -

الف مع الدال

- آد (ad): نام هر کسی که باشد.
- آر اِکید (er igid): جوان مرد و شجاع.
- آرواد (arvad): زن.
- اِتید (itid): امر یعنی تیز کن از قبیل شمشیر و کارد و غیره.
- اِکید (igid): جوان.
- اُود (od): آتش.
- آند (and): قسم.
- ایشید، ایشید، ایشید (eşid): امر یعنی بشنو.
- اُورد (avurd): همان لوپ را گویند.
- اِسی اُود (issi od): فلفل.
- اُوواند (uvand): تاخیر.
- اُوزاد (uzad): امر یعنی دراز کن.
- اُوچُورد (uçurd): امر یعنی بپران.
- اُسُورد، اُسُورد (oşşurd/ossurd): امر یعنی بگوزان.

الف مع الرا

- آر (er): مرد شجاع و دلیر و به معنی شوهر نیز آمده.
- آپار (apar): یعنی ببر.
- آتار (atar): فعل غایب مستقبل یعنی می اندازد.
- آچار (açar): کلید.
- آچَر (açar): فعل غایب مضارع یعنی وا می کند.
- اُلُور (alur): می گیرد.
- اُلُور (olur): می شود.

أَلُر (ölür): می میرد.

أَغَلَر (ağlar): می گرید.

أَغْلَادُور (ağladur)^{۱۴}: می گریاند.

أُوَيْنَر (oynar): بازی می کند.

أَيْلَر (eyler): می کند.

إِيشْلَر (işler): کار می کند.

إِيشْلَار (işler): یعنی کارها.

أُرْتَر (örter): یعنی می پوشاند.

أُوتَر (öter): یعنی می گذرد.

أَرْتَار (artar): زیاده می شود.

أَقْسَار (aksar): می لنگد.

آپَارُور (aparur): می برد.

إِيسْتَر (ister): می خواهد.

أَخَار (ahar): جاری می شود.

أَشَار (aşar): یعنی از بالای دیوار و یا از بالای کوه و بلندیهای دیگر می گذرد.

أَمَر (emer): می مکد.

أَشُور (aşur): امر یعنی بگذران بنحویکه در آشار گذشت.

أَكِير (egir): یعنی بریس.

أَكِير (egir): اگر از فعل غایب بگیرند یعنی کج می کند حالا.

أَكِر (eger): نام یکی از عقاقیر است که آنرا بج می گویند.

أَكِر (eger): فعل غایب به معنی کج می کند.

إِيشَر (işer): یعنی بول می کند.

أُودَار (udar): فرو می برد.

^{۱۴} A: حاشیه ده، B: -

- اُولاملَر (ulamlar): یعنی تخمین می کند.
- اُولکَر (ülker): می رمد.
- اَیَر (eyer)، اَیَر (iyer): زین.
- اَغُور (ağur)، اَغِیر (ağır): سنگین.
- اُکُرَنُور (öğrenür)، اور کَنُور (örgenür): فعل غایب یعنی یاد می گیرد. [10b]
- اَیَغِیر (ayğır): اسب نجیب جلد.
- اُوز کالار (özgeler): یعنی دیگران.
- اَیَیر (ayır): امر یعنی جدا کن.
- اُکسُور (öksür): امر یعنی سرفه کن.
- اَختار (ahtar): امر یعنی پی چیزی بگرد آی جستجو کن.
- اَخُور (ahur): جایی که اسپان را در آن کاه می دهند و کاه پس مانده را نیز گویند.
- اَنبُر (enbür): همان گاز و ماشه را نیز گویند.
- اَتلانُور (atlanur): یعنی سوار می شود.
- اُلکَر (Ülker): ستاره های مشهور که عوام میزان و ترازو گویند.
- اُوچَر (uçar): می پرد.
- اِیچَر (içer): می نوشد.
- اُولچَر (ölçer): می پیماید.
- اُودلار (odlar): آتش می زند.
- اَسار (asar): می آویزد.
- اُوتُور (otur): امر یعنی بنشین.
- اَزَر (ezer): می ساید و می کوبد.
- اُوزَر (üzer): شنا می کند.
- اُوپَر (öper): می بوسد.
- اَپرُر (eprür): می پوسد.

ای ویرور (iy vèrür): یعنی بو می دهد.
 آجقلا نور (acıklanur): یعنی غصه می کند.
 آلدانور (aldanur): یعنی گول می خورد آی مغبون می شود.
 آلدادور (aldadur): یعنی گول می زند.
 اوتانور (utanur): یعنی شرم می کند.
 اوتاندور (utandurur): یعنی خجالت می دهد.
 ایولنور (êvlenür): یعنی کدخدا می شود.
 اسلانور (ıslanur): می خیسد.
 اسلادور (ısladur): می خیساند.
 ایولندر (êvlendür): امر است یعنی کدخدا کن.
 ایولندور (êvlendürür): یعنی کدخدا می کند.
 اندیر (endir): امر یعنی پایین بیار.
 اندور (endürür): یعنی پایین می آرد.
 اولدر (öldür): امر یعنی بکش.
 اولدر (öldürür): فعل غایب یعنی می کشد.
 اکلنور (eglenür)، اکلشور (egleşür): یعنی می نشیند.
 اوصور، اوسور (oşşur/ossur): امر یعنی بگوز.
 افچور (uğçur)^{۱۵}: به لغت رومی بند زیرجامه.

الف مع الزا

آز (az): کم.
 آز (ez): امر یعنی بسای و به معنی بکوب نیز آمده.
 از (üz): رو و یوز نیز گویند.
 از (üz): امر یعنی شنا کن.

اِیز (iz): پی و نشان.

اُوز (öz)^{۱۶}: یعنی خود.

اُکُوز (öküz): نر گاو.

اَمُز (emüz): امر یعنی بمکان.

اُوجُوز (ucuz): ارزان.

اَعُوز (ağuz)، اَغِیز، اَغِز (ağız): دهن.

اُوغُوز (Oğuz): طایفه ای از پیشینیان که در آذربایجان سکونت داشته اند و به عظم خلقت مشهورند.

اُولدُوز (ulduz): ستاره.

اَکِیز (ekiz): بکاف تازی دو بچه که از یک شکم بزایند.

اَرار (araz): غم و غصه.

اُوچ یوز (üç yüz): عدد سیصد.

اَلُونز (alunz): امر یعنی بگیرد. اَلُون (alun) نیز گویند.

اَلُنز (elünz): یعنی دست شما.

اَتُنز (atunz): امر جمع یعنی ببندازید.

اَمُونز (emünz): یعنی بمکید.

اَچُونز (açunz): یعنی وا کنید.

اِیچُونز (içünz): یعنی بنوشید.

اُچُونز (uçunz): یعنی بپريد.

اَیَلِیُونز (eyliyünz): یعنی بکنید.

الف مع السین [11a]

اَس (es): امر یعنی بوز. در این مقام باد مخاطب می تواند شد.

اُلوس (ulus): قوم.

- اُرُوس (Urus): نام طایفه ای از فرنگ.
- اَرَس (Aras): نام رودی است که از حدود آذربایجان جاریست.
- اَلْماس (almas): همان الماس است.
- اَلْماس (almas): فعل نفی یعنی نمی گیرد. اَلْماز (almaz) هم آمده.
- اَس (as): امر یعنی بیاويز.
- اَلِمَس (egilmes): نفی یعنی خم نمی شود. و در همه این لغات سین به زا هم مبدل می شود.
- اَلِمَس (eylemes): نفی یعنی نمی کند.
- الف مع الشین**
- اِش، اِش (iş): یعنی کار.
- اَلِش وِیَرِش (alış vèriş): یعنی داد و ستد.
- اَش (aş): همان آش است.
- اَجَش (öceş): امر یعنی مزاحم شو.
- اَلُش (ülüş): طعام پس مانده.
- اَكَلَش (egleş)، اَلِش (eyleş): یعنی بنشین.
- اَداش (adaş): هم نام.
- اَیناش (oynaş): یاری را گویند که زن زانیه داشته باشد.
- اَلْتِمِش (altmış): عدد شصت.
- اَتِمِش (atmış): یعنی انداخته.
- اَتِلْمِش (atılmış): انداخته شده.
- اَلِنِمِش (alınmış)^{۱۷}: گرفته شده.
- اَنِش، اَنِش (eniş): راهی که رو به نشیب باشد.
- اُپوش (öpüş): امر یعنی بوسه بگیر و بده.

^{۱۷} A: حاشیه ده، B: -

اُپوش (öpüş): فقط به معنی بوسه نیز آمده.
 اُوکُوش (üküş): یعنی ایکی اوچ (iki üç) که از کثرت استعمال اُوکُوش گویند.
 اِش (ış): امر یعنی آتش را زیر و بالا کن و خاک را از زمین پس و پیش کن. مصدر: اِشماق.

الف مع الغین

اُولاغ (ulağ): خر.
 اُوراغ (orağ): داس.
 اَرُوغ (aruğ): لاغر.
 اَیاغ (ayağ): پا و به معنی پیاله شراب نیز آمده.
 اُوتاغ (otağ): خانه سفیدکاری کرسی دار.
 اُشاغ (uşağ): بچه.
 اُلُغ (uluğ): بزرگ. لفظ چغتائی است.

الف مع القاف

اَق (ak): سفید.
 اَلچاق (alçak): پست.
 اُوتراق (otrak): منزلگاه.
 اَچُوق (açuk): گشاده.
 اَمجُوق (amcuk): فرج.
 اِیراق (ırak)، اُوزاق (uzak): دور.
 اُور کُلُولُوق (üreklülük): شجاعت.
 اَقساق (aksak): لنگ.
 اُوغلاق (oğlak): بچه گوسفند (بز).
 اُویماق (oymak): قبیله.
 اَلاچُوق (alaçuk): سرسایه ای که احشام به جهت محافظت از آفتاب ایستاده کنند.
 اِندِیچاق (indicak): یعنی حالا.

اُویاق (oyak): بیدار.

اَغیزلُوق (ağızluq): دهنه اسب.

اُوجاق (ocak): دیگدان که به هندی چوله گویند.

اِشِیق (ışık): روشن.

اَجِیق (acıq)، اَجُوق (acuk): غصه.

اَسُوق (aşuq): آنکه به فارسی [11b] قام گویند و اطفال به او بازی کنند.

اُوطاق (otak): خانه و حجره.

اُوطاق (otak)^{۱۸}: سنگی که از او آتش برمی آرند.

اُور تَه بارماق (orta barmak): انگشت میانه.

اَغُرُق (ağruk): بنه.

اَنجاق (ancak): یعنی اخیانا.

اَحْمَق (ahmak): همان احمق معروف.

اِسَبَنَاق (ısbanaq): همان اسفناج.

اَرخَالُوق (arhaluq): پوشاک معروف که در زیر قبا پوشند.

اَندُوق (enduk): متکلم مع الغیر یعنی فرود آمدیم.

اَچْدُوق (açduk): یعنی گشودیم.

اَجْدُوق (acduk): گرسنه شدیم.

اَتْدُوق (atduk): انداختیم.

اَلْدُق (alduk): گرفتیم.

اَسْدُوق (asduk): آویختیم.

اُپْدُوق (öpduk): بوسیدیم.

اَلْجْدُوق (ölçduk): پیمودیم.

اُوزادْدُوق (uzadduk): دراز کردیم.

^{۱۸} A: اوستونه چیزگی چکیلمیش، B: -

أَمْدُق (emduk): مکیدیم.

اِیْچِدُوق (içduk): نوشیدیم. و در متکلم مع الغیر همین ضابطه است و در تکلم دهاقین قاف به کاف فارسی (g) بدل می شود مثل اَچْدُک (açduk) و اَچْدُک (acdüg).
من المصادر:

أَلْمَاق (almağ): گرفتن.

أَوْز بَر کِتْمَاق (üz berkitmak): سماجت کردن.

أَتْمَاق (atmak): انداختن.

أَنکَلَامَاق (anglamak): فهمیدن.

أُویْمَاق (oymak)^{۱۹}: دانستن. اصطلاح دهاقین است. به معنی بیدار شدن نیز آمده.

اِیْسْتَمَاق (istemak): خواستن.

أَتْلَمَاق (atılmak)^{۲۰}: انداخته شدن.

أَلِنَمَاق (alınmak)^{۲۱}: گرفته شدن و خرید شدن.

أَنکَمَاق (angmak)^{۲۲}: به لغت رومی یاد کردن.

أُوپَمَاق (öpmak): بوسیدن.

أُوتَمَاق (ötmak): گذشتن.

أَچِلَمَاق (açılmak): وا شدن.

أَچْدُرَمَاق (açdurmak)^{۲۳}: وا کنانیدن.

أَغْلَاطَمَاق (ağlatmak)^{۲۴}: گریه کنانیدن و به گریه آوردن.

أَرَامَاق (aramak)^{۲۵}: به لغت رومی تلاش کردن.

^{۱۹} بو آنلامدا، اَیْمَاق (aymak) لغتی واردیر

^{۲۰} A: حاشیه ده، B: -

^{۲۱} A: حاشیه ده، B: -

^{۲۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۲۳} A: حاشیه ده، B: -

^{۲۴} A: حاشیه ده، B: -

- ایچیرتماق (içirtmak)^{۲۶}: نوشانیدن.
 اودماق (udmak): فرو بردن.
 آپریماق (eprimak): پوشیدن.
 آپرُتماق (eprütmak): پوشانیدن.
 اکماق (ekmak): بکاف تازی کاشتن.
 آکماق (egmak): بکاف فارسی کج کردن.
 آکِلماق (egilmak): خم شدن، کج شدن.
 ایتماق (étmak): کردن.
 ایشلتماق (işletmak): به کار داشتن.
 اویانماق (oyanmak): بیدار شدن.
 اویاتماق (oyatmak): بیدار کردن.
 آخسیرماق (ahsırmak): عطسه کردن.
 آچماق (açmak): وا کردن.
 آکلنماق (eglenmak): یعنی نشستن.
 اُچوردماق (uçurdmak): پرانیدن.
 آغلاماق (ağlamak): گریه کردن.
 آشورماق (aşurmak): گذرانیدن یعنی سنگ و تیر از بالا بگذرانند و یا شخصی را از قله کوه و بلندی بگذرانند.
 اُزماق (üzmak): شنا کردن.
 اُولکماق (ülkmak): رمیدن.
 آزماق (azmak): راه گم کردن.
 اَزماق (ezmak): سائیدن و کوفتن.

^{۲۵} A: حاشیه ده، B: -

^{۲۶} A: حاشیه ده، B: -

- اِچماق (içmak): نوشیدن.
 ایتماق (itmak): گم شدن.
 ایتدماق (itidmak): تیز کردن.
 ایشتماق (eşitmak)، ایشدماق (eşidmak): شنیدن.
 اَرتماق (aritmak): پاک و صاف کردن.
 اُجَلتماق (ucaltmak): بلند کنانیدن.
 اُجَلماق (ucalmak): بلند شدن.
 اُکَرتماق (öğretmak)، اَوَرکتماق (örgetmak): یاد دادن ای آموختن.
 اَکماق (egmak): [12a] رشتن.
 ایلشماق (eyleşmak): نشستن.
 اُوزادماق (uzadmak): دراز کردن.
 اُوزانماق (uzanmak)^{۲۷}: دراز شدن.
 اُچماق (uçmak): پریدن.
 ایلماق (iylemak): بوئیدن.
 ایلماق (eylemak): کردن.
 ایشلماق (işlemek): کار کردن.
 ایولنماق (evlenmak): کدخدا شدن.
 اَشماق (aşmak): گذشتن از بلندی کوه و دیوار و غیره.
 اَپارماق (aparmak): بردن.
 اَمُزماق (emüzmak): مکانیدن.
 اُرتماق (örtmak): پوشیدن.
 اُرتدُрмаق (örtdürmak): پوشانیدن.
 اَسماق (asmak): آویختن.

- آله ماق (ellemek): دست رسانیدن و دست به چیزی گذاشتن.
- آیلماق (ayılmak): به هوش آمدن.
- آغریماق (ağrımak): درد کردن.
- أوغورلاماق (oğurlamak): دزدیدن.
- أوغورلاتماق (oğurlatmak): به دزدی دادن.
- اسلادماق (ısladmak): خیسانیدن.
- آتشماق (atışmak): جنگ و اشتلم کردن.
- أرتماق (eritmak): گداختن.
- أوخودماق (ohudmak): تعلیم علم کردن.
- ألشماق (alışmak): روشن کردن اوجاق^{۲۸}.
- آغرتماق (ağrıtmak)^{۲۹}: به درد آوردن.
- آریماق (erimək)^{۳۰}: گداخته شدن.
- آکسیلماق (eksilmək)^{۳۱}: کم شدن.
- آکسیلتماق (eksiltmek): کم کردن.
- آرتیرماق (artırmak): زیاد کردن.
- آندیرماق (endirmek): فرود آوردن.
- أپوشماق (öpüşmak): یعنی بوسه دادن و بوسه گرفتن.
- إلشماق (ilişmak): بند شدن چیزی به نوک خار یا به سر چیز چسبیده.
- إستماق (issitmək): گرم کردن.
- إنجماق (incimək): رنجیدن.
- إنجتماق (incitmak): رنجانیدن.

^{۲۸} A: حاشیه ده، B: -؛ بو لغتین دوغرو آنلامی روشن شدن اوجاق اولمالیدیر

^{۲۹} A: حاشیه ده، B: -

^{۳۰} A: حاشیه ده، B: -

^{۳۱} A: حاشیه ده، B: -

اُونُوماق (unumak)^{۳۲}: فراموش شدن.
 اُونُوتماق (unutmak): فراموش کردن.
 اَوْسُورماق، اَوْسُورماق (oşşurmak/ossurmak): اخراج ریح کردن.
 اَلدَادماق (aldadmak): فریب دادن و مغبون کردن.
 اُوزماق (üzmak): گسیختن.
 اُوزُلماق (üzülmak): گسیخته شدن.
 اُویَنماق (oyynamak): بازی کردن و رقصیدن.
 اَخْتماق (ahıtmak): به آب سر دادن.
 اَكَلتماق (egiltmak): کج کنانیدن.
 اُکَرَنماق (öğrenmak)، اُورکنماق (örğenmak): یاد گرفتن.
 اَخْشَتماق (ohşatmak)^{۳۳}: نسبت کردن چیزی به شبیه کردن.
 اُوسانماق (usanmak)^{۳۴}: مانده شدن.
 اُوساندرماق (usandurmak)^{۳۵}: مانده کردن.
 اُوْخُوماق (ohıumak): خواندن.
 اُوْخُوتماق (ohıutmak): خوانانیدن.
 اِسلانماق (ıslanmak): تر شدن.
 اَجَلماق (acalmak): گرسنه شدن.
 اَلچماق (ölçmak): پیمودن.
 اَخماق (ahımak): چیزی را آب بردن.
 اَرْتُوخلاشماق (artuğlaşmak): زیاد شدن.
 اَقساماق (aksamak)^{۳۶}: لنگیدن.

^{۳۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۳۳} A: حاشیه ده، B: -

^{۳۴} A: حاشیه ده

^{۳۵} A: حاشیه ده، B: -

- اَمَاق (emmak): مکیدن.
- اِشَمَاق (işemak): بول کردن.
- اِشَمَاق (êşmak): آتش را بهم زدن و خاک را پس و پیش کردن.
- اُولامَاق (ulamlamak): اندازه و تخمین کردن.
- اَغِرَلاشَمَاق (ağırlaşmak): سنگین شدن.
- اَیَرَمَاق (ayırmak): جدا کردن.
- اَخْتارَمَاق (ahtarmak): پی چیزی گشتن، کاویدن. [12b]
- اَتلانَمَاق (atlanmak): سوار شدن.
- اُوتلامَاق (otlamak): چریدن دواب.
- اُودلامَاق (odlamak): آتش زدن.
- اُوتورَمَاق (oturmak): نشستن.
- اُوتورتَمَاق (oturtmak): نشاندن.
- اَجِقلانَمَاق (acıklanmak): غصه کردن.
- اَلداتَمَاق (aldatmak): فریب دادن.
- اُتوزَمَاق (utuzmak): باختن.
- اِتدیرَمَاق (itdirmek)^{۳۷}: گم کردن.
- اَلدانَمَاق (aldanmak): فریب و دغا خوردن و مغبون شدن.
- اُوتانَمَاق (utanmak): شرم کردن.
- اُوتاندیرَمَاق (utandırmak): شرمده کردن.
- اِیولَندیرَمَاق (evlendirmek): کدخدا کردن.
- اُوکسُورَمَاق (öksürmek): سرفه کردن.
- اَلَمَاق (ölme): مردن.

^{۳۶} A: آقساقاماق (aksakmak)

^{۳۷} بولغتين دوغروسو اِترَمَاق (itirmek) اولمالیدیر

اُولاماق (ulamak): فریاد کشیدن سگ.
 اُولدورماق (öldürmak): کشتن و در این مقام سخن به آدم نیز اطلاق می شود.
 اَزِلماق (ezilmek): سائیده شدن.
 اَولاماق (avlamak): شکار کردن.
 اِیتِتماق (ititmak): تیز کردن.
 اَسماق (esmak): وزیدن.
 اَوچشماق (öçeşmak): متعرض کسی شدن.
 اَوُغلاماق (aruğlamak): لاغر شدن.
 اَوُغلاتماق (aruğlatmak): لاغر کردن.
 اَیاغلاماق (ayağlamak): پا زدن.
 اُولماق (olmak): شدن.
 اَیرِلماق (ayrılmak): جدا شدن.
 اَنماق (enmak): فرود آمدن.
 اِینانماق (inanmak): باور کردن.
 اِیناندرماق (inandurmak)^{۳۸}: باور کنانیدن.
 اَسَنماق (esnemak): فازه کشیدن.
 اَی کُورماق (ay görmek): ماه دیدن.
 اَغارماق (ağarmak): سفید شدن.
 اَغارتماق (ağartmak): سفید کردن.
 پوشیده نماند که در اصطلاح دهاقین و اهل دهات الف و قاف و یا فقط قاف مصادر به
 کاف فارسی (g) مبدل می شود مثل اِتَمَک (ètmeğ)، اِیچَمَک (içmeğ)، اِنجِیمَک
 (incimeğ). و در مصادر در بعضی جا الف که ماقبل قاف است در اصطلاح روزمره
 محذوف می تواند شد مثل اَتَمَقی (atmak)، کِتمَقی (gètmak)، وُورَمَقی (vurmak).

لیکن در همه الفاظ مصادر جاری نمی شود و این معنی شاذ است مگر وقتی که به طور اصطلاح دهاقین به کاف مبدل می شود در این صورت الف و قاف هردو حذف می شود چنانکه گذشت.

الف مع الکاف

اَک (ek): امر یعنی بکار.

اَکَمَک (ekmek): نان اصطلاح دهات است.

اُورَک (ürek): دل.

اِشِیک (işik): بیرون در و آستانه.

اِشَک (eşek): حمار.

اَلَجَک (elcek): دستانه.

اَمَجَک (emcek): پستان.

اِپِیک (ipek): ریشم.

اُورَتَک (örtek): پوشش.

اُورَتَک (örtek): یعنی بیوشیم اگر در اصطلاح دهاقین و دهاتیها از متکلم مع الغیر

بگیرند اُور تاق (örtak) است که الف و قاف به کاف [13a] مبدل می شود.

اَرُوک (erük)، اَرِک (erik): زردآلو.

اَتَک (etek): دامن.

اَتَک (Etek): نام رودی است.

اَکسُوک (eksük)، اَکسِیک (eksik): کم وزن و کم و کمتر.

اُزُوک (üzük): انگشتر.

اَمَزَک (emzek): پستان عملی که به جهت اطفال بی مادر ساخته و شیر پر کرده می

مکانند.

اَلَک (eleg): بکاف فارسی غربال.

اِرَکَک (erkek)، اَرَکَک (erkek): نر.

اُرَدَک (ördek): مرغابی.

اِیَنک (inek): ماده گاو.

اِیَلک (ilik): مغز قلم از هر حیوانی باشد.

اِیَلک (ilik): ریسمان سوت.

اُسکوک (üskük): آنکه خیاطان در انگشتر کنند.

اَمَمک (emmek): مصدر بکاف دهاتی مکیدن که اصلش اَمَاق است.

اَنَمک (enmek): مصدر فرود آمدن به دستور.

اِیَسَتک (istek): خواهش.

اِیَسَتِیک (istiyeke): متکلم مع الغیر یعنی بخواهیم.

اِیَشَلک (işlek): کار و کردار.

اَپَرک (eprük): پوشیده و به معنی پیر منحنی نیز آمده.

اَنچُچک (ençüçek): نام یکی از حبوبات که بریان کرده و پوست جدا کرده می خورند.

اُوک (ög): بکاف فارسی پیش را گویند.

اَلَدَنک (eldeng): بکاف فارسی آنکه هر کارش بکنند خبردار نشود و هیچ گفتار را

درنیابد و هر چند تکرار نمایند باز حمل بر خلاف مدعا نموده تقریر کند.

الف مع اللام

اَل (el): دست.

اَل (al): امر یعنی بستان.

اِل (el): مردم و احشام را نیز گویند یعنی جماعت از یک فرقه.

اِیل (il): سال و در چغتائی ییل (yıl) گویند در جایگاه خویش آمد.

اَل (al): حیل و فریب.

اوغول (oğul)^{۳۹}: خطاب به فرزند.

اَکیل (egil): امر یعنی خم شو.

أُول (ol): امر یعنی شو.

أُول (öl): بمیر.

أُول (ol): به معنی او نیز آمده.

أَسِيل (asıl): امر یعنی آویزان شو.

أَیْرِل (ayrıl): امر یعنی جدا شو.

أَزْ کَل (az gel): امر یعنی کم بیا.

أَکْسِل (eksil): امر یعنی کم شو.

أَچِل (açıl): امر یعنی وا شو.

أَزِل (ezil): امر یعنی سائیده شو.

إِیَوَهْ کَل (ève gel): یعنی به خانه بیا.

إِیْجَرِی کَل (içeri gel): یعنی اندرون بیا.

أُوْجَل (ucal): یعنی بلند شو.

أُونْکَا سَال (onğa sal): یعنی به او ببنداز.

إِنْشِ ایل (iniş il): یعنی پیرارسال.

أُوْجِیَهْ کَل (uciya gel): به بلندی بیا.

إِیْلَهْ بِل (èle bil): یعنی همچو بدان.

أَلْکَا آل (elünge al): یعنی به دست بگیر.

إِیْشْکَا سَال (işke sal): یعنی به کار ببنداز.

أُورَاذَهْ قَال (orada kal): یعنی آنجا بمان.

الف مع المیم

أَم (am): فرج.

أَخْشَام (ahşam): شام.

أَم (em): امر یعنی بمک. [13b]

أُوزُمْ (üzüm): انگور.

أُوزُمْ (üzüm): متکلم واحد یعنی روی من.

أَوْزُم (özüm): خودم.

إِلْدِرِم (ıldırım): برق.

آتَام (atam): پدرم.

آنَام (anam): مادرم.

أَوْغْلُوم (oğlum): پسرم.

أَرْم (erüm): شوهرم.

أَيْلَرَم (eylerem): می کنم.

أَيْلَمَنَم (eylemenem): نمی کنم.

أَرِتَدِم (arıtđım): پاک کردم.

أَرِتَدِم (eritdim): گذاختم.

أُورْتَدُم (örtđüm): پوشیدم.

أَلَم قَلَم (ellem kalem): متقلب.

أُتُورْدُم (oturđum): نشستم.

أُتُوزْدُم (utuzđum): پوشیده نماند که در فارسی هر جا من مضمَر می آید

در ترکی به آخر لفظ میم می افزایند و این میم علامت متکلم وحده است که در امثله سابق گذشته.

الف مع النون

آن (en)، ان (èn): به معنی عرض یعنی پهنا.

آن (ann): پیشانی.

آرْشُون (arşun): گز که ذرع گویند.

آن (en): امر یعنی فرود آی چه از اسپ و چه از بلندیهای دیگر.

آن (un): آرد از هر جنس که باشد.

أُودُون (odun): هیزم.

آیدین (aydın): مهتاب.

آیران (ayran)، آیران (eyran): دوغ.

أُولَيْن (öylen) ٤٠: به لغت رومی وقت دوبهر.

اَيْن (in): نام مکان که مرغ خانگی و ماکیان در او می ماند.

اِيلان (ilan): مار.

اِيلانَه أَغُو وِیرَن (ilana ağu veren): سوسمار.

اِسراقا گُون (ısrağa gün): یعنی پریروز.

أُوژُون (uzun): دراز.

اَکین (ekin): زراعت.

اِینان (inan): امر یعنی باور کن.

اَلدان (aldan): امر یعنی فریب بخور.

اَلان (alan): فاعل یعنی ستاننده.

اَپاران (aparan): برنده.

اُوزَن (üzen): یعنی شنا کننده.

اَلتُون (altun): طلا.

اِیچُون (içün): چرا.

اِیچُون (içün): بنوشید.

اُوتان (utan): یعنی شرم کن.

اَوغان (Avğan): همان جماعت افغان.

اَرسلان (arsalan)، اَسلان (aslan): شیر.

اَتَن (öten): یعنی گذرنده.

اُویان (oyan): یعنی بیدار شو. امر است.

اُسْتِین (üstün): یعنی بالا ش.

اُنْدَن (ondan): از او.

اُوغلان (oğlan): پسر.

اُتورِکَلَن (oturgilen)، اُتورِکِنَن (oturginen): یعنی بنشین.

اَکَلَن (eglen): امر یعنی بنشین.

اَرَمَان (arman): آرزو و تمنا.

اُوکُوش کُون (üküş gün): یعنی دو سه روز.

اَذربایجان (Azerbaycan): اصلش آذربایگان است که در قدیم الایام سکنه آن

ملک جنت نشان آذرپرست بوده اند صوبه عظیمی است از صوبجات ایران، سکنه آن ملک اتراک و دارالملک او شهر تبریز است.

الف مع الهها

اَقچَه (akça): عبارت از زر سرخ و سفید مسکوک است.

اَلَمَه (alma): سیب.

اِیکَدَه (igde): سنجد.

اَلچَه (alça): همان الوچه.

اُپکَه (öpke): شُش.

اُور تَه (orta): میان.

اِیکَنَه (igne): سوزن.

اَیَه (eye)، اِیَه (iye): مالک چیزی.

اِیلَه (èle): چنان و همچنان.

اَر پَه (arpa): جو.

اَرِوانَه (arvana): شتر ماده.

اُولکَه (ölke): [14a] وطن.

اَدینَه (adına): روز جمعه.

اَر تَه (erte): پگاه.

اَلجَه (alaca): دورنگ و یا رنگهای مختلف و به معنی محرّمات نیز آمده و نام پارچه

ای است از ریسمان و حریر که پیراهن می کنند.

اَشَاغَه (aşağa): پائین.

اُوجَه (uca): بلند.

اَرَدَه (erde): نام حلوائی است که از کنجد و شیر و غیره ترتیب می دهند.

اُوراده (orada): یعنی در آنجا.

اُونَدَه (onda): یعنی در او.

اِسْتَه (iste): امر یعنی بطلب و بخواه.

اَسْنَه (esne): امر یعنی فازه بکش.

اِنْجَه (inçe), اِشْکَه (işke): باریک.

اِشْکَنَه (işkene/işgene): شوربا.

اِسْکَنَه (iskene): آنکه نجاران چوب را از آن گود و خالی می کنند.

اَشَاقَه (aşaka): زیر.

اِیْشَلَه (işle): امر یعنی کار بکن.

اُویْنَه (oyna): امر یعنی بازی کن.

اَیْلَه (eyle): امر یعنی بکن.

اِیْلَه (iyle): امر یعنی بو کن.

اَتِشْمَه (atışma): نهی یعنی مجنگ و خرخشه مکن.

اُورِیَه (oriya): یعنی به آنجا.

اُونْکَا کُورَه (onga göre): یعنی موافق او.

اُوتانْمَه (utanma): یعنی شرم مکن.

اَزْمَه (ezme): یعنی مسای و مکوب.

اَغْلَه (ağla): امر یعنی گریه کن.

اَزْگَه (özge): دیگری.

اُوزَرَه (üzre): یعنی به طرف او، بالا. از الفاظ اشاره است چنانچه در قصیده **میرزا**

عبدالرزاق نشاء جهان شاهی واضح است و یک بیت آن به طریق تمثیل آورده شده

است. بیت:

شه جم حشمت دارا درایت نادر دوران

که تخت دولت جمشیده وارث در جهان اوزره
(şeh-i Cem-hişmet-i Dara-dirayet Nadir-i devran
ki teht-i devlet-i Cemşid'e varışdür cehan üzre)

ایشه (işe): امر یعنی بول کن.

آنله (anla): امر یعنی بفهم.

ایوده (évde): یعنی در خانه.

الف مع الواو

ألو (alu): همان آلو است.

أرو (aru): زنبور غسل.

أغو (ağu): زهر.

ایتالگو (itelgü): طایریست شکاری که او را چرخ گویند.

ایو (év): خانه.

أزو (azu): دندان آسیا.

ألو (ulu): بزرگ.

ألو (alav): زیانه آتش.

ایاغ دُنو (ayağ donu)^{۴۱}: به لغت رومی زیرجامه.

ایکی جانلو (iki canlu): زن آبستن.

أو (o): یعنی او.

ألو (ölü): مرده.

آقسو (ak su): آب سفید رنگ.

آقسو (Akşu): نام شهریست از ملک روس.

آخارسو (ahar su): آب جاری.

أوزنگو (üzengü): رکاب.

آرخالو (arḥalu): صاحب پشت.

آلو آیاغلو (ellü ayağlu): صاحب دست و پا یعنی آدم جلد و دست و پادار.

ایله بو (ële bu): همین.

ایله او (ële o): همان.

آداخلو (adaḥlu): نامزد.

اوشاقلو (uşaqlu): زن بچه دار.

آرلو (erlü): زن شوهردار.

آتلو (atlu): سوار.

ایولو (ëvlü): صاحب خانه یعنی مالک خانه و مرد کدخدا.

اورکلو (ürekli): شجاع.

پوشیده نماند که این لام و واو در اکثر الفاظ به معنی صاحب و مالک [14b] استعمال می شود و در اکثر مقام به معنی یای نسبت می آرند مثل:

ایرانلو (İranlu): یعنی ایرانی.

اورالو (oralu)^{۴۲}: آنجائی.

اصفهانلو (İsfahanlu): یعنی اصفهانی.

اورگنجلو (Ürgenclü): یعنی اورگنجی.

ایروانلو (İrevanlu): یعنی ایروانی. و عوض لو، لی هم می آرند چنانچه سابق معین

شده. اما آنچه می گویند:

اکینلو (ekinlü): یعنی صاحب زراعت.

آجقلو (acıqlu): یعنی صاحب غصه. و به همچنین چنانکه در مثال فوق گذشت.

الف مع الیا

آی (ay): ماه.

ای (iy): بو.

- اِتی (iti): تیز.
- آجی (acı): تلخ.
- اُجی (uçı): یعنی نوک و سر او.
- اِئی (èyi/iyi)^{۴۳}: به لغت رومی خوب.
- اُوخِی (ohı): امر یعنی بخوان.
- اِبدی (idi): یعنی بود.
- اُری (eri): امر یعنی بگداز.
- اِسِی (issi): گرم.
- اَسِکی (eski): لته کهنه.
- اِیری (iri): درشت.
- اَیری (ayrı): جدا.
- اُری (eri): با یای نسبت یعنی شوهر او.
- اُوزنِکی (üzengi): رکاب.
- اِیچِری (içeri): اندرون.
- اَکِری (egri): کج.
- اِیلخِی (ilhı): رمه اسپان.
- اِیلانچِی (ilançı): مارگیر.
- اُودُونچِی (odunçı): هیمه فروش.
- اَت دِرناقِی (at dırnağı): سم اسپ.
- اِندی (indi): حالا.
- اَلجِی (acı): گیرنده و ستاننده.
- اَغِری (ağrı): درد.
- اُوغِری (oğrı): دزد.

- اُزى (özi): یعنی خود او.
- اِکِنْدِی (ikindi): وقت عصر.
- اِیرَلِی (ireli): پیش.
- اَل قوشِی (el kuşı): همان باز شکاری.
- اَیاق دالِسی (ayak dalısı): پشت پا. و اَیاق اُوستِی (ayak üsti) نیز گویند.
- اَغِیز اُوتِی (ağız otı): رنجک بندوق.
- اُوغلان اَشی (oğlan aşı): آش بچگان که جندبیدستر گویند.
- اُوتای (o tay): آن طرف.
- اُوچ تُوغلی (üç tuğlı): خطاب سپهسالار روم که سه علم همراه می دارد.
- اِیت بُورِنِی (it burnı): نام دوائیست مثل عناب.
- اُصُورقاچی (oşşurakçı): انکه اخراج ریح بسیار بکند.
- اُوچی (avcı): صیاد.
- اِیو اَیه سی (ev eyesi): صاحب خانه.
- اَیی (ayı): خرس.
- اَخْدِی (ahdı): جاری شد.
- اَیدِی (aydı): یعنی هشیار شد.
- اُویدِی (oydı): یعنی چیزی از جای کند.
- اِیلچی (elçi): رسول یعنی فرستاده شده.
- اُوز کُونچی (üzgünçi): غواص.
- اَرِی (arı): زنبور.
- اَکدِی (egdi): فعل غایب یعنی کج کرد.
- اَچدِی (açdı): وا کرد.
- اُچدِی (uçdı): پرید.
- اَلدِی (aldı): گرفت.

- آتَدی (atdı): بدور انداخت.
- ایناندی (inandı): باور کرد.
- اوساندی (usandı): یعنی به ستوح آمد.
- آجدی (acdı): گرسنه شد.
- آپاردی (apardı): برد.
- ایشلیدی (işledi): کار کرد.
- اُولکدی (ülkdi)، اُورکدی (ürkdi): رمید.
- استدی (istedi): خواست و طلبید.
- اندی (endi): فرود آمد.
- اُپرودی (eprüdi): پوشید. [15a]
- انجی (inci): مروارید.
- انجی (inci): امر یعنی برنج.
- انجیدی (incidi): یعنی رنجید.
- اُوخی (ohay): کلمه ناز است که به هندی نخره گویند.
- یای نسبت:
- اُوشاگی (uşağı): یعنی بچه او.
- اُوغلی (oğlu): یعنی فرزند او.
- ایوی (ëvi): یعنی خانه او.
- و یا به معنی را هم آمده است. مثلاً:
- ایوی (ëvi): خانه را.
- اُوشاگی (uşağı): بچه را.
- اُوغلانی (oğlanı): فرزند و پسر را.
- و در اکثر جاها می به معنی مرا می آید. مثلاً:
- اُوغلمی (oğlumu): یعنی فرزند مرا.
- اُوشاقمی (uşakımı): یعنی بچه مرا.

اَيُومِي (èvümi): یعنی خانه مرا.

أَرَوَادُمِي (arvadumı): یعنی زن مرا.

أَسْبَابُومِي (esbabumı): یعنی سلاح مرا.

أَتُمِي (atumı): یعنی اسب مرا.

باب البا مع الالف

بَابَا (baba): جد.

بَالَا (bala): بچه.

بَاخْ أ (baḥ-a): الف زاید به طریق خطاب است یعنی نگاه کن تو و این علامت تاکید است بر مخاطب.

بُودَلَا (budala): لایابالی وضع و دیوانه طور.

بَالْتَا (balta): همان تبر آهن که چوب از آن شکندند و یا زمین بکنند.

بَاغْلَا (bağla): امر یعنی ببند.

بَاشَلَا (başla): امر یعنی از سر بگیر.

بُوقْدَا (buḳda): گندم.

پِیچَاقْلَا (pıçaqla): امر یعنی کارد بزن.

پَالْچُوقْلَا (palçukla): امر یعنی گِل بزن.

پَاخَلَا (pahla): دانه زنجیر و همان باقلا را نیز گویند.

بَهَا (baha): قیمت آی ثمن.

بَاهَا (baha): گران که ضد رخیص است.

بُورَا (bura): اینجا.

بُورَادَا (burada): در اینجا.

بُوشَا (boşa): امر یعنی طلاق بده.

بُویَا (boya): امر یعنی رنگ بکن^{۴۴}.

^{۴۴} A, B: رنگ بکنان.

بُوغا (buğa): گاو نر.

بارماقلا (barmaq̌la): امر یعنی انگشت بزن.

پُوخلا (poḥla): امر یعنی به گه بزن.

بُولا (bula): امر یعنی به این طرف آن طرف حرکت بده و این در مقامی اصطلاح است که خطاب به سگ باشد یعنی دم خود را حرکت بده و یا به آدم یعنی کفل خود را حرکت بده.

باسما (basma): یعنی پا روش مگذار.

باسما (basma): یعنی چایه نیز آمده.

البا مع البا

باب (bab): یعنی برابر و مناسب.

باخُوپ (bahup)^{۴۵}: فعل غایب یعنی نگاه کرده.

بُولُوپ (bülüp): یعنی دانسته.

بُلُپ (bölüp): یعنی حصه کرده.

بُوشِیپ (boşıyup): یعنی طلاق داده.

بُورَاخُپ (burahup): یعنی دست برداشته و مطلق العنان کرده.

باشلیپ (başlıp): یعنی از سر گرفته و ابتدا کرده.

باتُوپ (batup): یعنی فرو رفته.

بُوشَقَاب (boşqab): ظرفی است که به هندی رکابی گویند.

بُوشَقَاب (boş qab): به معنی ظرف تهی نیز آمده.

البا مع التا

بات (bat): [15b] امر یعنی فرو برو. و این معنی در آب و چیزهای مایع استعمال می

شود. و به معنی آلوده شو نیز آمده مثل سوبه بات (suya bat) و کنانه بات (günaha bat).

^{۴۵} A: پاخُوپ (pahup)

بیت (bit): شپش که به تازی قمل گویند.

بُلُوت (belut): میوه ایست که در حدود آذربایجان از درختی که انگشت می سازند بهم

می رسد.

بُلُوت (bulut): ابر.

بَیَات (Bayat): نام فرقه ایست مشهور و نام یکی از نعمات موسیقی.

بایات (bayat): نان شب مانده.

بارات (barat): همان برات تنخواه است.

بارات کیجه سی (Barat gècesi): اتراک شب برات را هم گویند.

بُوشات (boşat): امر یعنی خالی کن.

بُوشالت (boşalt): یعنی خالی بکنان.

بِت (bit): امر یعنی بروی.

بُویت (böyit): امر یعنی بزرگ کن.

بُویات (boyat): امر یعنی رنگ بکنان.

البا مع الجیم

بیج (bic): نطفه حرام.

بادِیج (badıç): یعنی پارچه پنبه دار که از زیر چاخشور پوشند.

پُوج (puç): بی مغز.

بُرج (burc): همان برج چه از قلاع و چه از آسمان.

بِج (biç): امر یعنی بدرو.

بُورج (borc): قرض.

بیر قچ (bir kaç)^{۴۶}: یک چند.

پِچ (piç piç)^{۴۷}: سرگوشی.

^{۴۶} A: حاشیه ده، B: -

^{۴۷} A: حاشیه ده، B: -

البا مع الخا

پُوخ (poh): فضله.

بالُوخ (baluh): ماهی.

بُراخ (burah): امر یعنی دست بردار.

باخ (bah): امر یعنی نگاه کن.

البا مع الدال

بُود (bud): ران.

بِتَد (bitid): امر یعنی برویان.

پِشِرِد (pişird): امر یعنی بپزان.

البا مع الرا

بَبَر (biber): فلفل سرخ که به هندی لال مرچ گویند.

بِکَر (bêgir): به اصطلاح اهل روم اسپ.

بَکَر (begir): بکاف فارسی امر یعنی فریاد کن. باغِر (bağır) گویند و این لفظ اکثر

در حیوانات مثل بز و گوسفند و گاو و غیره استعمال می شود.

باسدِر (basdır): امر یعنی بگو بیندازد و این انداختن مخصوص انسان و بعضی

حیوانات است و به معنی بپوشان نیز آمده است.

بالدِر (baldır): جای سطر و پرگوشت زانو که از بند وسط پائین تر است.

بیلُور (bilür): یعنی می داند.

پُوخ یِیر (poh yiyer): یعنی گه می خورد.

بَسَلَر (besler): یعنی می پرورد.

باشلَر (başlar): یعنی ابتدا می کند.

باشلَر (başlar): به معنی سرها نیز آمده.

باغشَلَر (bağışlar): یعنی می بخشد.

بَنَزَر (benzer): یعنی شباهت دارد.

باغَلَر (bağlar): یعنی می بندد.

- باغَلَر (bağlar): به معنی باغات نیز آمده.
- پارچَه لَر (parçalar): پاره پاره می کند.
- بُغَار (bulğar): همان نطع است که به هندی بودار می گویند.
- پَنِیر (penir): [16a] همان پنیر است.
- پالتار (paltar): رخت پوشیدنی.
- پاخِر (pahır): زنگار.
- بارماقلار (barmaqlar): انگشتان.
- بارماقلار (barmaqlar): در مضارع انگشت می زند.
- بُویار (boyar): فعل غایب یعنی رنگ می کند.
- بُوکر (büker): ته می کند.
- پایلَر (paylar): قسمت می کند.
- باتار (batar): فرو می رود.
- بازار (bazar): همان بازار است.
- پُوزار (pozar): برهم می زند.
- پیشَر (pişer): می پزد.
- بَجَر (becer): امر یعنی بپرور.
- پینَلَر (pineler)^{۴۸}: یعنی وصله می کند.
- بیزلَر (bizler): یعنی سیخ می زند.
- باغُرر (bağrur): یعنی فریاد می زند. اصطلاح دهاقین است.
- بُویور (buyur): امر یعنی بفرما.
- بُو ییر (bu yèr): یعنی این زمین.
- بُو ییر (bu yiyer): یعنی این می خورد.
- بُو یوار (bu yuvar): یعنی این می شوید.

^{۴۸}A: پینَر (piner)

بایر (bayır): صحرا.

پشیر (pişir): امر یعنی پیز.

پیشکیر (pêşkir)^{۴۹}: به لغت رومی رومال.

بلدیر (bildir): سال گذشته.

باغیر (bağır): جگر.

بُلغور (bulğur): نوعی است از خوراکی که آرد را آب بسیار آمیخته می خورند.

پُفکُور (püfkür): امر یعنی بدم.

بُور (bur): امر یعنی بیچان از قبیل پیچیدن آهن و چوب و غیره آنهاست.

البا مع الزا

بُوز (buz): یخ.

بَز (bêz): کرباس.

بیز (biz): درفش.

بُوز (boz): رنگ مایل به سفیدی.

پُوز (poz): امر یعنی برهم زن.

بالدُوز (balduz): زن برادر شوهر.

پُول سُوَز (pulsuz): بی زر.

پُرُز (pürüz): خَرَس.

پاییز (payız): موسم خزان.

بُوغاز (boğaz): آبستن و این معنی به گاو و گوسفند و سایر حیوانات اطلاق می شود.

بِرُوَز (bêrevüz): عاریت.

بُوجُوغاز (bucuğaz): یعنی اینک. در هر لفظی که جوغاز ملحق می شود علامت

کاف تصغیر است.

بُز (büz): امر یعنی هم بکش.

بُویُنُوز (buynuz): شاخ از هر حیوانی.

بیلُونُز (bilünz): امر جمع یعنی بدانید.

بُوغاز (boğaz): گلو.

بُوغُونُز (boğunz): یعنی خفه کنید.

باغلايُونُز (bağlayunz): یعنی ببندید.

بارشُونُز (barışunz): یعنی آشتی کنید. و در رسم الخط ترکی کاف در نوشتن این

الفاظ زیاده می شود مثل بُوغُونُکُز (boğunğz)، باغلايُونُکُز (bağlayunğz)،

بارشُونُکُز (barışunğz) و قس علی هذا.

باتماز (batmaz): فرو نمی رود.

بیلماز (bilmez): نمی داند.

بُویُورماز (buyurmaz): نمی فرماید. اینها فعل نفی است و آخر این حروف به سین

هم میبدل می تواند شد مثل باتماس (batmas)، بیلماس (bilmes)، بویورماس

(buyurmas).

البا مع السین

پالاس (palas): عبارت از کلیم و جاجیم و غیره یعنی فرش است.

پیس، پیس (pis): بد که ضد نیک است.

پس (pis): [16b] چس.

بکُرس (begres): همان سقرلاط.

پُروس (Purus): فرقه از چهارده فرنگ.

باس (bas): امر یعنی دست یا پا بالای چیزی بگذار و به معنی بینداز نیز آمده است

یعنی زیر کن.

بَس (bes): همان بس فارسی است.

بَرلاس (Barlas): فرقه از ایماق ترکستان.

البا مع الشین

باش (baş): سر.

بُوش (boş): خالی.

بیلش (biliş): دانش.

باخش (bahış): نگاه.

بادالشی (badalış)^{۵۰}: خمپاره معروف که در هنگام محاصره قلاع گلوله از او می

اندازند.

بایقوش (baykuş): جغد که او را بوم نیز گویند.

باتیش (batiş)^{۵۱}: گِل سست که به هندی دلدل گویند.

بارش (barış): امر یعنی آشتی کن.

بُولاش (bulaş): امر یعنی آلوده شو.

بیش (bêş): همان عدد پنج.

پُوزش (pozuş): امر یعنی برهم شو.

البا مع الغین

باغ (bağ): همان باغ فارسی است.

باغ (bağ): عبارت از بند است چه بند شمشیر و چه بند کارد و چه بند ازار هر چه باشد.

بیغ (bığ): سیل.

بُولاغ (bulağ): چشمه.

بُوداغ (budağ): شاخ درخت.

بالوغ (baluğ)، بالیغ (balığ): ماهی.

بُوغ (boğ): امر یعنی خفه کن.

البا مع الف

پُف (püf): دم.

البا مع القاف

^{۵۰} B: بادلیش (badlış)

^{۵۱} A: حاشیه ده

بارماق (barmak): انگشت.

باتلاق (batlak): دلدل.

بُویاق (boyak): چوبی که صباغان پارچه ای از او رنگ می کنند.

باجاناق (bacanak): هم زلف.

پیچاق (piçak)، بِچاق (biçak): کارد.

بُوجاق (bucak): گوشه.

باشماق (başmak): کفش.

باقارسُوق (bakarsuk): روده.

بُولاق (bulak): چشمه.

بارچاق، بَرچاق (barçak): اسباب بند شمشیر و سایر اسلحه.

بالچُوق (balçuk): گِل.

بُویونچاق (boyunçak): مهره هائی که زنان و دختران به گردن خود می بندند.

بَشاَق (başak): پیکان. این لفظ چغتائی است.

پُوزُوق (pozuk)^{۵۲}: برهم.

بایداق (baydak): همان بیدق است و بَیَرَق (bayrak) هم گویند.

پَرَق (parak): غربه سفید که موهای بلند داشته باشد.

بُوق (bok)، پُوق (pok): فضله. این لفظ رومی است.

بُوداق (budak): شاخ درخت.

باسدُوق (basduk): نام خوردنی است که از مغز گردو و نشاسته سازند.

بُوجاق (bu çak): یعنی این وقت.

من المصادر:

بُویورماق (buyurmak): فرمودن.

پُوزماق (pozmak): برهم زدن.

^{۵۲} A: حاشیه ده، B: -

- باتماق (batmaq): فرو رفتن.
- بیلماق (bilmaq): دانستن.
- بیلدرماق (bildürmaq)^{۵۳}: آگاه کردن.
- بُورج ایلماق (borc eylemaq): قرض کردن.
- بُوراخماق (burahmaq): رها کردن.
- باغلاماق (bağlamak): بستن.
- باشارماق (başarmaq): توانستن و بسر بردن.
- باغیشلاماق (bağışlamak): بخشیدن. [17a]
- بُولانماق (bulanmaq): گل آلود شدن رنگ آب و برهم خوردن طبیعت.
- باغیرماق (bağırmaq): فریاد کردن.
- باشلاماق (başlamak): ابتدا کردن و از سر گرفتن.
- بود قسماق (bud kısmak): رانها را بهم چسبانیدن.
- بَگنماق (begenmaq): پسندیدن.
- باتیرماق (batırmak): فرو کردن.
- بُلماق (bölmək): حصه کردن.
- بُولماق (bulmaq)^{۵۴}: یافتن. اصطلاح روم است.
- بُولونماق (bulunmaq)^{۵۵}: یافته شدن.
- بیل باغلاماق (bəl bağlamak): کمر بستن.
- باشه آپارماق (baş aparamak): بسر بردن.
- بُوشاتماق (boşatmaq): خالی کردن.
- بُوشالماق (boşalmak): خالی شدن.

^{۵۳} A: حاشیه ده، B: -

^{۵۴} A: حاشیه ده

^{۵۵} A: حاشیه ده، B: -

- بُوشالتماق (boşaltmak)^{۵۶}: خالی کنانیدن.
- بُوکُولمَاق (bükülmak): خم شدن و ته شدن.
- بُوکَمَاق (bükmak): ته کردن.
- بُویاتمَاق (boyatmak): رنگ کنانیدن.
- بُویامَاق (boyamak): رنگ کردن.
- پارچَه لَمَاق (parçalamak): پاره پاره کردن.
- باسمَاق (basmak): زیر کردن.
- باسدِرِمَاق (basdırmak): انداختن آدم به جهت زدن و دست و پا به چیزی گذاشته زور کردن و چیزی را پوشانیدن.
- بَسَلَه مَاق (beslemek): پروریدن.
- بَجَرَمَاق (becermak): پروریدن بیمار.
- پَشِیرَمَاق (pişirmek): پختن.
- پَشِیرَتَمَاق (pişirtmak): پزانیدن.
- بارِشَمَاق (barışmak): آشتی کردن.
- پُوزُلَمَاق (pozulmak): برهم خوردن.
- پِینَه لَمَاق (pinelemek): وصله کردن.
- باخَمَاق (bahmak): نگاه کردن.
- بِیچاقلامَاق (bıçaklamak): کارد زدن.
- پُوخلامَاق (pohlamak): به گه زدن.
- پالچُوقلامَاق (palçuklamak)^{۵۷}: گِل زدن.
- بُولامَاق (bulamak)، بُولاشدِرِمَاق (bulaşdırmak): آلوده کردن.
- بُولامَاق (bulamak): حرکت دادن سگ دم خود را.

^{۵۶} A: حاشیه ده^{۵۷} A: حاشیه ده

- بُولاشماق (bulaşmak): آلوده شدن.
- بُوشاماق (boşamak): طلاق دادن زن.
- بارماقلاماق (barmaqlamak): انگشت زدن.
- بُوتَماق (böütmak)، بُوتَماق (böyütmak): بزرگ کردن.
- بِچماق (biçmak): درویدن.
- بَکَرمَاق (begirmek): فریاد زدن گوسفند و سایر دواب.
- پُوخِ یماق (poḥ yëmak): گه خوردن.
- بَنَزَه ماق (benzemak): شبیه بودن.
- بَنَزَتماق (benzetmak)^{۵۸}: مشابهت کردن.
- پالتار کِیماق (paltar gëymak): رخت پوشیدن.
- بِزَلَمَاق (bizlemek): سیخ زدن.
- پُفْکُورَماق (püfkürmak): دعا خوانده به کسی دمیدن.
- بُورَماق (burmak): پیچیدن.
- بُزَماق (büzmak): لبها را هم کشیدن.
- بُوغاز لَماق (boğazlamak): ذبح کردن.
- بُوغاز لَماق (boğazlamak): آبستن کردن گاو و گوسفند و اسب و غیره.
- بُوغَماق (boğmak): خفه کردن.
- پُوزُشَماق (pozuşmak): برهم خوردن میان دو کس.
- پُفْلَماق (püflemek): دمیدن آتش و غیره.
- بَزَنَماق (bezenmak): زینت و آرایش کردن.
- بُرُنَماق (bürünmak): لباسی بر خود پیچیدن.
- پایله ماق (paylamak): حصّه و قسمت کردن.
- بُلُولَه ماق (bülevlemek): کارد و غیره را به سنگ کشیدن.

پِسْلَه ماق (pislemek): [17b] کسی را خفت دادن.

پِیَنک لَمَاق (pineklemek): چورت زدن.

پِیْتِمَاق (pitmak)، پِیْتِمَاق (bitmak): روئیدن.

بِتْدِمَاق (bitidmak)^{۵۹}: روئانیدن.

متکلم مع الغیر:

بِیْلَاق (bilak): یعنی بدانیم.

پِشِرَاق (pişirak): یعنی بپزیم.

بَکَنَاق (begenak): یعنی بپسندیم.

بَاتَاق (bataq): یعنی فرو روییم. و در اصطلاح دهاقین قاف به کاف تازی (k) مبدل می شود چنانکه سابق مذکور شد.

البا مع الکاف

بِیَک (bæg): امیر سپاه که از کثرت استعمال هر سپاهی را بیَک گویند. و بَک (beg) نیز آمده است.

بُویُوک (böyük)، بُؤُک (böük): بزرگ.

پِیشِیک (pişik): گربه.

بُویِرَک (böyrek): گرده.

پِیشِیک (bêşik): گهواره ای که از چوب سازند و طفل را در او خوابانیده حرکت دهند.

بُورَک (börk): کلاه.

بُرَچَک (bürçek): زلف.

بِیْلَک (bilek): ساعد.

بَزَک (bezek): زینت.

پُوک (puk): مغز خسته ای یا میوه ای که پوسیده و خشکیده و فاسد و سبک شده باشد.

پَتَک (petek): چیزی است مردنگی صورت بعینه به شکل پیپ شراب و یک سر او را

^{۵۹} A: حاشیه ده

سورخ کوچکی گذاشته اند که در کوهستان پر از گل و لاله و چشمه سار تعبیه می کنند و زنبوران را مع پادشاه آنها که یعسوب خوانند در آن جا می دهند و بمرور در میان او غسل جمع می شود.

پِتِک (pitik): تعویذ.

بُکَرِک (bögreg): هر دو بکاف فارسی کرده را گویند.

بُک (bük): امر یعنی ته کن.

بِلَزُوک (bilezük)، بِلَرَزُوک (bilerzük): آنکه از شیشه و غیره ساخته زنها به ساعد پوشند که به هندیش چوری خوانند و بندهای تفنگ را نیز گویند.

بَرِک (berk): بکاف تازی سخت را گویند.

البا مع اللام

بال (bal): غسل.

بُول (bol): فراوان.

پُول (pul): زر مسکوک از هر جنس که باشد و این لفظ بفارسی مشترک است.

بِل (bël): بر وزن تیل کمر و همان بیل آهنی را نیز گویند.

بِیل، بِل (bil): امر یعنی بدان.

بِیْطال (bayṭal): همان بیطار است که علاج اسپان می کند.

پاچال (paçal): چاهی که شهربافان پا درآویخته چوبهای دستگاه را حرکت می دهند.

بُوکُول (bükül): امر یعنی خم شو آی دوته شو.

بِیْزَه کَل (bize gel): امر یعنی به خانه ما بیا.

بِزِ ایلَن کَل (biz ilen gel)، بِزِ اِیْنَن کَل (biz inen gel): یعنی با ما بیا.

پُوزُل (pozul): امر یعنی برهم شو.

باسِل (basıl): امر یعنی زیر شو [18a] یا مغلوب شو.

بُوشال (boşal): امر یعنی خالی شو.

بُویْنَمَه کَل (boynuma gel): یعنی به گردن من بیا.

بُو باشَه کَل (bu başa gel): یعنی به این سر بیا.

بُو يَانَه کَل (bu yana gel): یعنی به این طرف بیا.

البا مع المیم

بايرَم (bayram): عید.

بادام (badam): همان بادام معروف.

متکلم وحده:

باخْدُم (bahdum): نگاه کردم.

باتِرْدُم (batırdum)، باْتُورْدُم (baturdum): یعنی آلوده کردم و به معنی فرو

کردم نیز معروف است.

بُولَادُم (buladum): برهم زدم از قبیل دو چیز یا یک چیز که داخل هم بکنند.

باغْلَادُم (bağladum): بستم.

باغْشِلَادُم (bağışladum): بخشیدم.

بُورْدُم (burdum): یعنی پیچیدم از قبیل دست کسی را پیچیدن یا قفل را پیچیدن یا

گوش کسی را تابیدن. حاصل به معنی تابیدن است.

البا مع النون

بُویُن (boyun): گردن.

بُورُون (burun): بینی.

بُتُن (bütün): چیز دست نخورده درست.

بُوْگُون (bu gün): امروز.

بِرِیْ گُون (biri gün): پس فردا.

بُوران (boran): طوفان و برف و باران که یکجا بیاید.

باتمان (batman): سنگ من.

بِرِ گُون (bir gün): یعنی یک روز.

پِهِن (pehin): سرگین اسب.

بُوشیون (boşıyun): یعنی طلاق بدهید. امر جماعت.

بِتَن (biten): روینده.

بُوغُون (boğun): امر یعنی خفه کنید.

باخُون (bağun): نگاه کنید.

بُونُون ایچُون (bunun içün): یعنی برای این. بُونُونچُون (bununçün) در

کثرت استعمال می گویند.

باش اچَن (baş açan): قسمی است از گنجفه و معنی این دو لفظ سر واکتنده.

باش اچُون (baş açun): یعنی سر واکتید.

بُویُورُن (buyurun): یعنی بفرمائید.

باخان (bağan): نگاه کننده.

بُورُون (burun): امر جماعت یعنی بیپیچید از قبیل آهن و چوب و غیره.

بُرُن (bürün): امر یعنی بر خود بیپیچ از قبیل خرقة و شال و غیره.

بالابان (balaban): قسمی است از مزامیر.

پیچَن (piçen): درو کننده.

پیچُون (piçün), بیچُون (biçün): امر یعنی درو کنید. به اضافه واو. و اگر واو هم

نیارند چیم را که مفتوح می کنند فاعل می شود چنانکه پیچَن وقتی که مضموم شد امر جماعت حاضر است. در همه جا همین وتیره مسلوک است.

البا مع الها

بُوه (böve): رتیلا یعنی همان عنکبوت زهردار که سم او مهلک است.

باجه (baca): روزن.

بارجه (barca): ^{۶۱} یعنی همه.

باقه (baka): سنگ پشت.

بیله (bèle): چنین و همچنین.

- بُورِیَه (bura), بُورایَه (buraya): یعنی به اینجا.
- بِرَه (bire): کیک که عوام الناس [18b] گویند و به تازی برغوث خوانند.
- پِلْتَه (pilte): همان فتیله.
- بُلْمَه (bölme): نهی یعنی حصه مکن.
- باسدُورْمَه (basdurma): یعنی کسی را انداخته چوب کاری کردن و اگر از نهی بگیرند یعنی میوشان ای مخفی مکن.
- بادِیَه (badıya): طاس بزرگ را می گویند.
- بُولْسَه (balsa): یعنی اگر بیابد.
- بُولْدِی (buldı): یعنی یافت. لفظ رومی است.
- پَه پَه (peh peh): یعنی واه واه. لفظ تعریف است و اکثر در خوردنیهای لذیذ استعمال می کنند.
- پاچَه (paça): یعنی زانو.
- پایِلَه (payla): امر یعنی تقسیم کن.
- بُلُولَه (bilevle): یعنی کارد یا غیره را به سنگ بکش تا تیز شود.
- پُفْلَه (püfle): امر یعنی بدم.
- بَسْلَه (besle): امر یعنی پیروز.
- باشِلَه (başla): از سر بگیر ای ابتدا کن.
- پارچَلَه (parçala): یعنی پاره پاره کن.
- پِسْلَه (pisle): یعنی ملامت کن لیکن در کمال استخفاف.
- باغِشَلَه (bağışla): یعنی ببخش.
- بُوغازِلَه (boğazla): اصطلاحی است مخصوص ذبح کردن حیوانات ماکول اللحم از قبیل شتر و گاو و گوسفند یعنی ذبح کن.
- بُوغازِلَه (boğazla): اصطلاح دیگرش اینکه آبستن بکن.
- پُوخِ یَمَه (poḥ yeme): یعنی گه مخور.
- پالچِخَلَه (palçihla), پالچُوقَلَه (palçukla): یعنی گل بزن.

پُوخْلَه (pohla): یعنی به گه بزن.

البا مع الواو

بُورج لُو (borclu): قرضدار.

بیلُو (bilev): سنگ افسان.

بُدُو (büdev)، بَدُو (bidev): اسب بجمیع صفات فرسیت متصف.

بُخُو (buhav): آنکه به پای مقیدین می زنند هندیش بیرى می گویند.

بُزَاو (buzav): گوساله.

باشی باقْلُو (başı baklu)، باشی باغْلُو (başı bağlu): سوسمار.

پِسِ پِسِ لُو (pispıslu): جُعل.

پُوپُو (pupu): هدهد.

باغْلُو (bağlu): بسته.

بُورالُو (buralu): اینجائی.

بُوسْقُو (busqu): کمین.

بُورِی (böri)^{۶۲}: به لغت چغتائی گرگ.

بارِی (barı)^{۶۳}: به لغت چغتائی یعنی همه و تمام.

البا مع الیا

بُوی (boy): قد.

باجِی (bacı): خواهر.

پِی پِی (pipi)، پِی پِی (bibi): عمه.

بیل باغِی (bêl bağı): کمر بند.

بُرِی (büri): امر یعنی بر خود بیپچ از قبیل لحاف و رضائی و غیره.

بُویِرکلی (böyrekli): صاحب گرده.

^{۶۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۶۳} A: حاشیه ده، B: -

- بُورالی (buralı): یعنی اینجائی.
- بُورانی (boranı): همان بورانی که اقسام می پزند.
- بُورکلی (börkli): صاحب کلاه.
- بَسَدی (besdi): سیوی آب.
- پس پس لی (pıspıslı): جُل.
- بالتاچی (baltaçı): هیمة شکن.
- پینکی (pineki): همان چورت به تازی سَنَه خوانند.
- باشماقچی (başmağcı): کفش دوز و آنکه در مساجد و تعازی کفش مردم محافظت کند.
- بُورکچی (börkçi): کلاه دوز.
- بُوستانچی (bostançı): فالیزبان.
- بُوسفُوقچی (buskuçu): فوجی که در کمین فرصت [19a] باشند.
- بایداقچی (baydağcı): علمدار.
- بیچاقچی (bıçağcı): کارگر.
- بالُوغچی (baluğcı): ماهی فروش.
- باشلُدی (başladı): فعل غایب یعنی از سر گرفت.
- بُوشاتدی (boşatdı): خالی کرد.
- بَسَلدی (besledi): پرورید.
- بُوراخدی (burağdı): رها کرد.
- بُوکدی (bükdi): ته کرد.
- باسدُوردی (basdurdı): گفت انداختند یا زیر کردند یا پوشانیدند.
- باسدی (basdı): انداخت و زیر کرد و پوشانید.
- بُوشالدی (boşaldı): خالی شد.
- بیلدی (bildi): دانست.
- بتدی (bitdi): رست.

بِتَمَدِی (bitmedi): نروئید.

بُوغْدِی (boğdı): خفه کرد.

بِزِی (bizi): یعنی ما را.

بِزَلِرِی (bizleri): ماها را.

پُوْزُولْدِی (pozuldi): برهم خورد.

بُوْتای (bu tay): یعنی این طرف.

باب التا مع الالف

تانا (tana): حلقه ای که زنان در بینی می دارند به هندی نتهه گویند.

تالا (tala): امر یعنی غارت کن.

تُوْخدا (toħda): امر یعنی ساکن شو از اضطراب و خشم و غیض و سایر عوارض.

تُوْلا (tula): سگ بچه.

تُوْلا (tavla): یعنی فریب دهنده و به معنی تاییدن ریسمان و غیره نیز آمده.

تُرْنا (turna)، تُرْنا (turna): آنکه از کمر بند و ریسمان و غیره تاییده به همدیگر زنند.

تُوْزلا (tozla): یعنی گرد برانگیز.

تُوْزلاما (tozlama): نهی او.

تَمْغا (tamğa): داغی است که به اسپ و شتر کنند برای علامت هر قومی.

تاتُوْلا (tatula): همان دهتوره است که بهت و بیهوشی می آرد.

تُوْسباقا (tosbaqa): سنگ پشت.

تُوْلازلا (tolazla): امر یعنی چیزی به دور سر گردانیده انداختن را گویند آی بینداز.

تُوْلازلاما (tolazlama): نهی او.

تاپما (tapma): یعنی میاب.

التا مع البا

تَپ (tep): امر یعنی خود را به صف بزن و به معنی لگد بزن نیز آمده و به معنی

سوراخی را به پارچه و لته و غیره بستن نیز آمده.

تَیپ (tip): صف لشکر.

تُوپ (top): همان توپ.

تاپ (tap): یعنی بیاب و پیدا کن.

تُورپ (turp): همان ترب است.

تَانُپ (tanup)، تَانُیُوپ (taniyup): یعنی شناخته.

تَاخُوپ (tahup): یعنی چیزی به میان برده مثل سیخی به سوراخی درآوردن.

تَرِپُنُپ (terpenüp): یعنی حرکت کرده و جنبیده.

تَلَسُوپ (telesüp): یعنی دستپاچه شده آی جلدی کرده.

تُوخُیُپ (tohiyup): یعنی بافته.

تُولَانُپ (tovlanup): یعنی پیچ برداشته و فریب خورده.

تُولُیُپ (tovhiyup): یعنی پیچ داده و فریب داده.

تُوکُنُوپ، تُکُنُوپ (tükenüp): [19b] یعنی آخر و تمام شده.

تِیْتِرُوپ (titrüp)، تِیْتِرِیُپ (titrip): یعنی لرزیده.

التا مع التا

تات (Tat): اتراک جماعت فارسی زبان را تات گویند.

تُوت (tut): همان میوه معروف است.

تَرِپَت (terpet)، تَپَرِت (tepret): امر یعنی حرکت بده و بجنبان.

تُوخَات (Tohat): نام شهری است از روم.

تَانِت (tanit): امر یعنی بشناسان.

تُوخُوت (tohut): یعنی بیافان.

التا مع الجیم

تِمَاج (timac): همان تیماج است که قسمی است از چرم.

تُتَماج (tutmac): آشی است که در ترکستان معروف است.

التا مع الخا

تُوخ (toh): سیر.

تاخ (tah): امر یعنی چیزی به چیزی درآر از قبیل چوب و آهن.

تَح (tāh): لفظ اعتراض است یعنی زهر مار کن.

التا مع الدال

تَلِيد (telid): همان ترید است که نان را در میان آب گوشت و غیره ریزه کرده می

خورند.

التا مع الراء

تُور (tor): دام ماهی.

تَجِر (tecir): چیغ که در هندی چلوند گویند.

تَر (ter): عرق که خوی گویند.

تاقار (taqar): همان تقار معروف.

تَنَدُر (tendür)، تَنَدِر (tendir): همان تنور.

تُوكَلَر (tükler): جمع. موها.

تُوخدار (toḥdar): یعنی آسوده و ساکت می شود.

تَرپَنُور (terpenür)، تَرپَنِر (terpenir): یعنی می جنبد.

تاپار (tapar): پیدا می کند.

تاخار (taḥar): چیزی به سوراخ درمی آورد.

تَانُور (tanur)، تَانِیر (tanır): می شناسد.

تُوخُور (toḥur)، تُوخِیر (toḥır): می بافد.

تُولَازلار (tolazlar): می اندازد.

تاخِر (taḥır): تلخ.

تاپشُور (tapşur): یعنی بسپار و تسلیم کن.

تارُومار (tarumar): یعنی خراب و متفرق.

تُکُور (tükür): امر یعنی تف بینداز.

التا مع الزا

تُوز (toz): گرد و غبار.

تِیز، تِز (tèz): زود.

تُوپُوز (toppuz): گرز.

تُوکسُوز (tüksüz): بچه امرد یعنی بی مو. در اصطلاح بچه صبیح را گویند.

تُنکُوز (tonğuz): خوک ترکی قدیم چنانچه تُنکُوز ئیل (tonğuz yıl) از سالهای جلالی ترکی یعنی سال خوک.

تاپماز (tapmaz): نفی یعنی نمی یابد.

تاپُونز (tapunz): امر جماعت یعنی بیابید.

تُومان سُوَز (tumansuz): یعنی بی شلوار.

تانیُونز (tanıyunz): یعنی بشناسید.

تَپُونز (tepünz): یعنی خود را به صف بزنید.

التا مع السین

تَس (tes): سرگین اسپ.

تَلَس (teles): یعنی دستپاچه شو و تعجیل کن.

تَرَس (teres): یعنی بی دین. این لفظ اصطلاح روم است.

التا مع الشین

تانیَش (tanış): [20a] یعنی شناسا.

تالیَش (Talış): نام طایفه ای از اتراک.

تیکِش (tikiş): به معنی دوخت است.

تُقَتَمِش (Toktamiş): نام ملک چته [در] دشت.

تَکِش (Tekeş): نام یکی از سلاطین سالفه.

تالانمِش (talanmış): غارت شده.

تالامِش (talamış)^{۶۴}: غارت کرده.

توکمِش (tökmiş): ریخته.

تُوخُومِش (tohumış): بافته.

تُوخُونَمِش (tohunmiş): بافته شده.

تُوکُلْمِش (tökülmiş): ریخته شده.

تَرِش (terpeş): امر یعنی حرکت بکن.

التا مع الغین

تاوُغ (tavuğ)، تُوُغ (tovuğ)، تُوُغ (toyuğ): ماکیان.

تُوُغ (topuğ): کعب پا و بالای پاشنه.

تُوُغ (tüğ): همان که از آهن یا مس یا نقره نازک می سازند و خود به خود خم می شود که در تعزیه همراه علمها برمی دارند.

تُوُلُوغ (tuluğ): مشک.

التا مع الفا

تُف (tüf): به معنی همان تف فارسی است.

التا مع القاف

تُوُبراق (toprak)، تُوُریاق (torpak): خاک.

تُوُخماق (toħmaq): آنکه فراشان میخ را بآن کوبند یعنی همان چوب گنده دسته دار.

تُوُچاق (topçak): اسپ صاحب نژاد خوب.

تُوُلُوق (tuluk): مشک.

تُوُوق (topuk): کعب پا. به غین هم دیده شده و مبدل می تواند شد.

من المصادر:

تاپماق (tapmaq): یافتن.

تاپلماق (tapılmak)^{۶۵}: یافته شدن.

تُوُخداماق (toħdamak): تسکین یافتن.

تُوُخداشماق (toħdaşmak): ایضا.

تُوُخوماق (toħumak): بافتن.

تُوخُونماق (tohunmak)^{۶۶}: به همدیگر خوردن.
 تُولاماق (tovlamak): فریب دادن و به معنی تابیدن هم آمده.
 تُولازلاماق (tolazlamak): انداختن.
 تَپَلماق (tepülmak): خود را به صف لشکر زدن و بی تحاشا به جایی درآمدن.
 تَپَماق (tepmak): چیزی از قبیل لته یا چوب به جهت بند شدن سوراخ فرو کردن و به معنی لگد زدن اسپ نیز آمده.
 تُوْزلاماق (tozlamak): گرد انداختن.
 تُوْزوتماق (tozutmak): گرد انگيختن.
 تُوْز ایلماق (toz èylemak): گرد کردن.
 تُوخ اولماق (toh olmak): سیر شدن.
 تَخماق (tılmaq): کنایه از زهر مار کردن است یعنی خوردن در مقام اعتراض و غصه استعمال می شود.
 تانِش اولماق (tanış olmak): شناسا شدن.
 تَپْک وورماق (tepük vurmaq): لگد زدن.
 تازالاماق (tazalamak): تازه کردن.
 تَترَماق (titremak): لرزیدن.
 تَترَتماق (titretmak): لرزانیدن.
 تُوْتوشماق (tutuşmak)^{۶۷}، تُوْتونماق (tutunmak): آتش گرفتن و شعله کشیدن.
 تُوخ ایلماق (toh èylemak): سیر کردن.
 تَپْیه وورماق (tipe vurmaq): خود را به تیپ بیگانه زدن.
 تَلسَماق (telesmak): دستپاچی کردن و استعجال ورزیدن.

^{۶۶} A: حاشیه ده، B: -

^{۶۷} A: حاشیه ده، B: -

- تاپشورماق (tapşurmak): سپردن.
 تۆکماق (tökmak): ريختن.
 تاخماق (tahmak): چيزی از قبیل چوب یا آهن به سوراخی [20b] درآوردن.
 تۆکورماق (tükürmak): تف انداختن.
 تۆگنماق (tükenmak): تمام شدن.
 تَبَه دَن اُچماق (tebbeden uçmak)، تَبَه دَن اُچماق (teppeden) (uçmak): از بلندی پریدن.
 تیکماق (tikmak): دوختن.
 تالاماق (talamak): غارت کردن.
 تۆکولماق (tökülmak): ريختن جمعی به جایی و ريخته شدن.
 تُوخِیماق (tohımak): بافتن.
 تیز گِتماق (têz gêtmak): زود رفتن.
 تُوپُوز وُورماق (toppuz vurmak): گرز زدن.
 تَور سالماق (tor salmak): دام انداختن.
 تَجر چَکماق (tecir çekmak): چيغ کشیدن.
 تَرلَماق (terlemak): عرق کردن.
 تانِیماق (tanımak): شناختن.
 تَرِشَماق (terpeşmak): حرکت کردن.
 تَپَرَنماق (teprenmak)^{۶۸}، تَرِپَنماق (terpenmak): جنبیدن.
 تَپَرَتماق (tepretmak)^{۶۹}، تَرِپَتماق (terpetmak): جنبانیدن.
 التا مع الکاف
 تَک (tek): عبارت از ته باشد مثل ته چاه و ته دریا.

^{۶۸} A: حاشیه ده، B: -

^{۶۹} A: حاشیه ده، B: -

تُک (tük): موی.

تُزوک (tüzük): سامان و آرایش.

تَزک (tezek): سرگین.

تَنیک (tenig): همان تنگ فارسی باشد.

تیک (tig): بکاف فارسی خار را گویند.

تَپَجَک (tepecek): آنکه از لته دوخته راه آب و سر سبو یا چیزی که خوف ریختن باشد از آن بند کنند.

تُفَنک (tüfeng): معروف.

تُرک (Türk): یکی از فرزندان نوح که اتراک به او منسوبند.^{۷۰}

تاجیک (Tacik): اهل فرس.

تُوک (tök): امر یعنی بریز.

تِیک، تِک (tik): امر یعنی بدوز.

تَپَک (tepük): لگد.

تُنبَک (tünbek): نواختنی مشهور و در ترکی دُنَبَک (dünbek) نیز گویند.

تُنک (tüng): کوزه آب.

تَک (tek): بکاف تازی مثل. سَنُونک تَک (senüng tek) مثل تو، اُنُون تَک

(onun tek) یعنی مثل او.

من المصادر:

تُکَمَک (tökmek): ریختن.

تُوکُلَمَک (tökülmek): ریخته شدن.

تَانِمَک (tanimek): شناختن. و هکذا.

التا مع اللام

تِل (tël): عبارت از جیغه ای است که جارچیان به سر می زنند و به معنی تاج هدهد و

^{۷۰} نوح | B: یافت بن نوح

طاوس و ساير طيور نيز آمده و به معنى زلف معشوقه نيز وارد است.

تَخِل (tahıl): غله.

تُنْگُوز يِل (tonğuz yıl): سال خوک.

تُوشقان يِل (toşkan yıl): سال خرگوش ترکی قدیمی است.

تُکُل (tökül): امر يعنى ريخته شو.

تُوشمال، تُشمال (tüşmel): بکاول.

التا مع الميم

تُخُم (tohum): همان تخم است.

متکلم وحده:

تاپدُم (tapdum): يافتم.

تانيدُم (tanıdum)، تانيدِم (tanıdım): شناختم.

تُکدُم (tökdüm): ريختم.

تالادُم (taladum): غارت کردم.

تَلَسدُم (telesdüm): عجلت کردم و شتاب نمودم.

تُولازلادُم (tolazladum): دور انداختم.

تُوک چکدُم (tük çekdüm): مو کشيدم. [21a]

تُوزوتدُم (tozutdum): گرد کردم.

تَتَرَدُم (titredüm): لرزيدم.

تُولادُم (tovladum): تاييدم.

تُوخ اُولدُم (toħ oldum): سير شدم. هکذا.

التا مع النون

تُمَن (tümen): همان تومان است که عبارت از بيست روپيه باشد.

تِکان (tikan): خار.

تُتُن (tütün): تنباکو و به معنى دود نيز آمده.

تُون (tün)^{۷۱}: شب.

تَرلان (tarlan): پرنده ایست شکاری.

تَرخان (Tarhan): آنکه هر گناهی که از او و از اولاد او صادر شود معفو باشد و قصاص کرده نشوند. این رسم از عهد مبارک امیر اعظم تیمور کورکان انارالله برهانه در ترکستان و ماوراءالنهر جاری است و تا الی یومنا از اولاد ترخانان باقی اند و در صورت صدور گناه معفواند.

تُنبان (tunban): ازار که از کثرت استعمال تومان (tuman) می گویند.

تَوَرزین (teverzin): همان تبرزین است.

تَابُون (tabun): برادریهای سردار فوج از قبیل ده باشی، پنجاه باشی، یوز باشی، مین باشی. آنچه در تحت سردار باشد تابون گویند.

تَرخُون (tarhun): قسمی است از ترکاریها.

تالان (talan): غارت.

تِیکَن (tiken): دوزنده.

تَرپَشَن (terpeşen): جنبنده.

تَرپَن (terpen): امر یعنی حرکت بکن.

تُوشقان (toşkan)^{۷۲}: خرگوش به لغت چغتائی.

التا مع الها

تَپَه (teppe)، تَپِه (tepe): بلندی که از خاک باشد.

تَکِه (teke): بز نر.

تِیکَه (tike): لقمه.

تَبَنَه (tebene): سوزن درشت که او را جوالدوز گویند.

تُورغَه (torğa): پرنده ایست خوش الحان که او را جل گویند.

تُکَمَه (tökme): نریز.

^{۷۱} A: حاشیه ده، B: -

^{۷۲} A: حاشیه ده، B: -

تَشَه (têşe): همان تیشه.

تُنُکَه (tünüke): همان جانکيه را گویند قسمی که پلنکه ها پوشند و او را پهلوانان کشتی گیر هنگام ورزش و کشتی می پوشند.

تَلَه (tele): دام که از او وحوش و طیور گیرند.

تَلْکَه (teleke): به دو معنی مصطلح است. یکی آنکه چیزی به دست آوردن، دویم دزدیدن که او را هم در ظرافتها تلکه گویند.

تُوقَه (tokça): آهني که به شمشير و ترکش نصب کنند که بند را از او گذرانیده محکم کنند.

تِرْمَه (tirme): عبارت است از جنس نفيس که از پشم بافته شده باشد مثل شال کشمير.

تُکْمَه (tökme): به معنی ريخته.

تازه (taza): همان تازه فارسی است ليکن در ترکی تازه گویند.

تُکْلَه (Tükle): نام یکی از اتابکان.

تَبَرَزَه (teberze): نوعی است از انگور که اول غورگی شیرین است [21b] و در وقت رسیدن شیرین ترین انگورهاست. در فارسی تبرزد نامند.

التامع الواو

تَرَازُو (tarazu): همان ترازو است که اتراک ترازو خوانند.

تَو (tav): همان تاب است یعنی به چیزی تاب دادن.

تُوخُو (tohu): امر یعنی بیاف.

تُکْلُو (tüklü): مودار.

تِلُّو (tëllü): یعنی تاجدار اما نوعی که در تیل گذشت و این تاج به سلاطین اطلاق نمی شود و این لفظ در مقام تعریف هم استعمال میشود مثل تِلُّو اَوْغَلانْدُور (tëllü oğlandır) یعنی پسر نازنینی است.

تِکَانْلُو (tikanlu): خاردار.

تَکْلتُو (tegeltü/tekeltü): خوگیر اسپ.

التا مع الیا

تُولِکِی (tülki): روباه.

تُوخْلِی (tohlı): گوسفند دوساله.

تاری (Tarı): مخفف تنکری (Tanğrı) است یعنی حق جل و علا.

تای (tay): به معنی طرف است مثل اوتای (o tay) یا بُوتای (bu tay) یعنی آن طرف یا این طرف.

تازی (tazı): همان سگ شکاری.

تُوپچی (topçı): معروف.

تُفَنکچی (tüfengçi): معلوم.

تِیکانچی (tikançı): خارکن.

تُولُوقچی (tulukçı): سقا.

تاپدی (tapdı): یافت.

تَپدی (tepdi): فرو کرد و به معنی خود را به صف اعدا زد و به معنی گنجانید نیز آمده.

تُکُلْدِی (töküldi): ریخته شد.

تُکْلِی (tükli): مودار.

تُوخِی (tohlı): امر یعنی بیاف.

تُتُن چی (tütünçi): تنباکوفروش.

تانی (tanı): یعنی بشناس.

طُوی (toy): شادی و اعیاد بزرگ و اجتماع عام را نیز طوی گویند.

تُلُنْکِی (tülüngi): دزد و بردار و بدو.

باب الجیم مع الالف

جِغْلا (cığla)، جِغْلا (cıkla): بچه های رَقاص.

جِندا (cında): همان ژنده.

چُوخا (çuha): قسمی است از اثواب پشمی که پارچه او را از سمت داغستان و شیروان

می آرند که بسیار گرم می باشد.

چاقالا (çaqala): همان چغاله یعنی میوه ای که هنوز نرسیده باشد و توان خورد مثل بادام و آلوچه و زردآلو و غیره. اما چغالا به انگور و خربزه اطلاق نمی شود.
جدا (cida): نیزه.

چالخال (çalhala): امر یعنی به هر دو طرف حرکت بده و این لغت مخصوص روغن از شیر برآوردن است. نوعی که حرکت می دهند آن را چالخال گویند. و به معنی حرکت دادن نیز آمده است.

چغیرما (çığırma): یعنی فریاد مزین.

چغیرتما (çığirtma): [22a] یعنی فریاد میار.

چاپما (çapma): یعنی متاز و مدو.

چاغیرما (çağıрма): یعنی کسی را آواز مکن.

چخارتما (çihartma): یعنی برمیار.

چوخ باخما (çoh bahma): یعنی بسیار نگاه مکن.

چورغالا (çurğala): یعنی بییچ.

چاپالا (çapala): یعنی دست و پا بزن مثل کسی را که بسته باشند و آن متحرک باشد و یا اینکه حیوان مذبوح دست و پا بزند.

چاپالاما (çapalama): نهی او.

چوخدا (çoh da): یعنی زیاده هم.

چالخا (çalha)، **چالخال** (çalhala): یعنی سبو و ظرفی را حرکت بده.

چاتلا (çatla): امر یعنی بترک.

الجیم مع البا

چوب (çöb): چوب باریک و کوچک مثل خلال و از آن نیز کوچکتر که در هندی تنکه گویند.

چاپ (çap): امر یعنی بتاز و بدو.

جِب (cib): همان جیب فارسی است.

چَخِپ (çıhıp): یعنی برآمده.

چُکُوب (çöküb): یعنی به زانو نشسته آی به سر زانو نشسته.

چَکُوب (çeküp)^۳: کشیده.

چَکِیلُوب (çekilüp)، چَکِیلِپ (çekilip): یعنی کشیده شده.

چُورْغاشُوب (çurğaşup): یعنی پیچیده.

چَاتِلِیپ (çatlıyıp): یعنی ترکیده.

چَاْتُوب (çatup): یعنی هر دو طرف را به پشت هر حیوانی که باشد بار کرده. غرض

عبارت از دو چیز را بقرین یکدیگر بستن و در اصطلاح به معنی بار کردن هر دو طرف پشت حیوانی باشد.

چَالُوب (çalup): یعنی زده و نواخته مثل سکه چَالُوب (sikke çalup) یعنی

سکه زده، ساز چَالُوب (saz çalup) یعنی ساز زده.

چَخَارْدُوب (çağhardup): یعنی برآورده.

چَالِشُوب (çalışup): یعنی محنت و سعی کرده و در کاری دست و پا زده.

چَیْنِپ (çeynıp): یعنی جائیده.

چِمِپ (çimip): یعنی غسل و آب بازی کرده.

چُکُورْدُوب (çökürdüp): یعنی به سر زانو نشانیده.

چُورُودُوب (çürüdüp): یعنی پوسانیده.

چَاخُوب (çağup): یعنی زده از قبیل میخ به دیوار یا به زمین.

چَاشُوب (çaşup): یعنی راه گفتگو را گم کرده و یا در کاری از ترس یا بی حواسی

مضطرب شده.

چَاغِرُوب (çağırup): یعنی صدا زده یا طلبیده.

چِیْرِپ (çiyrip): یعنی بیزار و متنفر شده از طعام مکرر و غیره که ملایم طبیعت

نباشد.

جُومُوپ (cumup): یعنی به زیر آب رفته.

الجیم مع التا

چات (çat): امر یعنی بالای چارپا بار کن و دو چیز را به هم وصل کردن.

جُت (cüt): همان جفت فارسی است.

چخارت (çihart): یعنی برآر.

جُورُوت (çürüt): یعنی بیوسان. [22b]

جُکُورت (çökürt): یعنی به سر زانو بنشان.

الجیم مع الخا

چُوخ (çoh): بسیار.

چِخ (çih): امر یعنی بیرون برو.

چُولاخ (çolah): لنگ.

چُوجُوخ (çocuh): بچه. لفظ رومی است.

چاخ (çah): امر یعنی بزن مثل میخ به دیوار و زمین یا آهن بسنگ زدن.

الجیم مع الدال

چِکِد (çigid): هندوانه خام. چِکِت (çigit) نیز آمده.

چِکِد (çigid): پنبه دانه را نیز گویند.

چِخارد (çihard): یعنی برآر.

چِمِد (çimid): نشگون.

الجیم مع الرا

چُمُور (çomur)^{۷۴}: گِل لغزنده و لای.

چاپار، چَیر (çapar)^{۷۵}: قاصد تیزرو که سواره باشد.

چُخُور (çuħur): گودال.

^{۷۴} A: حاشیه ده

^{۷۵} A: حاشیه ده

- چاخر (çağır): شراب.
- چُگور، چُگر (çögür): طنبور و چارتار.
- چُلُنْبُر (culunbur): بی سر و پا.
- چار (car): ندا یعنی حکم حکام را در شهر به مردم رسانیدن.
- چارچی (çarçı): منادی که به هندی نقیب گویند.
- چُور (çor): درد و ورم.
- چُور (çevr)^{۷۶}: گرد و دور.
- چُور (çövür): یعنی بگردان از قبیل یک روی پارچه را به روی دیگر و یا چیزی که طرف دیگر او را برگردانند.
- چاقشُور (çaqşur): آنکه از ماهوت و سقرلاط می دوزند که اشراف و حکام و میرزایان دفتر و طبقه علیه در پا کنند.
- چَغِر (çığır): یعنی فریاد بزن.
- چاَغِر (çağır): یعنی صدا بزن.
- چاپار (çapar): یعنی می دود.
- چَمَر (çimer): یعنی غسل می کند.
- چِمِیر (çimir): یعنی حالا غسل می کند.
- چَخار (çihar): یعنی برآید.
- چَخِیر (çihir): یعنی حالا برآید.
- چُگر (çöker): یعنی به زانو درمی آید.
- چَیَنَر (çeyner): یعنی می خاید.
- چالخالار (çalhalar)، چارخالار (çarhalar): یعنی ظرفی را حرکت می دهد.
- چَخاردُور (çihardur): برمی آرد.
- چاپالار (çapalar): یعنی دست و پا می زند.

چاتار (çatar): بار می کند از هر دو طرف.
جُوتَر، جُتَر (cüter): جفت می کند یعنی نرگاوان یا اسپان که به گاری و کوچ و غیره جفت می بندد.

چَکَر (çeker): می کشد.
چز کَنور (cezgenür)^۷: به لغت رومی گرد می گردد.
جُومار (cumar): یعنی ته آب می رود.
چَزَر (cezer): می گوزد.
چاشَر (çaşar): یعنی خود را گم می کند و سبک ساری می کند.
چندِر (çindir): چچره گوشت.
چُغُنْدُر (çuğundur): معروف.

الجیم مع الزا

چَز (çez): یعنی اخراج ریح کن.
چَکَمَز (çekmez): یعنی نمی کشد.
چالماز (çalmaz): یعنی نمی زند از قبیل ساز و سکه و غیره.
چاتمَز، چاتماز (çatmaz): یعنی بار نمی کند و وصل نمی کند.
چُوکَمَز (çökmez): به زانو نمی نشیند.

الجیم مع السین

چِلِس (çilis): مرد ممسک و دنی.
چِرکَس (Çerkes): جماعت کفار که از آنها غلام و کنیز فروخته می شود [23a]
مثل گرجی.

الجیم مع الشین

چَکُش (çeküş): همان چکش که آهنگران از آن می کوبند.
چاوُش (çavuş): آنکه پیش پیش امرا و سلاطین بصلابت در سواریهها اهتمام می کند

^۷ A: حاشیه ده، B: -

و نقیب نیز گفته اند.

چش (çiş): بول بچه ها یعنی در اطفال کوچک مستعمل است مثل چشیم وار (çişim)
var) یعنی بول دارم.

چَمُوش (çemuş): استر شوخ و توانا.

چالیش، چالیش (çalış): یعنی سعی کن و دست و پا بزن.

الجیم مع القاف

چَناق (çanak): کاسه.

چاق (çak): فربه و صحیح البدن.

چاق (çak): وقت را نیز گویند. **بُوجاغ** (bu çağ) یعنی این وقت. قاف به غین نیز
مبدل می تواند شد.

چَناق (cınak): همان چنّاق است.

چارُق (çaruk): نوعی از پا اوزار که دهاقین پوشند.

چَخماق (çahmak): آتش زنه.

چُولاق (çolak): لنگ.

چُماق (çomak): عصای معروف که یساولان و محصلان دست گیرند.

چُوق (çok): زیاده.

چُوقلُوق (çokluk): انبوه.

چُوبُوق (çubuk): شاخ و چوب باریک و به معنی دیمی یعنی نی دراز که در سر چلم
گذاشته می کشند. اکثر در روم معمول است. در فارسی هم چُوبُوق شنیده شده.

چاتلاق (çatlak): شکاف.

چپلاق (çıplak): آدم برهنه را گویند.

من المصادر:

چَخماق (çihmak): برآمدن چه از خانه و چه به بلندی و چه به بیرون.

چالماق (çalmak): زدن و نواختن کما مضی.

چُورماق (çövmak): برگردانیدن طرف دیگر از هر چیز.

- چَکماق (çekmak): کشیدن.
- چَکِلماق (çekilmek): کشیده شدن.
- چاغِرماق (çağırmaq): صدا زدن.
- چِغِرماق (çığırmaq): صدا و فریاد کردن با آواز بلند.
- چِغِرتماق (çığırtmaq): به فریاد انداختن.
- چُورغالاماق (çurğalamak): پیچیدن.
- چُورغاشماق (çurğaşmaq): خود را به چیزی پیچیدن.
- چاپالاماق (çapalamak): هنگام زور دست و پا زدن.
- چُورُوماق (çürümək): پوسیدن.
- چُورُوتماق (çürütmək): پوسانیدن.
- چاخماق (çaħmaq): کوفتن.
- جُومماق (cummaq): به ته آب رفتن.
- چَزَکِنماق (cezgenmək): به لغت رومی گرد گردیدن.
- چُورک یماق (çörek yemək): نان خوردن.
- چِمِدِکَلماق (çimdiklemek): نشگون گرفتن.
- جُو سالماق (cov salmaq)، چُو سالماق (çov salmaq): آوازه انداختن.^{۷۸}
- چاپقُونَه کِتماق (çapquna gətmək): به تاراج و تاخت رفتن.
- چاتلاماق (çatlamak): ترکیدن.
- چَزماق (çəzmək): گوزیدن.
- چَزْدِرماق (çəzdirmək): گوزانیدن.
- چِخارتماق (çıhartmaq): برآوردن.
- چِیِرِماق (çiyirmək): از چیز مکرر متنفر شدن.

^{۷۸} A: حاشیه ده، B: -^{۷۹} A: جُو سالماق، B: چُو سالماق

- چاپماق (çapmak): تاختن.
- چاپدُرماق (çapdurmak): [23b] تازانیدن.
- چَکدُورماق (çekdürmak)، چَکدرماق (çekdirmak): کشانیدن.
- چالِشماق (çalışmak): سعی کردن و دست و پا زدن.
- چَمدِرماق (çimdirmek): غسل دادن.
- چِمّاق (çimmak): غسل کردن.
- چُکماق (çökmak): به زانو نشستن.
- چُکُر تماق (çökürtmak): به زانو نشانیدن.
- چاشماق (çaşmak): دستپاچه شدن.
- چاشدِرماق (çaşdırmak): دستپاچه کردن.
- چاقلاشماق (çaklaşmak)^{۸۰}: فربه شدن.
- چاقلاتماق (çaklatmak)^{۸۱}: فربه کردن.
- چُکُور چالماق (çögür çalmak): طنبور و چارتار زدن.
- چاخر اِچماق (çağır içmak): شراب خوردن.
- جارلاماق (carlamak): منادی کردن.
- چَمَرَه ماق (çımramak): پاچه را بالا کشیدن از قبیل آستین یا پایچه ازار.
- چَینَه ماق (çeynemak): خائیدن.
- چالخاماق (çalhamak): حرکت دادن ظرف.
- چاتماق (çatmak): بار کردن.
- جُوتماق (cütmak): جفت بستن دو حیوان از قبیل گاری و کوچ و غیره.
- الجیم مع الکاف
- چَک (çek): امر یعنی بکش.

^{۸۰} A: حاشیه ده، B: -^{۸۱} A: حاشیه ده، B: -

چُورک، چُرک (çörek): نان.

چِرک (çirk): همان چرک که به هندی میل گویند به معنی ریم هم آمده.

چُلَمک (çölmek): ظرف گلی که هندیش هاندی گویند.

جوجوک (cücük)^{۸۲}: به لغت چغتائی شیرین.

چیچَک (çiçek): آبله و به معنی گل و لاله نیز آمده و بتخصیص نام گلی است که او را ضمیران گویند.

چارَک (çerek): همان چاریک من تبریز.

چُوک (çök)^{۸۳}: امر یعنی به زانو بنشین و این خطاب مخصوص شتر است. به آدم نیز گویند.

چُرُک (çürük): پوسیده.

چَکِرَدَک (çekirdek/çegirdek): هسته میوه.

چَک (çig): خام چه میوه چه طعام.

چَمَدِک (çimdik): همان نشگون که به هندی چتکی گویند.

چُک (çük): آلت اطفال که به هندی نونی گویند.

چَریک (çerik): آنکه در وقت جنگ مردم شهر را سلاح داده سپاهی کنند.

چَلْتُک (çeltük)، چَلْتِک (çeltik): همان شلتوک برنج است.

الجیم مع اللام

چُل (çöl): دشت بی آب.

چَقَال (çakçal): همان شغال.

چَنداوُل (çandavul): آنکه شبها دور لشکر طلایه بدهد.

چَپاوُل (çapavul): آنکه پیش پیش لشکر به دشمن تازد و به معنی یغماکار نیز آمده.

چُوَال (çuval): همان جوال فارسی است.

^{۸۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۸۳} A: چُوک

چُول (çul): همان جل اسب و غیره.

چُغُول (çuğul): آدم ساعی و نام و خبرکش و تهمت زننده را گویند.

چال (çal): امر یعنی بنواز از قسم ساز و غیره.

چَکِل (çekil): امر یعنی کشیده شو.

الجیم مع المیم

چِم (çim): امر یعنی غسل بکن.

چاچِم (cecim): قسمی است از فرش که از پشم رنگارنگ می بافند.

جُوم (cum): یعنی ته آب برو. [24a]

متکلم و حده:

چَیْنَدُم (ceynedüm): خائیدم.

چَخْدُم (çihdum): برآمدم.

چَکْدُم (çekdüm): کشیدم.

چاپْدُم (çapdum): تاختم.

چالَم (çallam)، چالارَم (çalaram): یعنی می نوازم.

چِمَرَم (çimerem): یعنی غسل می کنم.

چِخارْدُورَم (çiharduram): یعنی برمی آرم.

چالِم (çalım): استیذان است و دلالت به حال دارد یعنی بنوازم.

چِخِم (çihim): یعنی برآیم.

چَکِم (çekim): یعنی بکشم.

الجیم مع النون

چِن (çin): دفعه. یوز چِن (yüz çin) یعنی صد دفعه، مینک چِن (ming)

(çin) یعنی هزار دفعه.

چِبِن، چِبِن (çibin): مگس.

چِبان (çıban): دنبل.

چایان (çayan): جانوری است گزنده و مهلك.

چَتِن (çetin)^{۸۴}: مشکل.

جَيران (ceyran): آهو.

چالالان (çalağan): کرکس یعنی غلبواز.

چُوغان (çoğan): قسمی است از علف که کف می کند و غربا و ضعفا رخت خود را بآن می شویند. به فارسی اشنان گویند.

چُوبان (çoban): همان شبان است یعنی راعی اغنام.

چاپقون (çapkun): تاخت آوردن.

چَزگَن (cezgen)^{۸۵}: به لغت رومی گرد بگرد.

چِکِن (çigin): کتف.

چِرکِن (çirkin): همان پارچه ای که چرک شده باشد و آدم کریه منظر را نیز گویند.

جِن (cin): همان جنّ است.

چِین (çin/çin): راست. اصطلاح قصاب است.

چِپکَن (çepken): لباس معروف.

امر حاضر:

چِخارتکِن (çihartginen): یعنی برآر.

چالکِن (çalginen): یعنی بنواز. و این لفظ کِنَن (ginen) که به آخر چخارت و

چال ملحق می شود به جهت تعظیم است. به معنی، چیزی زاید نمی شود.
اسم فاعل:

چِخاردان (çihardan): یعنی برآرنده.

چُورَن (çövüren): گرداننده.

چالان (çalan): نوازنده.

چاپان (çapan): دونده و تازنده.

اسم مفعول:

^{۸۴} A: حاشیه ده، B: -

^{۸۵} A: حاشیه ده، B: -

چُورُن (çövrülen): گردانیده شده.

چالِن (çalınan): نواخته شده.

چاپُولَن (çapulan): تاخته شده.

الجیم مع الها

چُمچَه (çömçe): یعنی قاشوق.

جَرگَه (cerge): صف.

چُوخَه (çuha): همان چوخا است که سابق گذشت.

جُلگَه (cülge): صحرای پر آب و علف و گل و لاله.

جِگَه (cıkka): همان جیغه و تاج و افسر سلاطین را گویند.

جَعَبَه (ce'be): قوتی و آنکه تیر در او گذارند.

جَبَاخانَه (cebbe-hana): مکانی که گولی و باروت و سرب و اسباب جمع کرده در او می گذارند.

چِکَمَه (çekme): موزه.

جَزْمَه (cizme)^{۸۶}: به لغت رومی موزه.

چِلْسِمَه (çilsime): میوه های خشک از قبیل پسته و بادام و کشمش و فندق و غیره که شبهای زمستان می خورند.

جُجَه (cüce): همان چوزه یعنی بچه مرغ.

چِلَه (çille): همان چله کمان.

جَعَدَه (ca'de): همان [24b] جاده راه.

چِیَنَه (çeyne)، چِیَنَه (çeyne): امر یعنی بخای.

الجیم مع الواو

جِلَو (cılav): لجام اسپ.

چِلَو (çılav): همان چلاو فارسی است.

چَو (çav): آواز.

جِدَو (cidav): اسبي يا خري يا حيوان ديگر كه شانه و پشتش زخم شده باشد.

چَرغَتُو (çarğatu): طاسي است كه يك طرفش نوک دارد و زنهار با خود به جهت غسل و غيره به حمام مي برند.

چاپَو (çapav): تاخت و تاز.

الجيم مع اليا

چای (çay): رودخانه.

چَپُونچِي (çapğunçı): تازنده پيش پيش لشکر.

چارچِي (çarçı): منادی لشکر.

چَرخچِي (çarhçı): پيش جنگ.

چُکُورچِي، چُکُرچِي (çögürçi): طنبور يا سه تار نواز.

چُرکچِي (çörekçi): نانوا.

چالچِي (çalçı): رباينده. در جانورهاي شکاری مصطلح است چنانکه گوید چالچِي

فُوش (çalçı kuş) يعني جانور گيرنده و رباينده شکار.

چَوْرُمِي (çevrümü)^{۸۷}: گرد مرا و دور مرا.

جِکِي جِکِي (ciki ciki): اصطلاح ناز و نخره است و در مقام استعجاب و استحباب

نيز استعمال مي شود.

چَغَتاي (Çığatay): نام پسر چنگيزخان كه زبان چغتائي بدان منسوب است.

چَرخِي (çarhı): مستراح.

چِمْدِي (çimdi): فعل ماضی يعني غسل کرد.

چَکْدِي (çekdi): يعني کشيد.

چَزْدِي (çezdi): يعني گوزيد.

چُکْدِي (çökdi): يعني به زانو نشست.

جُومَدِی (cumdı): یعنی زیر آب رفت.

چاپَدِی (çapdı): یعنی دوید و تاخت.

باب الخا مع الالف

خَمِیازا (hamyaza): همان خمیازه.

خارا (hara): پارچه پوشاکی معروف.

خُورتلا (hortla): خطاب به مرده است یعنی زنده شو.

خاما (hama): آنکه شیر را دوشیده گذارند مایه غلیظ که قبل از جوشانیدن در بالای

شیر جمع می شود آنرا گویند و آن از سرشیر لذیذتر است.

الخا مع القاف

خُرتلاق (hırtlak): خرخره گلو.

خُورتلاماق (hortlamak): زنده شدن مرده.

الخا مع النون

خُورجین (hurcin): معروف که مسافری هر دو طرف او را بار پر کرده بالای

چهارپایان اندازند.

الخا مع الها

خِرخرَه (hırhıra): حلقوم که در فارسی نای گویند.

خِنَّه (hinna): همان خنا که به هندی مهندی گویند.

الخا مع الیا [25a]

خَلَقِ اِیچِی (halk içi): جلوت ضد خلوت.

باب الدال مع الالف

دانا (dana): گوساله.

دامغا (damğa): داغ ستور.

دُولما (dolma): قسمی است از مطبوعات معروف.

دُرنا (durna)، دِرنا (dırna): کلنگ.

دانشقا (Danışka)^۸: شهری است از شهرهای اروس که پیشدول آنجا مشهور است.

داغلا (dağla): یعنی داغ بکن.

دولا (dola): امر یعنی بیچ از قبیل پیچیدن ریسمان به دست یا به چوب.

دارا (dara): امر یعنی شانه کن.

داراما (darama): نهی او.

داغتما (dağıtma): یعنی پراکنده مکن و مپاش.

دالدا (dalda): حایل.

دوغرا (doğra): امر یعنی پارچه پارچه ببر.

الدال مع الباء

دیب (dib): ته و زیر هر چیزی مثلاً زیر کوزه و کاسه و ظروف و غیره.

دلپ (delüp): فعل غایب ماضی یعنی سوراخ کرده.

دیپ (diyip): یعنی گفته.

دوتوپ (dutup): یعنی گرفته.

دوتولپ (dutulup): یعنی گرفته شده.

الدال مع التاء

داغت (dağıt): امر یعنی پراکنده بکن.

دوت (dut): امر یعنی به دست بگیر.

دویت (divit): همان قواد. اصطلاح ایلات است.

دوزلت (düzelt): امر یعنی راست بکنان.

دشت (döşet): امر یعنی فرش بکنان.

دزت (düzet): امر یعنی راست کن.

درلت (dirilt): امر یعنی زنده کن.

الدال مع الجیم

^۸ B: دانشقا (Danışka)

دِلماج (dilmac): ترجمان یعنی کسی که میان دو شخص واسطهٔ تکلم باشد.
دُکماج (dögmec): آنکه نان را ریزه ریزه کرده و پنیر آمیخته و آب پاشیده و از دست مالیده و نرم کرده خورند.
دِنج (dinc): راحت.

الدال مع الخا

دَارِخ (darıh): امر یعنی غصه شو.

الدال مع الدال

داد (dad): مزه.
داد (dad): اگر از امر بگیرند یعنی بچش.
داد (dad): نالش و فریاد.
دُورد (dörd): همان عدد چهار.
داشِد (daşıd): امر یعنی اشیا را به جای دیگر بکشان.
داشِد (daşıd): به معنی اینکه دیگ را آتش اینقدر بکنند که جوشیده از بالایش ریزد
 امرش یعنی از بالا بریزان.

دُوشُورد (düşürd): یعنی بار را بگو فرود بیاورند.
دُوشُورد (döşürd): یعنی دانه را از زمین بچینان.

الدال مع الرا

دَمُور (demür): آهن.

دامار (damar): رگ

دامار (damar): به معنی می چکد نیز آمده.

دار (dar): تنگ.

دُوار (duvar): همان [25b] دیوار که به تازی جدار خوانند.

داوار (davar): کنایه از چهارپایان است.

دَر (der): امر یعنی بچین چه از درخت میوه و چه از شاخ گل.

دُوشُور (düşür): یعنی بار را فرود بیاور.

دُوشُور (döşür): یعنی برچین آنچه از حبوب و غیره بر زمین ریخته باشد.

دُوشَر (düşer): مضارع یعنی می افتد.

دَگر (deger): یعنی چیزی به چیزی می خورد.

دُونَر (döner): یعنی برمی گردد.

دُوتَر، دُوتار (dutar): یعنی می گیرد.

دُور (dur): امر یعنی بایست.

دُور (dur): به معنی است نیز معین است.

داغلار (dağlar): یعنی داغ می کند.

داغلار (dağlar): به معنی جمع کوهها نیز آمده.

دِیر (diyer): یعنی می گوید.

دُویَر (duyar): یعنی می فهمد.

دِزقِر (dızkır): امر یعنی بری. اصطلاح عوام است.

الدال مع الزا

دُوز (düz): راست.

دُوز (düz): امرش به این معنی است که متصل به هم بچین هرچه باشد.

دُز (döz): یعنی تاب و طاقت بیار و صبر کن.

دُوز (duz): نمک.

دُوز (düz): ایضا صحرا.

دُونُز (donuz)، دُونقُوز (donkuz): خوک.

دَامُز (damuz): یعنی بچکان.

دُورقُوز (durkuz): یعنی ایستاده کن و برخیزان.

دُوقُوز (dokkuz): همان عدد نه.

دِیز (diz): زانو.

دَنکِیز (denğiz): دریا.

دُوزسُوز (duzsuz): بی نمک.

داز (daz): کل یعنی کچل ای گنجه که به تازی اقرع گویند.

دیش سوز (dişsüz): بی دندان.

دانشونز (danışunz): امر جماعت حاضر یعنی حرف بزنید.

دهلیز (dèhliz): آستانه.

دیمز (dèmez): یعنی نمی گوید.

الدال مع الشین

داش (daş): سنگ.

دیش (diş): دندان.

دوش (döş): سینه.

دش (dêş): امر یعنی دنبال را منفجر کن و سر زخم را واکن.

دش (diş): رویا. چنانچه دِشده گوردوم (dişde gördüm) یعنی در عالم رویا

دیدیم.

دیش (dêş)^{۸۹}: یعنی تا. بو چاقدیش (bu çağa dêş) تا این وقت، ایندیه

دیش (indiye dêş) تا حال.

داداش (dadaş): خطابى است که برادر کوچک، بزرگ را می خواند.

دوگش (dögüş): جنگ.

دوگش (dögüş): اگر از امر بگیرند یعنی بجنگ.

دکش (degiş): امر یعنی بدل کن.

دورمش (durmiş): یعنی استاده.

دولاش (dolaş): امر یعنی بیج از قبیل پیچیدن به کسی و سر به سر کسی گذاشتن.

دش (düş): امر یعنی بیفت.

الدال مع الغین

دوغ (doğ): امر یعنی بزای.

^{۸۹} A: حاشیه ده، B: -

دَبَاغ (dabbağ): همان دَبَاغ که پوست را دباغت کند.

داغ (dağ): کوه.

داغ (dağ): داغ معروف.

دَمَاغ (damağ): کام.

الدال مع القاف

دَرَاق، دَرَق (darak): شانه ریش.

دِرَنَاق (dırnak): ناخن.

دُواق (duvak): نقاب و سرپوش.

دَلَق (dalak): سپرز.

دایاق (dayak): [26a] پشتیبان.

دَاقَارْجُوق (dağarcuk): همان انبان.

دَاشَاق (daşşak): خصیه.

دِلَاق (dılak): همان چچلی فرج که به هندی تنه گویند.

دُولَاق (dolak): آنکه از زیر چاقشور پوشند و آنکه از زیر موزه بپیچند.

دُودَاق (dodak): لب.

دُورَاق (durak): متکلم مع الغير یعنی ایستاده شویم.

من المصادر:

دُورَماق (durmak): ایستادن.

دَانِشَماق (danışmak): حرف زدن.

دُوگُشَماق (dögüşmak): جنگیدن.

دُورْقُوزَماق (durkuzmak): برخیزانیدن.

دَاغِیَماق (dağıtmak): پاشیدن.

دَاغِلِماق (dağılmak): پراکنده و منتشر شدن.

دِگِشَماق (değişmak): بدل کردن.

دُوتَماق (dutmak): گرفتن.

- دُوتُلماق (dutulmak): گرفته شدن.
- دُوکماق (dögmak): کوفتن.
- دکماق (degmak): متصل شدن و خوردن به چیزی.
- دُوشُرماق (düşürmak): فرود آوردن و انداختن.
- دُوشماق (düşmak): فرود آمدن و افتادن.
- داشِیماق (daşımak): چیزی به جایی کشیدن و حمل کردن.
- دُشُرماق، دُشُورماق (döşürmak): چیز پاشان را از زمین چیدن، دکان برچیدن.
- دیشماق (dêşmak): سر زخم را واکردن و روی آتش را واکردن.
- دانا لاما ق (danalamak): دانه دانه کردن چیزی.
- دُولماق (dolmak): پر شدن.
- داغلاما ق (dağlamak): داغ کردن.
- دُولاما ق (dolamak): پیچیدن ریسمان به دست و غیره.
- داراما ق (daramak): شانه کردن.
- دالدا دُورماق (dalda durmak)^{۹۰}: حایل چیزی ایستادن.
- دُوغراما ق (doğramak): پارچه پارچه بریدن.
- دلماق (delmak): سوراخ کردن.
- دلنماق (delinmak): سوراخ شدن.
- دِیماق (dèmak): گفتن.
- دُوزِلتماق (düzeltmak): راست کنانیدن؛ راست کردن.
- دُوشَه ما ق (döşemak): فرش کردن.
- دِرِلتماق (diriltmak): زنده کردن.
- دارِیماق (darımak): هجوم مورچه به چیزی و جمع شدن کرمان گنده شده و اجتماع سگان به سر لاش و غیره.

^{۹۰} A, B: دالا دُورماق (dala durmak)

دِنْجَلْمَاق (dincelmak): راحت یافتن.
 دُويمَاق (doymak): سير شدن.
 دادماق (dadmak): چشيدن.
 داڈوزماق (daduzmak): چشانيدن.
 داياماق (dayamak): چيزی را به ديوار حایل کردن.
 دارخماق (darıhmak): خفه شدن.
 داشيدماق (daşıdmak): ديگ را آنقدر آتش کردن که آنچه اندرون اوست بالا آمده
 بریزد.

داشيدماق (daşıdmak): به معنی حمل و نقل کنانيدن نیز آمده.
 دُويمَاق (duymak): فهميدن و دريافت کردن.
 دِرْزِرَماق (dızkırmak): ريذن. اصطلاح عوام است.
 دَلِي اُولَماق (deli olmak): ديوانه شدن.
 دُكَلْماق (döğölmak): كوفته شدن چيزی.
 داشماق (daşmak): از سر دررفتن.
 دِرِلَماق (dirilmak): زنده شدن.
 دِيلَماق (dilemak): [26b] خواستن.
 دِرَماق (dermak): چيدن.
 دُوشَنَماق (düşünmak): تامل کردن.
 داشلانماق (daşlanmak): جستن.
 دُزَلْماق، دُوزَلْماق (düzelmak): راست شدن.
 دُونْبالَماق (donbalmak): دُمه رو خوابيدن.
 دايانماق (dayanmak): پشت به چيزی دادن.
 دُوغُوز دُورَماق (doğuzdurmak): زايانيدن.
 دِشَلْماق (dişlemek): بدن دان گزیدن.
 دُول قالمَاق (dul kalmak): بيوه ماندن.

- دَاشِ اَتماق (daş atmak): سنگ انداختن.
- دُونماق (dönmak): برگشتن.
- دُوندرماق (döndermak)^{۹۱}: برگردانیدن.
- دالْبُونماق (dalbunmak): تک و دو کردن.
- داشِنماق (daşınmak): نقل و تحویل کردن.
- دَسْتَلماق (destelemak): دسته کردن.
- دِيلِنماق (dilenmak): دریوزه کردن.
- دُوزْلَه ماق (düzlemek): زمین را صاف و برابر کردن.
- داشَلماق (daşlamak): سنگ زدن و سنگ باران کردن.
- دُوزْتماق (düzetmak): ساختن و راست کردن.
- دُوزلاماق (duzlamak): نمک زدن.
- دَمْجِيلْتماق (damcılatakmak): چکانیدن.
- دُوشُورْتماق (döşürtmak): چیزی را از زمین چیدانیدن و جمع کنانیدن.
- دارِلماق (darılmak): تنگ شدن و خفه شدن.
- دارالماق (daralmak)، دار اُولماق (dar olmak): تنگ شدن چیزی.
- دُوزماق (dözmak): تاب آوردن.
- دُوزماق (düzmak): چیزها را برابر هم چیدن و پکاندن دانه‌ها به ریسمان.
- دامُوزماق (damuzmak): چکاندن.
- دُولاشماق (dolaşmak): پیچیدن و در اصطلاح پایی کسی شدن.
- دُولانماق (dolanmak): گردیدن.
- دُوغماق (doğmak): زائیدن.
- دَمماق (dammak)، دَمْجِيلماق (damcılamak): چکیدن.
- دانماق (danmak): منکر شدن و حاشا کردن.

^{۹۱} A: حاشیه ده، B: -

دینماق (dinmak): حرف زدن.

الدال مع الکاف

دُک (dög): بکاف فارسی یعنی بکوب.

دیک (dèk)^{۹۲}: یعنی مثل. اونوندیک (onun dèk) یعنی مثل او، بونوندیک

(bunun dèk) یعنی مثل این؛ و به معنی تا نیز آمده صبحه دیک (şübhe dèk) یعنی

تا به صبح.

دَلک (delik): بکاف تازی سوراخ.

دِیَبک (dibek): هاون چوبی که در او گوشت به جهت کوفته و شامی و غیره می

کوبند.

دِرِسک (dirsek): بکاف تازی آرنج که به تازی مرفق خوانند.

دُوْدُوک (dūdūk): همان نی که می نوازند. الت ترکیه معما به اسم جنید:

بابام بیلنده دُوْدُوک

بَزْدَه معما دِیْدُک

(babam bëlinde dūdūk

biz de mu‘amma dēdūk)

بابا در ترکی جد را گویند. در کمر جد، دُوْدُوک که عبارت از نی است چون داخل گردند

جنید می شود. این معما فقط از مصراع اول برمی آید. معنی مصراع ثانی اینکه ما هم معما

گفتیم.

دِلک (dilek): بکاف تازی [27a] مطلب و حاجت.

دِشِک (dêşik): بکاف تازی سوراخ ایضا.

دِلچِک (dilçek): زبانچه که برابر حلق آویخته است.

دَکَنک (degenek): چوب دراز و گنده ای که به هندی لاتنی گویند.

دِرک (direk): چوب شش گره یا چهار پنج گره که سقف را از آنها می پوشانند و به

فارسی شاه تیر نامند.

دَک (deg): امر بکاف فارسی یعنی به چیزی ملصق شو.

الدال مع اللام

دُول (dul): زن بیوه.

دِل (dil): زبان.

دَسَمال (desmal): همان دستمال و رومال.

دُونبال (donbal): امر یعنی وارونه بخواب.

دِرِل (diril): امر یعنی زنده شو.

دُول (dol): امر یعنی پر شو.

دُوزِل (düzel): امر یعنی راست شو.

دَکُول (degül): یعنی نیست قسمی که در تازی لیس استعمال می شود.

دَارِل (darıl): یعنی تنگ شو.

الدال مع المیم

دِیم (dëm): زمین بی آب که از رطوبت زراعت به عمل می آید.

دِلِم (dilim): قاچ خربوزه و سایر میوه که از کارد بریده شود.

دام (dam): همان بام.

دام (dam): به معنی امر یعنی بچک.

الدال مع النون

دِن (din): امر یعنی حرف بزن.

دُون (don): قبا.

دابان (daban): پاشنه.

دُونَن (dünen): دیروز.

دُوگَن (dügün): گره.

دُون (dün)^{۹۳}: شب.

دَن (dan/den): از.

دایان (dayan): امر یعنی تکیه کن.

دان (dan): امر یعنی حاشا کن.

دَفْتِن (deftin): آنکه جولاهه و شعرافان بعد از گذراندن نخ از دم او می زنند که تارها به هم بگنجد و قفص نشود.

دُوشان (dovşan): خرگوش.

دُومان (duman): همان غباری که از فرط رطوبت در هوای برف و باران عرصه را فرومی گیرد. به فارسی مه گویند.

دِرین (dêrin): گود که در تازی عمق گویند.

دالْبُون (dalbun): امر یعنی تک و دو کن.

دُشْن (düşün): امر یعنی تامل و فکر بکن.

داشِن (daşın): امر یعنی از جائی به جائی نقل مکان کن.

دُولان (dolan): یعنی بگرد.

دُون (dön): یعنی برگرد.

اسم فاعل:

دانشِن (danışan): گفتگو کننده.

دَلَن (delen): یعنی سوراخ کننده.

دُشُورَن (düşüren): برچینده.

دُشُورَن (düşüren): فرود آورنده.

دُونَن (dönen): گردنده.

اسم مفعول:

دَلِنَن (delinen): سوراخ شونده.

دُشُورُلَن (düşürülen): فرود آورده شده.

دانشِلَن (danışılan): گفتگو کرده شده.

دُونُلَن (dönülen): گردیده شده.

دُویْدُون (doydun): استفهام است یعنی سیر شدی.

الدال مع الهـا

دَوَه (deve): شتر.

دَبُلْغَه (dabulğa): طاس کلاه.

دَرَه (dere): همان دره کوه. [27b]

دُکْمَه (dügme): همان تکمه. لفظ تکمه هم ترکی است که در فارسی مصطلح شده.

دَسْتَه (deste): همان دسته فارسی است.

دَايَه (daya): امر یعنی حایل کن.

دَارِخْمَه (darıhma): یعنی تنگ مشو و غصه مکن.

دَايَه (daya): همان دایه فارسی است. در ترکی تَايَه (taya) هم گویند.

دَکْمَه (degme): یعنی دست مگذار و خود را به چیزی ملصق مکن.

دَانِشْمَه (danışma): یعنی حرف مزین.

دُوشَه (döşe): امر یعنی فرش کن.

دُوشَه (düşe): یعنی اگر بیفتد.

دَسْتَه لَه (destele): امر یعنی دسته کن.

دِیْلَه (dile): یعنی استدعا کن.

دُوزْلَه (duzla): یعنی نمک بزن.

دُزْلَه (düzle): یعنی صاف و برابر بکن از قبیل زمین و غیره.

دِشْلَه (dişle): یعنی به دندان بگیر و بگز.

دُوْکُشْمَه (dögüşme): یعنی مجنگ.

دُورْمَه (durma): یعنی مایست.

دُولْمَه (dolma): یعنی پر مشو.

دُولْمَه (dolma): نام طبخی است معروف.

الدال مع الواو

دَلُو (delü): دیوانه.

دُولُو (dolu): پر.

دُولُو (dolu): به معنی تگرگ نیز آمده.

دامُو (damu): دوزخ.

دُوغُرُو (doğru): راست.

دَاشَلُو (daşlu): سنگ دار.

دِیْبَلُو (diblü): ته دار.

دادَلُو (dadlu)، داتَلُو (datlu): بامزه.

دِیْشَلُو (dişlü): دندان دار.

دِیْرَكَلُو (direklü): شاه تیردار.

دابَانَلُو (dabanlu): پاشنه دار.

دِلَلُو (dillü): زبان دار. و به همچنین در آخر هر کلمه که لُو و لِی داخل می شود علامت نسبت است قسمی که در اوایل کتاب به تعیین آن پرداخته.

الدال مع الیا

دُکِی (dügi): برنج.

دُکْدُکِی (düg dūgi): معروف.

دَلِی (deli): دیوانه.

دُولِی (doli): پر.

دَالِی (dali): پشت.

دِیْز گُوزِی (diz gözi): همان قاپاق زانو.

دِیْش دِیْی (diş dibi)^{۹۴}: یعنی بیخ دندان و لثه را هم گویند.

دِیْشَارِی (dışarı)، دِیْشَقَارِی (dışkarı): بیرون.

دَارِی (darı): ارزن.

دِی (dè): امر یعنی بگو.

^{۹۴} A: دیش دلی (diş dili)

دُوی (duy): امر یعنی بفهم. اصطلاح دهاقین است.

دُوی (doy): امر یعنی سیر شو.

دُوغدی (doğdı): یعنی زائید.

دامچی (damcı): قطره.

دِری (deri): پوست.

دِری (diri): زنده.

دُوگوشی (dügüşî): سید.

دِشی (dişî): ماده.

داهی (dahî): باز.

داهی دی (dahî dè): یعنی باز بگو.

دِیبی (dibi): یعنی ته او، بیخ او و یای نسبت است.

دُوغری (doğrı): راست.

دِیمی (dèmi): همان چپوق معروف که عوض قلبان می کشند.

داغِتدی (dağıtdı): یعنی پراکنده کرد.

دُوشدی (düşdi): یعنی افتاد.

دِیدی (dèdi): یعنی گفت.

دانشدی (danışdı): یعنی به تکلم آمد.

دُوغرادی (doğradı): یعنی پارچه [28a] پارچه برید.

دُوگشدی (dögüşdi): یعنی جنگید.

دُوزتدی (düzetdi): یعنی ساخت و راست کرد.

دُوزلتدی (düzeltđi): یعنی راست کنانید و برابر کنانید و مکان ساخته را خراب کرده

بزمین برابر کنانید.

دُوزلدی (düzeldi): یعنی راست شد.

دُوزلدی (düzledi): یعنی عمارت یا بلندی را بزمین هموار کنانید.

دُوزدی (dözdi): یعنی تاب آورد.

دُزدی (düzdi): یعنی برابر هم چید و یا چیزهای سفته را پکانید مثل دانه‌های تسبیح و جواهر و غیره که به تار کشند. امرش دُز می آید.

دِشَلْدِی (dişledi): یعنی به دندان گرفت. و قص علی هذا و چون لغات جابجا وارد است به جهت تفهیم امثله همین قدر کافیست.

باب الرا مع الالف

رُوح توتیا (ruh-ı tutya): همان روح که به هندی جست نامند.

ریکا (rika): نام یکی از عمله جات دربار سلاطین و خوانین که معروف است. آنهم بر وزن جارچی است.

الرا مع الفا

رَف (ref): طاق و طاقچه که در درجهٔ دوم خانها سازند به جهت چیدن اشیا.

الرا مع القاف

رُواق (ruvak): نان تنگ بسیار پهن که در خانها پخته و خشکانیده نگاهدارند و تا شش ماه می ماند. در وقت خوردن قدری آب پاشیده صرف می نمایند. **رَقاق (rukak)** نیز گویند.

الرا مع النون

ریحان (rèyhan): همان نازبو.

الرا مع الهها

رَفْدَه (refide): آنکه خمیر را پهن کرده و بالای او انداخته به دیوار تنور می چسبانند.

رَزَه (reze): زنجیری که دروازه را می بندند.

رَنَدَه (rende): آنکه نجار تخته را از آن صاف و برابر می کند و به فارسی نیز رنده گویند.

الرا مع الیا

رای (ray): بیعت و تبعیت.

باب الزا مع الالف

زُوپا (zopa): چوب بلند و گنده که به جهت حربه دست گیرند که در هندی لاتنی خوانند.

زُرنا (zırna): همان صورنا که می نوازند.

زُوزا (zuza): نوحه و زاری.

زُورتلا (zortla): امر یعنی بتیان و فرو کن. اصطلاح عوام است که در مقام سفاهت خرج می کنند چنانچه این لفظ یعنی زُورت در فارسی هم مصطلح شده که زُورت می زند یا زُورت بزن.

الزا مع التا

زُورت (zort): گذشت. [28b]

زَرِت (zart)، زِرِت (zirt)^{۹۵}: عبارت از گوز است.

الزا مع الدال

زاد (zad): یعنی چیز.

زَواد (zevad): مهمل او.

الزا مع الرا

زِر (zir): عبارت از آواز گوز است.

زِر زِر (zir zir): یعنی زار زار چنانکه گوید زِر زِر اَغْلِر (zir zir ağılir) یعنی زار زار گریه می کند.

الزا مع القاف

زاق (zak): همان زاج است که به هندی پیهتکری گویند.

زَنَبَق (zanbak): گلی است معروف.

زُومُوق (zumuk): مرد خشن و درشت خو و ناهنجار. زُومُوخ (zumuh) هم آمده. فارسی همان زمخت است.

من المصادر:

زِرنا چالماق (zırna çalmaq): صورنا زدن.

زُوزا چکماق (zuza çekmaq): ناله و فریاد کشیدن.

زُورتلاماق (zortlamak): به زور فرو کردن.

^{۹۵} A: زَرِت (zarit)، B: زِرِت (zirt)

زاد یماق (zad yemak): چیز خوردن.

زُول باغلاماق (zol bağlamak): بعد از چوب کاری نشانه چوب در بدن ماندن و یا در زمین و غیره علامت ضرب باقی بماند.

الزا مع الکاف

زَنْبُورِک (zenbürek): آنکه از بندوق بزرگتر و از توپ کوچکتر است. یک یک جفت به شتران بسته در جنگ و شلک و غیره آتش می دهند و بغایت معروف است.
زَگَرِک (zegerek): که کاف اولش فارسی و آخرش تازی است یعنی کنجد.
زَنک (zeng): جرس و ناقوس.

الزا مع اللام

زِیل (zil): پیخال طیور.
زُول (zol): نشان ضرب که در گوشت و پوست بدن باقی ماند.
زِیل (zibil): خس و خاشاک و خاک که بعد از روختن خانه بیرون اندازند.
زِکِل (zigil): دانه سخت کوچک که در بدن برمی آید و دانه های کیود که در پشت وزغ می باشد.

زَنْبُل (zenbül): همان زنبیل معروف که از لیف خرما و غیره بافند.

الزا مع النون

زَابُون (zabun): یعنی چیز بد یا آدم بد.

الزا مع الها

زِنْکِلَه (zingile): خوشه کوچک انگور که از خوشه بزرگ جدا کنند.

الزا مع الواو

زَنْقِرَو (zınkırav): زنگوله کوچک و آنکه به پای جانوران پرنده و اطفال و گردن آهو و بره و غیر ذلک بندند که در حرکت آواز کند.
زِفَو (zıfav): لفظی است مهممل که در مقام استهزا به کار برند.

الزا مع الیا

زَنْبُورِکِجِی (zenbürekçi): آنکه زنبورک آتش می دهد.

زِرِناچی (zirnaç1): همان صورناچی.

باب السین مع الالف

سُونَا (sona): مرغابی رنگین.

سَوُدا (sevda): داد و ستد [29a] و خرید و فروخت و مبادله.

سَنَا (sana): امر یعنی بشمار.

سُوخْلا (sohla): امر یعنی بخلان.

سُوَاخْلا (suvahla): امر بگِل اندود کن.

سُوْلا (sula): امر یعنی آب بپاش.

سُنْجُوخْلا (soncuħla): یعنی لگد و جفته ببنداز.

سَاقا (saqa): یعنی به طرف راست.

سُوْلا (sola): یعنی به طرف چپ.

سُوْا (suva): اندود کن ایضا.

سَايْخْلا (sayihla): امر یعنی هذیان بگو.

سِنَا (sina): یعنی اگر بشکنند.

سَاخْلا (saħla): امر یعنی نگه دار.

سُوْسا (susa): امر یعنی تشنه شو.

سَالْ آ (sal-a): یعنی ببنداز. البته آ به معنی تاکید است.

سَالَّا (salla): امر یعنی بیاویز.

سَالَّامَا (sallama): نهی او.

سَاپْلا (sapla): یعنی نخ را به سوزن بگذران و بیل یا کلنگ را دسته از چوب بساز.

سِرْخْلا (sirihla): یعنی آجیده بدوز.

سِیْتْغا (sitğa): یعنی عجز و تضرع بکن.

سِغَارْلا (siğarla): یعنی مالش بده.

السین مع الباء

سَاپ (sap): نخ و دسته چوبی.

سَپ (sep): امر يعني پياش.

سَرَب (serb): سگ گوش و دم بريده.

سَالُوپ (salup): فعل ماضي يعني انداخته.

سُوْپ (sövüp): يعني دوست داشته.

سُوْخُوپ (sohup): يعني خلائيده.

سُوْرْتُوپ (sürtüp): يعني ماليده.

سانچُپ (sançup): يعني گزيده.

سُوْزُوپ (süzüp): يعني از پارچه صاف کرده.

ساتُوپ (satup): يعني فروخته.

سُپُورُوپ (süpürüp): يعني روفته.

سُگُوپ (sögüp): بكاف فارسي يعني دشنام داده.

سُکُوپ (söküp): بكاف تازي يعني شكافته.

سِنِپ (sinip): يعني شكسته و قس على هذا.

السین مع التا

سُوت (süt): شیر خوردنی که به تازی لبن گویند.

سُورسات (sursat): علوفه جنس که به سپاه دهند.

سَوَغات (savğat): ارمنان و راه آورد.

سات (sat): امر يعني بفروش.

سُورت (sürt): امر يعني بمال.

ساوُت (savut)، سُوت (sovut): امر يعني سرد کن.

سَوَات (suwat): امر يعني کاه گل بکنان ای اندود بکنان.

سَگِرَت (segirt): يعني اسب را بتازان.

السین مع الجیم

ساچ (saç): گیسوی زنان.

ساج (saç)، ساج (sac)^{۹۶}: تابه بزرگ که در پشت او نان رقاق پزند.

سُوج (suç)^{۹۷}: به لغت رومی تقصیر و گناه.

سیچ (siç): امر یعنی بری ای قضای حاجت کن.

سانچ (sanç): امر یعنی بگز و بخلان.

سیچ (sêç): امر یعنی جدا کن و برگزین و انتخاب کن.

ساج (saç)^{۹۸}: به لغت رومی امر یعنی بریز.

السیین مع الخا

سُوخ (soh): امر یعنی فروکن و بخلان.

سُیوخ (suyuh): رقیق.

سیخ (sih): امر یعنی ب فشار.

سَلَاخ، سَالَاخ (sallah): آنکه ذبح کند گوسفند را.

سیجاخ (sicaḥ)^{۹۹}: به لغت رومی گرم.

سایخ (sayih): هذیان. [29b]

ساتاخ (sataḥ): متکلم مع الغیر یعنی بفروشییم.

السیین مع الدال

سُکد (sögüd): بید.

السیین مع الرا

سُوسار (sovsar): راسو.

سِقِر (sıķır)، سِغِر (siğır): نرگاو کهن سال.

سَنَکَر (senger): معروف.

سُور (sür): امر یعنی دواب را به راه ببر.

^{۹۶} A: ساج (saç)، B: ساج (sac)

^{۹۷} A: حاشیه ده و اوستونه چیزگی چکیلیمیش

^{۹۸} A: حاشیه ده، B: -

^{۹۹} A: حاشیه ده، B: -

سُولار (sular): آبها.

سُنور (sunur): آنکه سلاطین بعد مصالحه فیما بین دو ملک حدی قرار می دهند که دیگر به عزم جنگ از آن حد تجاوز نکنند و عبارت از عهد و پیمان نیز هست.

سَر (ser): یعنی بر زمین پهن کن یا به ریسمان ببند از قبیل رخوت و اثواب و غیره که به جهت خشکانیدن پهن کنند و یا به ریسمان ببندازند.

سَر (ser/sar): ایضا بیچ.

سُور (sor): امر یعنی بمک.

سُور (sor): در زبان رومیان یعنی بیرس و رومیان صُور (şor) به صاد گویند.

سُور (sür): به معنی بمال نیز آمده.

سُوپُور، سِپُر (süpür): یعنی بروب.

سِنْدِر (sındır): امر یعنی بشکن.

سِیِر (siyir): امر یعنی ظرفی که طعام در او باشد پاک کن و بخور و به معنی بُر نیز

آمده چنانکه گویند قُولاغِنِک سِیِر (kulağınğ siyir) یعنی گوشش را ببر و یا بُورِنِک

سِیِر (burnıñğ siyir) یعنی بینیش را ببر. لیکن از بیخ بُریدن را گویند به این مناسبت

که ظرف را تمام صاف کرده می خورند و گوش و بینی را صاف می برند.

فعل مستقبل:

سُولار (sular): یعنی آب می باشد.

سُولِر (sulır): یعنی حالا آب می باشد.

سِپِر (seper): یعنی می باشد.

سُو سِپِر (su seper): یعنی آب می باشد.

سُوزِر (süzer): یعنی از پارچه صاف می کند.

سُوخر (sohar): یعنی فرو می کند.

سُوخلار (sohlar): یعنی می خلاند.

۱۰۰ A: حاشیه ده، B: -

۱۰۱ A: سندر (sandır)، B: سندر (sındır)

سُوپُر (süpürür): یعنی جارو می دهد.

سایر (sayar): یعنی می شمارد.

سُوسار (susar): یعنی تشنه می شود.

سیولر (sevler)، سُولر (sövlər): یعنی می گوید.

سایخلار (sayıhlar): یعنی هذیان می گوید.

ساتار (satar): یعنی می فروشد.

سُور (söver): یعنی دوست می دارد.

سَالور (salur): یعنی می اندازد.

سِغار (şığar): یعنی می گنجد.

سیخار (şıhar): یعنی می فشارد.

سانجر (sancar): یعنی می گرد و می خلاند.

سُولار (savlar): یعنی تیز می کند از قبیل کارد و شمشیر و غیره که به سنگ بمالند.

سِکر (siker): یعنی می گاید.

السین مع الزا

سُوز (söz): حرف و سخن.

سَمِز (semiz)، سَمُز (semüz): فربه.

سَنَکَز (sakḳız): صمغی است که مثل مصطکی می خایند و معروف است.

سَکَز (sekkiz): عدد هشت.

سُوسُوز (susuz): تشنه.

ساز (saz): آنچه نواختنی [30a] باشد عموماً و خصوصاً سه تار و چارتار را گویند و

اسباب تفنگ و سایر اسلحه را نیز گویند.

سِیز (siz): شما.

سِیز سُوز (sizsüz): یعنی بی شماها.

سان سُوز (sansuz): یعنی بی شمار.

سِغَمَز (şıgmaz): یعنی نمی گنجد.

سُوز (süz): امر یعنی کپره چان کن، پارچه پیز کن.

سُوز (süz): ایضا امر یعنی چشم خود را مخمور و بیمار کن.

ساتُونز (satunz): یعنی بفروشید.

ساخلايُونز (saḥlayunz)، ساخليُونز (saḥliyunz): یعنی نگه دارید.

ساتار سُونز (satarsunz): یعنی می فروشید. به طریق استفهام است.

سايُونز (sayunz): امر یعنی بشمارید.

سُور تُونز (sürtünz): یعنی بمالید.

السين مع السين

سَس (ses): آواز.

السين مع الشين

سُگوش (sögüş): بكاف فارسی دشنام.

سِكِش (sikiş): بكاف تازی جماع.

سِرِيش (sirîş): برگي است چسبنده که صحافان از او کتب و کاغذ وصل می کنند.

ساقْدِش (saqđış): شخصی که شب زفاف بر يمين داماد بنشیند.

سُولْدِش (soldış): آنکه در يसार او بنشیند.

سَرِينْمِش (serinmiş/sarınmış): پیچیده شده.

سُورُش (soruş): امر یعنی بپرس.

سارماش (sarmaş)، سالماش (salmaş): امر یعنی پیچ ای پیچیده شو از قبیل

بمحبوب و معشوق هم آغوش شدن است.

ساوُرْمِش (savurmiş)^{۱۰۲}: به لغت چغتائی خاک و خاکستر پاشیده.

سُواش (sovaş): امر یعنی بجنگ و منازعه کن.

سُروُش (sürüş): امر یعنی بلغز.

السين مع الغين

ساغ (sağ): زنده و تندرست.

ساروغ (sarug): دستار.

ساروغ (sarug)^{۱۳}: به لغت چغتائی رنگ زرد را گویند.

سُیُوغ (suyuğ): آبکی.

سُراغ (sorağ): تفخص.

ساوُغ (savuğ)، سُوُغ (sovuğ): سرما.

ساغ (sağ): امر یعنی بدوش.

السين مع القاف

سِنِک (sinik): شکسته. سِنِخ (sinih) هم می تواند شد.

ساچاق (saçak): جهیز عروس.

ساچاق (saçak): ریشه زری باف و تار شعاع آفتاب.

سَنَجَق (sancak): علم جنگ که لوا و رایت خوانند.

سَنَجَق (sancak): چیزست مثل سوزن که یک سر او تکمه دار است که زندهای

ایران به جهت نمود و زینت بسیار از آن از بالای پارچه به سر می زنند و تکمه او مثل ستاره می درخشد.

ساق (sak): طرف راست.

ساق (sak): امر یعنی بدوش.

سُونَجُوق (soncuk): لگد و جفته.

سارُمساق (sarumsak): سیر برادر پیاز.

سَدَاق، سَدَق (sadak): ترکش.

سِقَنَاق (sıknağ): مکان سخت که اطرافش کوه یا دریا یا جنگل باشد و لشکری به

آنجا پناه بسته بفوج دشمن پیکار کنند.

سارُوق (saruk): دستار.

سیجاق (sicak)^{۱۰۴}: به لغت رومی گرم.

سُجُوق (sucuk): آنکه مغز گردو را به ریسمان پکانیده [30b] می آویزند و نشاسته را پخته و شیرینی موافق آمیخته مثل شمع بتدریج بالای آن مغزهای منتظم می ریزند تا بمرور بسته می شود و آنرا بریده می خورند و چیز است لذیذ و باسوق نام مشهور اوست.

ساغُلُوق (sağluk): زندگی و صحت.

متکلم مع الغیر:

سَوْدُوق (sevduk): یعنی دوست داشتیم.

سَوْنَدُوق (sevindik): یعنی شاد شدیم.

سُو اِیچْدُوق (su içduk): یعنی آب خوردیم.

سُوسادُوق (susaduk): یعنی تشنه شدیم.

سُور تاق (sürtak): یعنی بمالیم. علامت استیذان است.

سُور شاق (soruşak): بپرسیم.

ساتاق (satak): بفروشیم.

من المصادر:

سُونَماق (sövünmak): شاد و خوشدل شدن.

ساغِنَماق (sağınmak): اندیشیدن.

سُور تَماق (sürtmak): مالیدن.

سِیَر ماق (sıyırmak): ظرف را از طعام پاک کردن.

سِتِغَماق (sıtğamak): تضرع و زاری کردن.

سُوماق (sövmak): دوست داشتن.

ساخلاماق (sağlamak): نگاه داشتن.

سُوساماق (susamak): تشنه شدن.

سُوخلاماق (sohlamak): فرو کردن و خالاندن.

- سُواخلاماق (suvahlamak): بگل اندودن.
- سُولاماق (sulamak): آب پاشیدن.
- سُنْجُوخلاماق (soncuqlamak): لگد انداختن.
- ساجماق (saçmak)^{۱۰۵}: به لغت رومی ریختن.
- ساجلماق (saçılmak)^{۱۰۶}: ریخته شدن.
- سُورماق (sürmak)^{۱۰۷}: مالیدن.
- ساوُرماق (savurmak)^{۱۰۸}: به لغت چغتائی خاک و خاکستر پاشیدن.
- سالماق (salmak): انداختن.
- سِرْخلاماق (sırılılamak): آجیده دوختن.
- سِغارلاماق (sığarlamak): بآهستگی مالیدن.
- سِنِماق (sinmak): شکستن، شکسته شدن.
- سِنْدِرماق (sındırmak): شکاندن، شکستن.
- سُوْتماق (sövütmak): کسی را شاد کردن.
- سَرِماق (sermak): پهن کردن.
- سَرِماق (sermak/sarmak): پیچیدن.
- سُورماق (sürmak): چهارپایان را راندن.
- سُورْتَله ماق (sürtelemek): مالیدن.
- سَرِیماق (serimak/sarımak): پیچیدن.
- سُوزماق (süzmak): چشم را خمارآلوده کردن.
- سُورماق (sormak): مکیدن.
- سُوساتماق (susatmak): سیراب کردن.

^{۱۰۵} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۰۶} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۰۷} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۰۸} A: حاشیه ده، B: -

- سُو ساتماق (su satmak): به معنى آب فروختن نیز آمده.
- سِلماق (silmaq): زدودن، پاک کردن چیزی از پارچه و غيره.
- سَنَر اَيَلماق (sefer eylemak): سفر کردن.
- سَنَره گِتماق (sefere getmak): به سفر رفتن.
- سُوْدَن دُویرماق (sudan doyirmak): سیراب کردن لیکن مصطلح نیست.
- سَپِماق (sepmaq): پاشیدن.
- ساتماق (satmak): فروختن.
- سُکماق (sögmak): بكاف فارسی دشنام دادن.
- سِکِماق (sikmak): بكاف تازی گائیدن.
- سِکِشماق (sikişmak): جماع کردن.
- سُوخماق (sohmak): فرو کردن و خالانیدن.
- سُواماق (suvmak): گِل مالیدن.
- سُواشماق (sovaşmak): جنگیدن و نزاع کردن.
- ساپلاماق (saplamak): نخ به سوزن کردن و دسته چوبی به جهت چیزی ساختن.
- سالاماق (sallamak): آویختن.
- سُوَرُشماق (soruşmak): پرسیدن.
- سِکِکِماق (sikilmek): بكاف تازی گائیده شدن.
- سُکماق (sökmaq): بكاف تازی شكافتن.
- سُوکِکِماق (sökülmak)^{۱۰۹}: شكافته شدن.
- ساناماق (sanamak): شمردن. [31a]
- ساغالماق (sağalmak): صحت یافتن، چاق شدن زخم و صحت یافتن بیمار.
- سانجماق (sancmak): گزیدن و فرو کردن، خالانیدن.
- سُوارماق (suvarmak): سیراب کردن دواب.

- سُو ویرماق (su vèrmaq): آب دادن.
- سینه ماق (sınamak): آزمودن.
- سَرِشماق (sarışmaq)^{۱۱۰}: بند شدن نوک خار.
- سُورِیماق (sürimək)^{۱۱۱}: بر زمین انداخته کشیدن.
- سیچماق (sıçmaq): رییدن.
- سیچماق (sèçmaq): انتخاب کردن.
- سایخلاماق (sayıhlamak): هذیان گفتن.
- سِغماق (sığmaq): گنجیدن.
- سِغِنماق (sığınmaq): گنجیده شدن.
- ساغماق (sağmaq): دوشیدن.
- ساتاشماق (sataşmaq): مزاحم شدن.
- سُپُورماق (süpürmək): روفتن.
- سُوزماق (süzmaq): از پارچه و غیره صاف کردن.
- سایماق (saymaq): شمردن.
- سیخماق (sıhmaq): فشردن.
- سَکِرَتماق (segirtmək): اسب تاختن.
- سُروشماق (sürüşmək): لغزیدن.
- سانجلماق (sancılmək): خلیدن.
- سُورماق (sormək): پرسیدن. اصطلاح رومیان است. صُورماق (şormək) نیز آمده.
- سایلماق (sayılmək): شمرده شدن.
- سیولَماق (sevlemək): گفتن.

^{۱۱۰} A: حاشیه ده، B: -^{۱۱۱} A: حاشیه ده، B: -

سُولاماق (sovlamak): به سنگ کشیده تیز کردن کارد و شمشیر و غیره.
 ساز چالماق (saz çalmak): سه تار و طنبور نواختن.
 سان گورماق (san görmak): عرض لشکر دیدن.
 سَس ویرماق (ses vèrmak): آوازه دادن.
 سَگوش ویرماق (sögüş vèrmak): دشنام دادن.
 سارماشماق (sarmaşmak)، سالماشماق (salmaşmak): پیچیدن از قبیل
 نباتات به درخت و یا عاشق به معشوق.
 سِخِلماق (sıhlılamak): خزیدن و تنگ شدن.
 سُوکُلماق (sögülmak): دشنام شنیدن.
 سِلکماق (silkmak)^{۱۱۲}: افشاندن.
 سُوخُولماق (sohulmak): فرو رفتن و خود را به میان مردم گنجانیدن.
 سَرلماق (serilmak): پهن شدن.
 سَرلماق (serilmak/sarılmak): پیچیده شدن.
 سُوَرْتُولماق (sürtülmak): مالیده شدن.
 سَاتُون آلماق (satun almak): به قیمت خریدن.
 سُویماق (soymak): برهنه کردن و پوست کندن میوه و غیره.
 سُوْیُلماق (soyulmak): برهنه شدن و غارت شدن.
 سُوْیُنماق (soyunmak): خود برهنه شدن.
 سَسْلَه ماق (seslemek): آواز کردن.
 سانماق (sanmak): خیال کردن.
 سِچَرَه ماق (sıçramak): جستن.
 ساغالتماق (sağaltmak): چاق کردن بیمار و زخم و غیره.
 سُوْدُن دُویماق (sudan doymak): سیراب شدن.

السين مع الكاف

سُومُوك (sümük): استخوان.

سُدُوك (südük): بول.

سِك (sik): قضيب.

سِك (sik)^{۱۱۳}: اگر از امر بگیرند یعنی بگای.

سَوْدُوك (sevdük): محبوب.

سُولُوك، سُلُوك (sülük): کرمهای دراز که در میان آب می باشد.

سُوپَانَك (sopang): فلاخن. [31b]

ساچَك (saçek): چهيز.

سُك (sök): امر یعنی بشكاف.

سُك (sög): بكاف فارسی یعنی دشنام بده.

سِلِك (silk): امر یعنی بیفشان ای بتكان.

السين مع اللام

سَال (sal): امر یعنی بینداز.

سُول (sol): چپ.

سِل (sil): امر یعنی پاک کن از قبیل آنکه روی خود را از داغ یا گرد پاک کردن.

سِل (sël): همان سیل است.

سِخِل (sihl)^{۱۱۴}: گنجیده شو و تنگ شو.

سَقَال (saqal): ریش.

سَاغُ اُول (sağ ol): یعنی زنده باش.

ساغال (sağal): یعنی تندرست.

سُوكُل (sökül): بكاف تازی یعنی شكافته شو.

^{۱۱۳} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۱۴} A: سَخِل (saḥıl)

سُوْکُل (sögül): بکاف فارسی دشنام بشنو.

سَطِيل (saṭıl): ظرف حلقه دار که اسپان را در او آب می دهند.

سُوْخُول (sohul): یعنی فرو رو و اندرون مردم خود را بگنجان.

سِکِل (sikil): بکاف تازی یعنی گائیده شو.

سَرِل (seril): یعنی به زمین پهن شو.

سُتِل (sütül): گندم نیم رس که هنوز در خوشه نپخته باشد.

سُوْرَتُول (sürtül): امر یعنی مالیده شو.

سَايِل (sayıl): یعنی شمرده شو.

سَن کَل (sen gel): یعنی تو بیا.

سَاثُون آل (satun al): یعنی به قیمت بگیر.

السين مع الميم

سِيِم (sim): تار طلا یا نقره یا مس از هرچه باشد.

سَاْلُخُوْم (salḥum): خوشه انگور.

متکلم وحده از فعل ماضی:

سَاْغِنْدِم (sağındım): یعنی اندیشیدم.

سُوْدُوْم (sövdüm): یعنی دوست داشتم و عاشق شدم.

سُوْکْدُم (sökdüm): یعنی شکافتم.

سُوْلَدُم (sövlödüm): یعنی گفتم.

سُوْلَدُم (savlādum)، سُوْلَاْدُم (sovlādum): یعنی به سنگ کشیده تیز کردم از

قبیل کارد و شمشیر و غیره.

سِکِدِم (sikdim): یعنی گائیدم.

سُوْکْدُم (sögdüm): بکاف فارسی یعنی دشنام دادم.

سِلْدِم (sildim): یعنی از گرد و غبار و زنگار پاک کردم.

سَاْتَدُم (satdum): فروختم.

سَاْتَمَادُم (satmadum): نفروختم.

ساخلاڊم (sahladam): نگه داشتم.

سالدُم (saldum): انداختم.

سالیَم (salım): بیندازم.

ساتیم (satım): بفروشم.

سُویَم (sövım): دوست بدارم. و بهمچنین.

السين مع النون

سیچان (siçan): موش.

سان (san): عرض لشکر.

سان^{۱۱۵} (san): اگر از امر بگیرند یعنی خیال کن.

سامان (saman): کاه.

ساتان (satan): فروشنده.

سُوغان (soğan): پیاز.

سَرِن (serin): خنک.

سَوَقُون (savkun): آنکه اسپان را که مدتی بسته باشند چون اراده مهمی کنند هر روزه می گردانند که تا در طی مراحل مانده و بغل نشوند. و سَوَقُون می گیرند. در ترکی گویند اَتَلَرْنِک سَوَقُونِنِی آل (atlarunğ savkunını al) یعنی سَوَقُون اسپها را بگیر.

سَوَقُولْجان (sokülcan): خراطین و کرم دراز که از شکم می افتد و سایر [32a] کرمهای دراز که از خاک برمی آید.

ساوالان (Savalan): نام کوه معروف است در آذربایجان که بکثرت میاه و ریاحین و شکار موفور شهرتی دارد.

سَن (sen): یعنی تو.

سِن (sin): امر یعنی بشکن.

- سُون (söven): دوست دارنده.
- سُولَن (sövlän): دوست داشته شده.
- ساغَن، ساغان (sağan): دوشنده.
- ساغِلَن (sağılan): دوشیده شده.
- سُورَن (süren): راننده.
- سُورَلَن (sürülen): رانده شده.
- سُورْتَن (sürten): مالنده.
- سُورْتُولَن (sürtülen): مالیده شده.
- سَكْسَن (seksen): بكاف تازی هشتاد.
- سِنَان (sinan): شكسته شده.
- سِنْدِرَان (sındıran): شكنده.
- سوهان (suvhan): همان سوهان معروف.
- سِنْدَان (sindan): ایضا معروف.
- سِيچَن (sıçan): استنجا كننده.
- سِيچَن (sêçen): جدا كننده و انتخاب كننده و گزيننده.
- سَنَقْسَقَان (saksağan): جانور مطبوع ماکول اللحم.
- سَايَن (sayan): شمار كننده.
- امر جماعت حاضر:
- سُورْتُون (sürtün): یعنی بماليد.
- ساخِلِيَن (sahlıyın): یعنی نگه داريد.
- سِنْدِرُون (sındırun): یعنی بشكنيده.
- سُوخُون (sohun): یعنی بخلاييد.
- سُورُون (sürün): یعنی برانيد.
- ساتُون (satun): یعنی بفروشيد.
- سُيُون (soyun): امر یعنی برهنه شو.

سُیُون (soyun): اگر از امر جماعت بگیرند یعنی برهنه کنید.
چون این الفاظ به جهت تحقیق امثله است که در هر باب سوای لغات ایراد می شود اگر
زیاده از این نوشته شود موجب اطناب می گردد. مثنی نمونه خرواری است و اکثر این امثله
در لغات جایجا مندرج است و مبتدی را لازم که هر یک از لغات را بقاعده صرف بشناسد تا
مشتبه نشود و الا یک لغت را بچندین مثال اگر بنوسیم موجب طول خواهد شد.

السین مع الها

سینه (sina): امر یعنی امتحان کن.
سُولَه (sövlə): امر یعنی بگو.
سُورَتَلَه (sürtele): امر یعنی بمال.
سِیچَرَه (siçra): امر یعنی بجه.
سَسَلَه (seslə): امر یعنی صدا بزن.
سانمه (sanma)، سایمه (sayma): نهی یعنی مشمار.
سَرَمَه (serme/sarma): چوب جوهردار که قونداق تفنگ های نفیس را از او می
سازند.

سَرَمَه (serme/sarma): اگر از نهی بگیرند یعنی مپیچ.
سِیبه (sibe): آنکه لشکر بمرور دیوار پیش می برند و از پشت او بهم محاربه می کنند.
سُپُورگَه (süpürge): جاروب.
سِرچَه (sêrçe)، سَرچَه (serçe): گنجشک.
سَیَرَه (sayra): نوعی است از عنادل که رنگارنگ و مطبوع و [32b] خوش الحان
می باشد و بلبل فقط یک رنگ است.
سِیچَمَه (sêçme)، ساچَمَه (saçma): همان که به جهت شکار طیور و غیره از
سرب بسیار ریزه می ریزند.
سِیچَمَه (sêçme):^{۱۱۶} یعنی مچین و انتخاب مکن.
سُنَبَه (sünbe): گز بندوق را گویند.

سِرْکَه (sirke): همان سرکه.

سُوزْمَه (süzme): ماست چکیده.

سُوزْمَه (süzme): به معنی نهی یعنی از پارچه صاف مکن.

سُوزْمَه (süzme): به معنی چشم خود را مخمور مکن نیز آمده است.

سَلْکَه (sele): همان سبد بزرگ.

سَه (sa/se): به معنی اگر آمده است چنانکه گذشت.

سین سَه (sinsa): یعنی اگر بشکند.

سِیزَه (size): یعنی به شما.

سِیزَلَرَه (sizlere): یعنی به شماها.

سُورْمَه (sürme): نهی یعنی مران.

سُورْمَه (sorma)^{۱۱۷}: مپرس.

سُورْمَه (sorma)^{۱۱۸}: ممک.

سُورْمَه (sürme)^{۱۱۹}: به معنی ممال نیز آمده است.

السين مع الواو

سُو (su): آب.

سُولُو (sulu): آبکی و آبدار.

سُمُک لُو (sümüklü): استخوان دار.

سَقَو (sakḳav): اسپي که از بينی او چرک جاری باشد.

سَو (sav): تیز کردن کارد یا شمشیر بسنگ.

ساخَلَو (saḥlav): لشکری که در سرحد ملک به حراست قیام کنند.

سارُو (saru): زرد.

^{۱۱۷} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۱۸} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۱۹} A: حاشیه ده، B: -

سَکُّو (sekkü): خرنند.

السین مع الواو

سُوبای (subay): جریده.

سَخْسِی (saḥsı): سفال.

سُوی (soy): ذات چه از حیوان و چه از حیوان ناطق.

سُوی (soy): امرش به معنی برهنه کن ایضا یعنی پوست بکن.

سای (say): امر یعنی بشمار.

سِلّی (silli): همان کشیده که به هندی طماچه یا طماچا و به فارسی طپانچه گویند.

ساری (sarı)^{۱۲۰}: یعنی طرف. اول ساری (ol sarı) یعنی طرف او، هر ساری

(her sarı) یعنی هر طرف و این لغت چغتائی است.

ساوَری (savrı): پیشکش.

ساری (sarı): زرد.

سَری (seri/sarı): امر یعنی بیج.

سَریدی (seridi/sarıdı): یعنی پیچید.

سَردی (serdi): یعنی پارچه در هوا پهن کرد به جهت خشکیدن.

سَردی (serdi/sardı): به معنی پیچید نیز می تواند شد.

سُوری (sürı): امر یعنی گرفته بکش مثلا کسی را به زمین انداخته کشیدن را گویند.

ساغری، سَغری (sağrı): کفل اسب و سرین.

سانجی (sancı): درد شکم.

ساغالدی (sağaldı): یعنی صحت یافت و به شد.

ساغدی (sağdı): یعنی دوشید.

سُو باشی (su başı): یعنی سر آب.

سَوزی (sevzi): گندنا.

ساتُون آلدِي (satun aldi): يعني به قيمت خريد.

سيكدي (sikdi): بكاف تازي يعني گائيد.

سيندي (sindi): يعني شكست و قس على هذا.

باب الشين مع الالف

شورا (šovra): همان شوريا.

شُورا (šora): همان شوره.

شَماما (šamama): دستنبو.

الشين مع البا

شيشپ (šišip): باد کرده و آماسيده. [33a]

شيشِرْدُوپ، شيشِرْدُپ (šiširdüp): پرباد کرده و آماسانيده.

الشين مع التا

شِت (šit): ليوه و بى مزه.

شَوْت (ševit): همان شبت.

شَرِت (šerit): ريسمانى كه در خانها بسته رخت در او اندازند. به فارسى آونگ و به

هندى آبكنى گويند.

شيشِرِت (šiširt): امر يعنى پرباد كن.

الشين مع الخا

شَخ (šah): به معنى سخت و چرم و ريسمانى كه بسيار مضبوط باشد.

الشين مع الدال

شاگرد (šagird): همان شاگرد فارسى كه به تازى تلميذ گويند.

الشين مع الرا

شُور (šor): همان شور يعنى پرنمك.

شُونقار (šonqar): نام طائرى است كه در سمت داغستان بهم مى رسد و شكارى

است. از جمله تحايف است كه در جانوران شكارى باين قوت و هيئت و هيبت جانورى نمى

باشد و گويند در جثّه برابر عقاب است ليكن در قوت زياده از آن و يك رنگ سفيد مى باشد

و بسیار کم به دست آید مگر در سرکار سلاطین.

الشین مع الشین

شیش (şiş): سیخ آهنی.

شیش (şiş): ایضا امر یعنی باد کن و آماس کن. در مقام طعنه نیز یعنی به خود بیال.

شُمش (şümş): همان شمش طلا یا نقره.

الشین مع القاف

شَلّاق (şallak): کسی را زدن و کتک زدن.

شِلّاق (şiltak): به کسی بهانه گرفتن.

شاپالاق (şapalak): همان کشیده یعنی طماچه که سَلّی نیز گویند.

شاقِلْداق (şakıldak): سرگینها که بمرور از طرف اندرون در هر دو ران گوسفندان

به موها می چسبد و در راه رفتن به همدیگر خورده آواز می کند.

شَرَق (şarak): آواز زدن کسی یا چیزی.

شُوخْلُوق (şuhluk): خوش طبعی کردن.

من المصادر:

شِشْماق (şışmak): باد کردن.

شِشِرْتِماق (şışırtmak): پرباد کردن چیزی.

شِلّاق ایلْماق (şiltak eylemak): بهانه گرفتن.

شَلّاق وُورْماق (şallak vurmak): کتک زدن.

شاپالاق وُورْماق (şapalak vurmak): سَلّی زدن.

شُوخْلُوق ایلْماق (şuhluk eylemak)^{۱۳۱}: خوش طبعی کردن.

شَتَل اَلْماق (şetel almak): از قماربازان حصه گرفتن.

شِلان چَکْماق (şilan çekmak): طعام عام دادن.

شَبَکَه کَسْماق (şebeke kesmak): شبکه بریدن.

^{۱۳۱} A، B: شُوخْلُوق ایلْماق (şuhuluk eylemak)

شَلَّخْدَه وُورماق (şalahda vurmaq): تَک و دو کردن و دست و پا زدن.

الشين مع الکاف

شَلَّيْک (şillik): آواز توپها و بندوقها [33b] که همه را یکجا آتش دهند.

شیشِک (şişek): گوسفند چهارساله.

شِينِک (şing): نباتی است به شکل گندنا و شیرین و شیردار که در ایام بهار در میان زراعت گندم به هم می رسد و بسرکه می خورند و در فارسی آلله شَنگ گویند.

الشين مع اللام

شَتَل (şetel): آنکه در قمار هرکه ببرد حریفان از او چیزی حصه گیرند.

شِل (şil): همان شَل فارسی است.

شَعُول (şuğul): آنکه بنا گوئی از سرب یا از آهن به سر ریسمان بسته بیاویزد و خشت را برابر او چیده بالا ببرد. در فارسی شاغل گویند.

شُول (şol): سست.

شَكِل (şekil): همان شکل.

الشين مع الميم

شُوم (şum): نحس.

شَلْغَم (şalgam): همان شلغم معروف.

شِرِم (şirim): چرم بریده.

شِشْدِم (şişdim): یعنی آماس کردم یا به خود بالیدم.

شِشْلِم (şişlim): عبارت الواط و اوباش است. یعنی فرو کنم.

الشين مع النون

شُگُن (şügün): بكاف فارسی شگون است یعنی یمن.

شَلَايِن (şalayın): قشنگ و خودآرا.

شِلَان (şılan): آنکه سلاطین و امرا در هنگام جلوس و در اعیاد امرا و اعیان، سپاه را طعام دهند.

شِرِين (şirin): همان شیرین که ضد تلخ است.

شاهسُون (Şahsöven): نام ایلی است معروف در حدود اردبیل می نشینند.

الشین مع الها

شَیْلَه (şile): همان شوله فارسی که شُله هم گویند.

شَوَه (şeve): قسمی است از جمادات. رنگ سیاه شفاف دارد و به جهت چشم زخم نکردن اطفال می بندند.

شِرْقه (şırka): رنگی است از جمله رنگهای اسپ.

شَبَکَه (şebeke): معروف.

شَلْخَدَه (şalaḥda): تک و دو و جد و جهد.

شَهْرَه (şehir): همان شرحه گوشت و چربی که پاره پاره بریده. کما اشار الیه المولوی المعنوی قدس الله سره العزیز:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

شَمَلَه (şemle): دستار.

شَمَامَه (şamama): و شماما همان دستنبو.

شُکُوفَه (şükufe): معروف.

شَخْدَه (şahda): سرمای شدید و تگرگ و باران که قبل از بریدن انگور باغات خلاف موسم شروع کند و میوه ها را سرما بزند و قابل آویختن نباشد. گویند شخده زد. شِشِلَه (şişle): عبارت اجامره و اوباش. یعنی فرو کن و به معنی به سیخ بکش نیز آمده.

شُوشَه (şüşe): همان [34a] شیشه که به تازی زجاج گویند.

شِشْمَه (şişme): نهی یعنی باد مکن یا به خود مبال.

شِشِرْتَمَه (şişirtme): یعنی باددم و باد مکن یعنی به مشک و چیز دیگر و به معنی دق مکن و غصه مده نیز آمده.

الشین مع الواو

شِرْلُتُو (şıriltu): آواز آب.

شُولُومُولُو (şulumulu)، شَنْدَرْمَعُو (? şenderma‘u): یعنی هرج و مرج که ضد انتظام است و این دو عبارت در فارسی هم بغایت مشهور مصطلح است.

شَامْلُو (Şamlu): یعنی شامی.

شُوشْتَرْلُو (Şüşterlü): یعنی شوشتری.

شِيرَازْلُو (Şirazlu): یعنی شیرازی.

الشين مع اليا

شِنْدى (şindi): به معنی ایندی یعنی حالا و این لفظ رومی است.

شِشْدِى (şişdi): یعنی باد کرد و آماس کرد.

شِيلَانْچِى (şilançı)^{۱۲۲}: آنکه در سرکار سلاطین و امرا در اعیاد، مردم را طعام دهد.

شَکِى (Şeki): نام شهری است در حدود شیروان که سماق خوب در آنجا بهم می رسد.

شِيشْکِى (şişeki): معروف و در فارسی مصطلح است.

شَقَاقِى (Şakakı): نام ایلی است مشهور در حدود آذربایجان.

مخفی نماند که در صاد و ضاد و ظا و عین و غین در ترکی هیچ لغتی به نظر و به خاطر نرسیده و در فا آنچه خوض نموده شد سوای دو سه لفظ نیامده چنانچه مرقوم می گردد.

باب الفا مع الجيم

فُلْکُوج (fülgüc): نوکی که در سر آستین قبا برمی آرند.

الفا مع الرا

فِنْخِر (fınhır): امر یعنی بینی خود را پاک کن و فِنْخِرْمَاق (fınhırmak) آنکه اسپ در هنگام تاختن و گردانیدن که گرم می شود و نفس را از راه بینی بزور بیرون می دهد. گویند آت فِنْخِر (at fınhırır). مجملا این لفظ مخصوص آواز بینی است.

الفا مع النون

فِنْ فِنْ (fın fın): آنکه در بینی حرف بزند.

^{۱۲۲} A: شِيلَانْچِى (şeylançı)

باب القاف مع الالف

قَرا، قارا (kara): رنگ سیاه را گویند عموماً.

قارقا (karka): کلاغ.

قارقا (karka): اگر از امر بگیرند یعنی نفرین کن.

قُوزا (koza): ثمر درخت پنبه که او را شکافته پنبه برمی آرند.

قُوزا (kavza): امر یعنی از جا بلند کن مثل اینکه زیر بغل کسی رفته بلند کنند و یا چوب و پرده و غیره را بالا بردارند.

قَین آتا (kəyin ata)، قَین آتا (kayın ata)^{۱۳۳}: پدر زن.

قَین آنا (kəyin ana)، قَین آنا (kayın ana)^{۱۳۴}: مادر زن.

قَدا (kada): بلا و آفت.

قُورباغا (kurbağa): وزغ.

قارشقا (karışka): مورچه.

قاشقا (kaşka): اسپ پیشانی سفید و آدم شوم پی و شوم طالع را نیز گویند.

قانبُوقا (kancuğa): فتراک یعنی شکاربند. [34b]

قانتَرغا (kantarğa)، قانتارقا (kantarka): جلو اسب و لجام را گویند و قَتَر

(kantar) نیز آمده.

قانتَرلا، قانتارلا (kantarla): امر یعنی جلو را به قاش زین مضبوط کن تا از زمین

کاه و علف خوردن نتواند که به هندی قَیزَه گویند.

قَرا قارغا (kara qarğa): زاغ سیاه.

قارابَقارا (karabakara): کسی را اخراج بلد کردن چنانکه گوید قارابَقارا ایلَه

(karabakara èyle) یعنی از ملک اخراج کن.

قِسا (kıssa): کوتاه.

^{۱۳۳} A: قَین آتا (kəyin ata)، B: قَین آتا (kayın ata)

^{۱۳۴} A: قَین آنا (kəyin ana)، B: قَین آنا (kayın ana)

قانا (kana): پشته ها که تاک انگور کاشته بالای آنها می خوابانند.

قُورقا (kovurka)^{۱۲۵}: یعنی گندم برشته.

قیا (kıya): کج و بگوشه چشم نگاه کردن و این لفظ به معشوق نسبت دهند که باین طور به عاشق نگاه کند.

قزدرما (kızdırma): تب را گویند.

قُوالا (kovala): ریسمان پشمی باریک را گویند.

قُوالا (kovala): امر یعنی بران.

قُوملا (kumla): یعنی بالاش ریگ بریز.

قارمالا (karmala): امر یعنی چنگ انداخته بگیر هرچه باشد.

قُورخ آ (korh-a): یعنی بترس. البته آ به معنی تاکید است. سابق هم چند جا ذکر شده.

قابلا (kabila): امر یعنی ظروف را گنجانیده بگذار.

قابلاما (kablama): نهی او.

قابلاما (kablama): به معنی دیگ بر نیز آمده. یعنی ظروف مس را در میان یک دیگری از هر قسم تعبیه کرده مسافرین همراه می دارند و اسباب اکل همه در او با قلت وزن موجود است و در کاشان بهتر می سازند. در فارسی دیگ بر گویند.

قُوجاغلا (kucağla): امر یعنی به آغوش بکش.

قالما (kalma): نهی یعنی ممان.

قَدِخْلا (kidiğla): امر یعنی کسی را بدست وانگشتان بخار و انگشتان را حرکت بده تا او به خنده آید و بی تاب شود.

قِرما (kıрма): نهی یعنی ریسمان را یا چیز دیگر را مگسل.

قُورخا (korha): یعنی اگر بترسد.

قالچا (kalça)^{۱۲۶}: سرین یعنی کفل.

^{۱۲۵} A: قُورقا (korqa)

^{۱۲۶} A: حاشیه ده، B: -

قُورُلدا (kurulda): خطاب به ابر می کند یعنی آواز کن. مطلب رعد است.
قالخا (kalḥa): یعنی اگر برخیزد.

القاف مع الباء

قاب (kab): عبارت از ظرف است و صحن یعنی ظرف بزرگ را نیز گویند.
قُوپ (kop): امر یعنی برخیز و کنده شو.

قِرپ (kırp): دستۀ سب و ظروف دیگر از هرچه باشد.

قاب (kap): امر یعنی بر با و خطاب به سگ گیرنده که بگیر.

قِپ (kırp): امر یعنی پلکها را نزدیک هم بیار و چشم خود را تنگ کن.

قُورِپ (kurıp): یعنی خشکیده.

قُویُوپ (koyup)، قُویُپ (koyıp):^{۱۲۷} یعنی گذاشته.

قُور تُولُوپ (kurtulup):^{۱۲۸} یعنی تمام شده و رها شده.

قور تاروپ (kurtarup):^{۱۲۹} یعنی تمام کرده و رها کرده.

قِجِرُپ (kıcırup):^{۱۳۰} یعنی ترش شده. [35a]

قُور خُوپ (korḥup): یعنی ترسیده.

قَالُوپ (kalup): یعنی مانده.

قُوجُوپ (kucup): یعنی به آغوش کشیده.

قُوجُلُوپ (kocalup): یعنی پیر شده.

قارِپ (karıyp): یعنی عجزه شده.

قُوپ (kovup): یعنی رانده.

قِرپ (kırıp): یعنی گسیخته.

قُورِلپ (kırılup): یعنی مار حلقه زده.

^{۱۲۷} B: -

^{۱۲۸} B: -

^{۱۲۹} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۳۰} B: -

قِرپ (kırp): خطاب به دواب است یعنی سر علف را از دندان ببر و یا کسی سر علف و غیره را از داس و کارد و چیز دیگر برد و قس علی هذا.

القاف مع التا

قُورت (kurt): گرگ.

قُورت (kurt): کرم که در تازی حشرات الارض گویند.

قُورُوت (kurut): کشک.

قات (kat): امر یعنی بیامیز.

قُوت (kovut): آنکه به هندی سَوّ گویند.

قُورُوت (kurut): امر یعنی بخشکان.

قِیت (këyit)، قایت (kayıt): امر یعنی برگرد.

قانات (kanat): پر مرغ از هر پرنده ای که باشد که به تازی جناح گویند.

قانات (kanat): امرش یعنی خون برآر.

قاچرت (kaçırt): یعنی بگریزان.

قِینَت (këynet)، قاینَت (kaynat): یعنی بجوشان.

قُوپارت (kopart): امر یعنی بکن ای از جای چیزی کنده برآوردن مثلاً از دیوار

خشت برآوردن و یا چیزی در جایی چسبیده باشد کندن.

قُورخُوت (korhüt): امر یعنی بترسان.

قارشیه کت (karşıya gêt): یعنی روبرو برو.

القاف مع الجیم

قِچ (kıç): زانو.

قِلِچ (kılıç): شمشیر.

قارلانقُوج (karlanķuc): فَرَسَتوک که آنرا ابابیل نیز خوانند و آن جانوریست که در

سقف خانها مکانی ساخته بچه ها می دهد و گویند عمر یک سال بیش نیست.

قُوج (koç): همان قوچ شاخ دار که مخصوص جنگ نگه می دارند.

قَیقاچ (kaykaç)، قَیقاچ (kıykaç)^{۱۳۱}: آنکه سوار در حین دَوِ اسب از زین برگشته
نشانه را.

قَیقاچ (kaykaç)، قَیقاچ (kıykaç)^{۱۳۲}: چادر سه گوشه ایست که زنان بر سر بندند.
قاچ (kaç): امر یعنی بگریز.

قاچ (kaç): به معنی پاره خربوزه نیز آمده.

قُوج (kuc): امر یعنی به آغوش بکش.

قَرا آغاچ (kara ağaç): درخت کاج را گویند که بغایت موزون و مدور و پرسایه می
باشد.

القاف مع الخا

قارخ (karıh): امر یعنی سراسیمه شو و دست و پا گم بکن.

قُورخ (korh): امر یعنی بترس.

قِرخ (kırh): امر یعنی بتراش.

قِرخ (kırh): به معنی عدد چهل.

قالخ (kalh): امر یعنی برخیز و بلند شو.

قُوزاخ (kovzah): آنکه سرپوش چیزی یک طرفش گشاده بماند و یا پرده بالا بسته
بماند.

قَدخ (kidih): انگشتهای را به بدن و زیر بغل کسی بسرعت مالیدن [35b] تا او به
خنده بیاید و بی تاب شود.

متکلم مع الغیر:

قِراخ (kırax): یعنی پاره پاره کنیم و بگسلیم از قبیل ریسمان و رشته و امثال آن.

قُوزباخ (kavziyah): یعنی بالا برداریم.

قُورخاخ (korhah): مرد جبان.

قُورخاخ (korhah): در متکلم مع الغیر یعنی بترسیم.

^{۱۳۱} A: قَیقاچ (kaykaç)، B: قَیقاچ (kıykaç)

^{۱۳۲} A: قَیقاچ (kaykaç)، B: قَیقاچ (kıykaç)

قالخاخ (kalḥah): یعنی برخیزیم و بلند شویم.

قاچاخ (kaçaḥ): یعنی بگریزیم.

اگر از مستقبل بگیرند:

قاچاروخ (kaçaruh): یعنی می گریزیم.

قورخاروخ (korḥaruh): یعنی می ترسیم.

اگر از ماضی بگیرند:

قاچدوخ (kaçduḥ): یعنی گریختیم.

قورخدوخ (korḥduḥ): یعنی ترسیدیم. چون این الفاظ به جهت تبیین مثال است به همین قدر کفایت نمود.

القاف مع الرا

قار (kar): برف.

قسیر (kısır): جانوری از دواب خصوص اسب و گاو و گوسفند که بار حمل نگیرد و زن عقیمه را نیز گویند.

قشقر (kışkır): امر یعنی فریاد بکن.

قنتر (kantar): همان لجام و قیژه که در الف گذشت.

قور (kor): به معنی اهتمام دربار سلاطین است چنانچه در قورچی خواهد آمد.

قانشار (kanşar): برابر و روبرو.

قور (kur): امر یعنی چیزی از قبیل آلات چوب تا تخت به جائی نشانیدن و سر آنها را

به هم وصل کردن و هیمة ها را به جهت سوزانیدن بالای هم چیدن و به معنی کمان را راست و درست کردن و زه کردن نیز آمده.

قالبور (kalbur)^{۱۳۳}: به لغت رومی غربال که سوراخ گشاد داشته باشد.

قجر، قاجار (Kacar): جماعت معروف.

قِر (kır): امر یعنی ریسمان را بگسل و به معنی شکستن چوبهای درخت و شکستن و

زدن به دست و پای آدم و کشتن جمعی یکجا نیز دالّ است.

قُدُور (kudur): امر یعنی دیوانه شو و به معنی دیوانگی سگ نیز آمده. **قُدُورُپ** (kudurup) یعنی دیوانه شده و به معنی خود را گم کردن و رفتار ناهنجار نیز آمده.
قُور تار (kurtar): یعنی رها کن و تمام کن.
قارِشدر (karışdır): یعنی مخلوط و ممزوج کن.
قِر (kır): همان قیر که در فارسی زفت هم گویند.
قاطر (kaṭır)، **قَاطور** (kaṭur): همان استر که به تازی بغل گویند و او را نسل نمی باشد.

قالدر (kaldır): یعنی بردار و این لفظ روم است.
قایر (kayır)، **قیر** (kêyir): یعنی بساز.
قُورُولدیر (koruldır): یعنی آواز رعد می آید.
قَینَر (kaynar): یعنی می جوشد.
قُوخُور (koḥur): یعنی می گندد.
قُوپار (kopar): یعنی کنده می شود.
قُوار (kovar): یعنی می راند.
قُویاردُور (kopardur): یعنی می کند.
قَینَدُور (kaynadur): یعنی می جوشاند.
قالخار (kalḥar): یعنی برمی خیزد و بلند می شود.
قاچَر (kaçar): یعنی می گریزد.
قُورخار (korḥar): [36a] یعنی می ترسد.
قُوجَر (kucar): یعنی به آغوش می کشد.
قاشینَر (kaşınır): یعنی می خارد.
قاشانیر (kaşanır): یعنی اسپ یا خر بول می کند.
قِزلار (kızlar): جمع. دختران.
قِزدر (kızdır): یعنی گرم کن.
قاشیندر (kaşındır): یعنی بخاران.

قایرور (kayırur): یعنی می سازد.

قایردور (kayırdur): یعنی می سازاند.

قیشلر (kışlar): یعنی زمستان را به سر می برد.

قوشلار (kuşlar): جمع. طیور.

قونار (konar): یعنی پرنده می نشیند.

قابار (kabar): آنکه به فارسی تاول گویند یعنی از سوزش آتش یا صدمه دیگر دانه در اعضا بهم برسد.

قوجلور (kocalur): یعنی پیر می شود.

قاریر (karır): یعنی عجزه می شود.

قچرور (kıcırur)^{۱۳۴}: یعنی ترش می شود.

قورثولور (kurtulur): یعنی تمام می شود و رها می شود.

قزار (kızar): یعنی گرم می شود.

قوسار (kusar): یعنی قی می کند.

قوسدر (kusdur): یعنی قی بکنان.

قِسار (kısar): یعنی می خزد و به معنی مخفی چیزی به کسی دادن نیز چنانکه در مصادر خواهد آمد.

قِسدر (kısdır): یعنی مخفی چیزی به کسی بده.

قویَر (koyar): یعنی می گذارد.

قویدر (koydur): یعنی بگو بگذارد.

قویدرر (koydurur): یعنی می گوید تا بگذارند.

قیشلار (kışlar): یعنی زمستانها.

قیشلار (kışlar): به معنی رَجَلین نیز آمده.

قوجاغلار (kucağlar): یعنی به آغوش می کشد.

^{۱۳۴} A: قچرور (kacırur)

قَوَزَار (kavzar): یعنی بالا برمی دارد.

قازار (kazar): یعنی می کند.

قانار (kanar): یعنی خون برمی آید.

قاناتلَنُور (kanatlanur): یعنی پرواز می کند.

قازانُور (kazanur): یعنی زر پیدا می کند.

قایدُور (kayıdur)، قیدُور (kêyidür): یعنی برمی گردد.

قُوشَر (koşar): یعنی جفت می بندد و همراه می کند.

قارِشَلَر (karışlar): یعنی وجب می کند.

قارِشَلَر (karışlar): جمع وجب.

قامِش لَر (kamışlar): جمع. نیها.

القاف مع الزا

قِز (kız): دختر باکره.

قِز (kız): امرش یعنی گرم شو.

قاز (kaz): جانور معروف.

قاز (kaz): امرش یعنی بکن.

قُوز (kuz): همان گوژپشت.

قُوز (koz): گردکان که در هندیش اخروت گویند و در اصطلاح عام کنایه از اُنثیین است.

قِرِمِز (kırmız): نام کرمی است معروف که از همان، رنگ قرمز یعنی سرخ به عمل

می آید و در اصطلاح عبارت از رنگ سرخ است.

قارپُوز (karpuz): هندوانه که به هندی تربوز گویند.

قِلَاوُز، قِلَوُز (kılavuz): راهبر.

قُوتاز (kotaz): همان قطاس که از ابریشم و گلابتون و غیره ساخته به گردن آهوی

خانگی [36b] و سگ شکاری و غیره آویزند و آنکه پائین نوک نیزه از ابریشم به جهت نمود

و شکوه می سازند آنرا هم قُوتاز گویند.

قُندُوز، قُندُز (Kunduz): نام ولایتی است مشهور فیما بین بلخ و بدخشان.
قُندُوز، قُندُز (kunduz): نام جانوری است آبی که پوست او بغایت معتبر است و آش بچگان که عبارت از جندبیدستر است خصیتین اوست و آنرا چنان گویند که چون صیادان قصد او کنند اینقدر درمی یابد که قصد صیاد بیشتر به سبب خصیتین اوست بگریزد و چون عاجز و مانده شود خصیتین خود را تاب داده به حضور صیاد اندازد و باز گریخته خود را به دریا زند و این نقل از صیادان او استماع افتاد. عجب تر آنکه هرگاه بار دیگر صیادی قصد او کند به پشت بخوابد و اُنثیّین خود را بنماید که مقصود تو اینست و چون صیاد این حالت ببیند دست از او بازدارد.

قُدُوز (kuduz): سگ دیوانه.

قَمِیز (kamız): شیر اسپ را گویند که اکثر خوراک اوزبکان است.

قَرَا کُوز (kara göz): یعنی سیاه چشم.

قَرَاکُوز (Karagöz): نام بازی مشهور که شب برمی آرند.

قَالخُونُز (kalhunz): یعنی برخیزید و بلند شوید.

قَايرُونُز (kayırunz): یعنی بسازید.

قَايرِمِيُونُز (kayırmıyunz): یعنی مسازید.

قُورخُونُز (korhunz): یعنی بترسید.

قُورخَمِيُونُز (korhımyunz): نهی او. مخفی نماند که در تکلمات، زای آخر این کلمات محذوف نیز می تواند شد که به معنی خلل نرسد. مثل **قَايرُون (kayırun)**، **قَايرِمِيُون (kayırmıyun)**، **قُورخُون (korhun)**، **قُورخَمِيُونُک (korhımyunğ)**. اینقدر که زا به جهت تعظیم جماعت مخاطب است.

القاف مع السین

قُس (kus): امر یعنی قی بکن.

قِس (kis): امر یعنی به گوشه ای بخزان و به معنی مخفی چیزی به کسی دادن نیز آمده یعنی پنهان بشرطی که از دست خود باشد نه فرستادن.

قَاماس (kamas): از زبان ارامنه یعنی آهسته. **قَاماس قَاماس (kamas)** یعنی آهسته آهسته.

القاف مع الشین

قاش (kaş): ابرو.

قاش (kaş): سرزین را نیز گویند.

قوش (kuş): جانور پرنده عموماً و باز شکاری خصوصاً.

قوش (koş): امر جفت بکن از قبیل جفت کردن اسپان به کوچ و بستن [37a] جوره نرگاوان بر بته و گاری و به معنی همراه بکن نیز آمده.

قارش (karış): وجب.

قارش (karış): امر به معنی مخلوط شو.

قویاش (kuyaş)^{۱۳۵}: به لغت چغتائی آفتاب را گویند.

قارداش، قَرَدَش (kardaş)، قارِنداش (karındaş): برادر اما قَرَدَش در تکلم مشهور است.

قَرافُوش (karakuş): عقاب.

قَزِلباش (Kızılbaş): سپاه ایران زمین.

قَمِش (kamış): نی.

قِش (kış): زمستان.

قَرَا دَاش (kara daş): سنگ سیاه.

قارِقِش (karkış): نفرین.

قِیش (këyiş): تسمه.

قارِاواش، قَرَوَاش (karvaş): کنیز که به تازی جاریه خوانند.

قارماقارش (karmakarış): درهم برهم.

قَاتِش (katış)، قارش (karış): امر یعنی بیامیز و مخلوط شو.

قُونُش (konuş): امر یعنی نشست و درخواست کن.

قُوْجُوش (kucus): یعنی بغل گیر شو.

قَاوُش (kavuş), قُوُوش (kovuş): يعنى متصل و ملحق شو.

قَايرِش (kayırış), قَيْرِش (kêyriş): يعنى ساز و باز شو.

قَالاش (kallaş): بخشنده تهيدست.

قَزِش (kızış): امر يعنى گرم شو.

مخفى نماند كه در ص و ط و ظ و ع و غ لغتى به نظر نيامد و در ف يك لفظ

معين شد.

القاف مع الفا

قِف (kîf): همان قيِف فارسى كه به سر ظروف يا شيشه دهن تنگ گذاشته گلاب و

عرقبات و غيره پر مى كنند.

القاف مع القاف

قَاق (kak): ميوه هاى كه به جهت زمستان در آفتاب خشكانيده نگه مى دارند خصوصا

زردآلو و به و سيب و امثال آن.

قَاباق (kabak): كدو.

قَاباق (kabak): به معنى پيش رو، برابر نيز آمده و به معنى پشت چشم نيز آمده.

قِرَاق (kırak): كناره.

قِرَاق (kırak): جمع متكلم يعنى چوبها و شاخهاى درخت را بشكنيم و جمعى را

بكشيم.

قُوناق (konak): مهمان.

قُوناق (konak): در جمع متكلم يعنى فرود بياييم نيز آمده و اين اصطلاح روم است.

قَالَتَاق (kaltak): زين خشك بى چرم و غيره.

قُونَدَاق (kundak): همان چوبى كه لوله بندوق را در او مى نشانند. به فارسى نيز

قونداق گويند.

قُونَاخْلُوق (konahluk): ضيافت و مهمانى.

قِيمَاق (kèymak): سرشير.

قِيمَاق (kıymak): چيزى را از كسى دريغ نكردن. مصدر است. امرش قِي (kıy) مى

آید.

قُولْتُوق (koltuk): بغل.

قازماق (kazmak): ته دیگ که به هندی کرچن گویند.

قُولچاق (kolçak): داستان فولاد که با زره و چهار آیینه پوشند.

قُولچاق (kolçak): آنکه اطفال و دختران از پارچه به شکل عروس ساخته بازی کنند.

در فارسی عروسک خوانند.

قَانجُوق (kancuk): خرما ده و سگ ماده و به سایر بهایم ماده نیز اطلاق می شود و

در مقام غیظ به زنها نیز خطاب کنند. [37b]

قَابالاق (qabalak): آنکه همراه چوخا که از سقرلاط دوزند به جهت دفع برف و باران

از بالای دستار یا کلاه و شال به سر می پوشند و آنرا وسیع می دوزند که تمامی سر و گردن

را بگیرد.

قُلُوق (kulluk): خدمت.

قَراقُولاق (kara kulak): سیاه گوش.

قاپاق (kapak): سرپوش دیگ و سایر ظروف.

قاپاق (kapak): متکلم مع الغیر یعنی برائیم.

قَاتُوق (katuk)، **قَاتِق** (katik): ماست و نانخورش.

قارانلُوق (karanluk)، **قاران قُولُوق** (karankuluk)، **قارانُوق** (karannuk):

تاریکی که ضد روشنی است.

قُدُوق (kuduk): خر کره.

قِدِق (kidik): همان گودگودی، دغدغه و انگشت خلائیدن در پهلوی تا به خنده آید.

قازُوق (kazuk): میخ.

قَوْدُوق (kavduk): یعنی گریزانندیم.

قاشُوق (kasuk): معروف.

قیاق (kiyak): نام علفی است که برگهای تیز و برنده دارد.

قُرْمَساق (kurumsak): همان قلتبان که به هندی بهروی و بهروا گویند.

قِق (kık): پشکل گوسفند و شتر.

قَپُوق (kapuk): آنکه چوبی مستقیمی را که چهل گز طول داشته باشد یا زیاده در وسط میدان مسطحی ایستاده کنند و سینی از مس و غیره در بالای او تعبیه می نمایند و کسانی که مشق سپاهیگری و قیقاچ اندازی می کنند در آن میدان اسپ تاخته وقتی که در عین دو از آن چوب گذشتند از زمین برگشته تیر یا تفنگ بر آن سینی که در فوق او گذاشته اند می اندازند و اشخاصی که در این فن کامل اند دیده شده که در آن جلددستی و دو اسپ پنجاه تیر متواتر انداخته اند و یکی خطا نکرده.

قُوجاق (kucak): آغوش.

قُویروُق (kuyruk): دنبه گوسفند و دم حیوانات عموماً.

قُوق (kovuk): اوعیه بول گوسفند و سایر حیوانات.

قِسرائق (kısarak): مادیان.

قِشلاق (kışlak): آنکه ایلات و اویماقات و فرقه سپاه قبل از شروع زمستان خود را به گرمسیرات کشیده به سر می برند.

قُوزاق (kavzak): بالا برداشته شده از قبیل پرده و اوروسی و غیره.

قَزاق (kazzak): راهزن.

قِزْلُوق (kızluk)، قِزْلِیق (kızlık): بکارت.

قُورُوق (koruk): قدغن یعنی آنکه سلاطین و حکام، مردم را از نزدیکی خود منع کنند.

قُورشاق (kurşak): کمر بند.

قُورساق (kursak): حوصله و تحمل.

قِلِیق (kılık): توی دل و به معنی طور و وضع نیز آمده.

قُولباق (kolbak): دست بند زنان.

قُوملُوق (kumluk): ریگستان.

قاری لُوق (karılık): پیری زنان.

قُوجه لُوق (kocaluk): پیری مردان.

قۇمۇلۇق (kovumluk): خویشی و قرابت.

قۇرۇلۇق (kuruluk), قۇرۇلۇق (kuruluk): خشکی. [38a]

قِلچىق (kılçık): چیزى که موهای زبر داشته باشد و به دست بخلد. آن مو و زبریت را قِلچىق گویند.

قِچپاق (Kıpçak): همان دشت مشهور که مسقط الراس چنگیزخان است.

قُوشاق (koşak): متکلم مع الغیر یعنی جفت بکنیم و به معنی همراه کنیم نیز آمده.

قَیْئَناق (kaykanak): طبخی است که از تخم مرغ و شیر سازند که در هند خاگینه گویند.

قُویماق (kuymak): طبخی است که از آرد و روغن و شیر سازند و به زنان نوزائیده خوراندند.

قاییق (kayıq): زورق کوچک.

قَابُوق (kabuk): پوست میوه.

قِوراق (kıvrak): آدم جلد و تیزرو.

قاجاق (kacak): ظروف سفالی.

قارا اُوغلاق (kara oğlak): بزغاله سیاه.

قاسیق (kasık), قاسیق (kasık): زهار.

قَاوُنلۇق (kavunluk): خربوزه زار.

قُورخۇلۇق (korhuluk): راه مخطور و ناامن.

قارماق (Karmak), قُموق (Kumuk): دو طایفه مشهور.

قُووق (kovuk): کلاه دراز که رومیان به سر می گذارند.
من المصادر:

قُویماق (koymak): گذاشتن و رها کردن.

قُویلماق (kuylamak): دفن کردن.

قازماق (kazmak): کندن.

قِزدرماق (kızdırmak): گرم کردن و تب کردن.

- قُوشماق (koşmak): جفت کردن و همراه کردن.
- قاشیماق (kaşımak): خاراندن.
- قاچماق (kaçmak): گریختن.
- قیتماق (këyitmak): برگشتن.
- قاینتماق (kaynatmak): جوشانیدن.
- قاتماق (katmak): آمیختن.
- قیزماق (kızmak): گرم شدن.
- قوجماق (kucmak): به آغوش کشیدن.
- قایرماق (kayırmaq), قیرماق (këyirmak): ساختن.
- قوزاماق (kovzamak): بالا کردن.
- قارشله ماق (karışlamak): وجب کردن.
- قارشیه کتماق (karşıya getmak): روبرو رفتن و استقبال کردن.
- قیماق (kıymak): چیزی را از کسی دریغ نکردن، روا داشتن چیزی به کسی.
- قوجلماق (kocalmak): پیر شدن.
- قاریماق (karımak): عجزه شدن.
- قیشلماق (kışlamak): زمستان به سر بردن.
- قُدورماق (kudurmak): دیوانه شدن سگ و به آدم دیوانه وش نیز اطلاق می شود.
- قازانماق (kazanmak): زر پیدا کردن.
- قوزانماق (kavzanmak): از جا بلند شدن.
- قاشانماق (kaşanmak): بول کردن دواب.
- قالماق (kalmak): ماندن.
- قالدرماق (kaldırmak): برداشتن.
- قیچیلماق (këyçilemak): مقراض کردن.
- قَمچیلماق (kamçılamaq): تازیانه زدن.

- فُوشْدُرْمَاق (koşdurmak): ملحق کردن.
- فُوپَارْتَمَاق (kopartmak): کندن.
- فُورُوتَمَاق (kurutmak): خشکانیدن.
- فُورْمَاق (kovurmak): در آتش تاب دادن.
- قِزارْمَاق (kızarmak): سرخ شدن.
- قِزارْتَمَاق (kızartmak): سرخ کردن.
- قَپْمَاق (kapmak): ربودن و گزیدن سگ. [38b]
- قَومَاق (kavmak): گریزانیدن، راندن آدم و حیوانات.
- فُونُشْمَاق (konuşmak): نشست و برخاست کردن.
- قِلْجَمَاق (kılıclamak)^{۱۳۶}: بشمشیر زدن.
- قِورْلَمَاق (kıvrılmak): حلقه زدن مار.
- قِسمَاق (kısmak): به هم چسپانیدن ران و سایر اعضا و کسی را به گوشه خزانیدن و مخفی به کسی چیزی دادن.
- قِسیْلَمَاق (kısılmak): به گوشه خزیدن.
- قِسدِرْمَاق (kısırmak): به کسی مخفی چیزی دهانیدن و آنچه در قسماق گذشت.
- فُوشْلَمَاق (koşulmak): جفت شدن.
- قَچِرْتَمَاق (kaçırtmak)^{۱۳۷}: گریزانیدن.
- قَاشِنَمَاق (kaşınmak): خاریدن.
- قِجِرْتَمَاق (kıcırtmak): ترش کردن و چشم به کسی یا به چیزی دوختن.
- فُونَمَاق (konmak): نشستن جانور پرند به زمین یا دیوار و غیره.
- قَرْتَمَاق (karaltmak): سیاه کنانیدن.
- قَرْلَمَاق (karalmak): سیاه شدن.

^{۱۳۶} A، B: قِلْجَمَاق (kılıclamak)

^{۱۳۷} A: قَچِرْتَمَاق (kaçırtmak)

قِلْماق، قِيلِماق (kılmaq): کردن و گزاردن.
 قُورخْماق (korhmaq): ترسیدن.
 قُورخُوتْماق (korhutmaq): ترسانیدن.
 قَالخْماق (kalhmaq): برخواستن و بلند شدن.
 قَالخِزْماق (kalhızmaq): برخیزانیدن و بلند کردن و کنانیدن.
 قَارشِلَه ماق (karşılmaq)^{۱۳۸}: استقبال کردن.
 قِرْخْماق (kırhmaq): تراشیدن.
 قِرْخِتماق (kırhıtmaq): تراشانیدن.
 قَارْخْماق (karıhmaq): دست و پا گم کردن.
 قُوجُوشْماق (kucuşmaq): هم آغوش شدن.
 قُوخُوماق (kohumak): گندیدن.
 قُوخُوتْماق (kohutmaq)^{۱۳۹}: گندانیدن.
 قُورْشَاماق (kurşamak): کمر دیگری را بستن.
 قُوجَاخْلَاماق (kucahlamak): به آغوش گرفتن.
 قِرْماق (kırmak): گسیختن و شکستن شاخهای درخت و قتل کردن جمعی.
 قَارِشْدِرْماق (karışdırmak)، قَاتِشْدِرْماق (katışdırmak): برهم زدن.
 قَارِشْماق (karışmak)، قَاتِشْماق (katışmak): داخل و مخلوط و ممزوج شدن.
 قُوپْماق (kopmak): کنده شدن.
 قُوسْماق (kusmak): قی کردن.
 قِرْلِماق (kırılmak): گسیخته شدن و کشته شدن جمعی.
 قَيْنَماق (kaynamak): جوشیدن.
 قُورُولْدَاماق (kuruldamak): آواز رعد.

^{۱۳۸} A: قَارْشِلَه ماق (karışlamak)، B: قَارِشْلَدْماق (karışladmak)

^{۱۳۹} A: حاشیه ده، B: -

قان آلماتق (kan almak): فصد کردن.
 قاربارماق (kabarmak): تَوَل زدن دست و پا یا سایر اعضا.
 قیدخلاماق (kıdıhlamak): گودگودی کردن، دغدغه کردن، دور پهللو و بغل کسی انگشت خلانیدن تا به خنده بی اختیار آید.
 قیا باخماق (kıya bahmak): کج دیدن معشوق به سوی عاشق.
 قارابقارا آیلماتق (karabakara eylemak): کسی را اخراج بلد کردن.
 قوالاماق (kovalamak): راندن آدم و حیوانات.
 قوملاماق (kumlamak): ریگ انداختن بالای چیزی.
 قارمالاماق (karmalamak): بهجنگ ربودن.
 قابلاماق (kablamak): ظرف یا سایر اشیا را جا کردن، جا کردن و به جایش گذاشتن.
 قیرپماق ^{۱۴۰} (kırpmaq): [39a] بریدن چیزی بدنجان.
 قیپماق (kıpmak): چشم را تنگ کرده دیدن.
 قیرلماق (kırulmak) ^{۱۴۱}: گسیخته شدن.
 قوروماق (kurumak): خشکیدن.
 قویدرماق (koydurmaq): گذاشتن معرفت دیگری.
 قورتولماق (kurtulmak): تمام شدن.
 قیرماق (kıcırmaq): ترش شدن خمیر و غیره.
 قیتماق (kayıtmak): برگشتن.
 قانات آچماق (kanat açmak): پر و بال واکردن.
 قیقاق آتماق (kıykaç atmak): کج انداختن و بندوق و تیر را در سواری از بالای اسب برگشته خالی کردن.

^{۱۴۰} A: قیرپماق (kırpmaq)، B: قیرپماق (kırimak)

^{۱۴۱} A: اوستونه چیزگی چکیمیش، B: -

قَشِقِرْمَاق (kışkırmak): فریاد زدن.

قانتارلاماق (kantarmak): اسپ را لگام کرده گذاشتن.

قُورْمَاق (kürmak): ایستاده کردن و تعبیه کردن چیزی و زه کردن کمان.

قُورتارْمَاق (kurtarmak): تمام کردن و کسی را از چنگ کسی رهانیدن.

قاشندِرْمَاق (kaşındırmak): خارانیدن.

قُوسدُرْمَاق (kusdurmak): قی کنانیدن.

قاناماق (kanamak): خون برآمدن.

قاناتْمَاق (kanatmak)^{۱۴۲}: خون برآوردن.

قاناتلانْمَاق (kanatlanmak)^{۱۴۳}: پرواز کردن.

قارقاماق (karkamak): نفرین کردن.

قُوشْمَاق (kovuşmak): چسبیدن و ملحق شدن.

قایرِشْمَاق (kayırmak): ساز و باز شدن.

قِزِشْمَاق (kızışmak): گرم شدن.

قُوشلْمَاق (koşalmak)^{۱۴۴}: همراه شدن.

قاتلانْمَاق (katlanmak): طاقت آوردن، کمر بستن.

قِیه چَکْمَاق (kıya çekmak): فریاد کشیدن.

قُوشَه کِتْمَاق (koşa getmak): جفت رفتن.

القاف مع اللام

قُل، قُول (kul): غلام.

قِزِل (kızıl): طلا.

قِل (kıl): موی اسپ و خر و غیره و به موی درشت انسان نیز اطلاق می شود.

^{۱۴۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۴۳} A، B: قاناتلاماق (kanatlamak)

^{۱۴۴} A: اوستونه چیزگی چکلمیش، B: -

قَزَل (kızıl): همان ریسمان خشن که در فارسی سازو گویند.

قُول (kol): تمام بازو از شانه تا سر دست.

قُول (kol): فوج عظیم که یکجا ایستاده باشد هم خوانند.

قَرَاوُل (karavul): جماعتی که به جهت دیده بانی فوج دشمن مقرر باشند و خبر

برسانند.

قِرْغَاوُل (kırgavul): تذرو.

قال (kal): امر یعنی بمان.

قُوشُول (koşul): امر یعنی جفت شو.

قُورْتُول (kurtul): امر یعنی تمام شو و رها شو و خلاص شو.

قِیل (kıl): امر یعنی بگزار. مثلاً نماز قِیل (namaz kıl) یعنی نماز بگزار. و به معنی

بکن نیز آمده.

قُورِل (kıvrıl): امر یعنی حلقه بزن. خطاب به مار است و در اصطلاح به معنی پیچ و

تاب آمده. قُورِلْمَه (kıvrılma) یعنی پیچ و تاب مکن.

قُوجَل (kocal): امر یعنی پیر شو.

قِیْسِل (kısıl): امر یعنی به گوشه ای بخز. [39b]

قِرِل (kırıl): یعنی گسیخته شو.

القاف مع المیم

قُوم (kum): ریگ.

قُورْقُوشُم (kurkuşum): سرب.

قُوم (kovum): اقارب و عشایر یعنی خویش.

قَایِم (kayım): سخت و مضبوط و محکم.

القاف مع النون

قَازَان (kazan): دیگ بزرگ.

قَازَان (kazan): در اسم فاعل به معنی کننده.

قَازَان (kazan): در امر یعنی زر پیدا کن.

قالخان (kalhan): سپر.

قالخان (kalhan): در اسم فاعل به معنی برخیزنده.

قالخون (kalhun): در امر یعنی برخیزید و بلند شوید.

قُولُون (kulun): بچه اسپ یکساله.

قُولُون (kulun): یعنی غلام تو.

قُوشُقُون (kuşkun): دُمچی.

قَیْطَان (kaytan): آنکه از ابریشم مدور می بافتند و به کناره اثواب پشمی و غیره می

دوزند. اهل عراق قیطون گویند. مثل نون و جون و قریون.

قَیْلَان (kelyan): معروف اما اتراک قَحْ [خالص] قَیْلَان (keylan) خوانند و عوام

عراق زمین قیلون (keylun). مثل امثال گذشته.

قِن (kın): غلاف شمشیر و پیش قبض و غیره که در هندیش میان خوانند.

قُرْدَشَن (kurdeşen): مرد ظالم و ناتراشیده و عوان.

قَایِن (kayın)، قَیْن (keyin): برادر شوهر و برادر زن.

قَاوُن (kavun)، قُوُون (kovun): خربوزه.

قُون (kovun): اگر از امر بگیرند یعنی برانید.

قُوَیْن (koyın): گوسفند.

قُوَیْن (koyın): بر و آغوش.

قُویُون (koyun): امر جماعت یعنی بگذارید.

قارا گُون (kara gün): یعنی روز سیاه.

قَان (kan): خون.

قَارِن (karın): شکم.

قَابَان (kaban): گراز.

قاپلان (kaplan): پلنگ.

قَالِیْن (kalın): سطر و حجیم و ضخیم.

قُشُون (koşun): لشکر.

قُوشُون، قُشُن (koşun): اگر از امر جماعت بگیرند یعنی جفت کنید و همراه کنید.
قُون (kon): خطاب به پرنده است یعنی بنشین و در اصطلاح اهل روم خطاب به انسان است.

قُولان (kulan): کره خر.

قاشان (kaşan): یعنی بول کن. خطاب به حیوانات است از قبیل اسپ و استر و خر و غیره.

قاچَن، قاچان (kaçan): گریزنده. اسم فاعل است.

قاچِرْدَن (kaçırdan): گریزاننده.

قاچقان (kaçқан): گریزپا.

قاشِن (kaşın): امر یعنی خاریده شو.

قاتلان (katlan): امر یعنی تاب و طاقت بیار.

قاپان (kapan): ترازویی است که یک طرفش پله دارد و طرف دیگر را پله نمی باشد و در شاهین او [40a] که از آهن است اعداد وزن را کنده و آهن قلابه دار که به وزن پنج من تبریز است بالای همان اعداد می آویزند و آنچه در پله او گذاشته باشند وزن او معلوم می گردد و این قسم ترازو مخصوص بارهای سنگین است که ارباب ریاضی ترتیب داده اند.

قاپان (kapan): نام مکانی را گویند که اکثر غله جات و میوه جات در آنجا فروخته شود که هندیش کنج و بتخصیص در بنگاله کوله گویند.

قاپان (kapan): اگر از اسم فاعل بگیرند یعنی رباينده آمده است.

قِرْزِن (kızkın): گرم.

قُوچان (Koçan): نام طایفه ای از اکراد که در فارسی خوشان می نویسند و در مملکت خراسان سکنی دارند.

قَیرَسَن (kıyarsan): امر یعنی روا می داری و به معنی اینکه مخفی خبری به فلان می دهی.

قُورَشَن (kurşan): امر یعنی کمر بسته شو.

القاف مع الها

- قارنچَه (karınça): مور.
- قُورباغَه (kurbağa): وزغ.
- قُبُورَغَه، قُبُورَغَه (kaburğa): استخوانهای پهلوی.
- قِسَّه (kıssa): کوتاه.
- قَشَّقَه (kaşka): اسپ سفید پیشانی.
- قَانجُوقَه (kancuğa): شکاربند.
- قُولُوقَه (koluk): میخ به موضع معتاد کسی کوفتن.
- قِیَه (kıya): آنکه جمعی از اوباش و عوام به یکمرتبه فریاد کشند.
- قَايَه، قِیَه (kaya): سنگ بزرگ که حرکت او مشکل باشد.
- قازانچَه (kazança): همان دیگچه.
- قَهْقَهَه (Kehkehe): نام قلعه ایست در آذربایجان که در استحکام ضرب المثل است.
- قَهْقَهَه (kehkehe)، قَاه قَاه (kahkah): آواز خنده.
- قَدَغَه (kadağa): همان قدغن.
- قَاوُرمَه (kavurma)، قُورُمَه (kovurma): معروف.
- قَاوُرمَه (kavurma)، قُورُمَه (kovurma): اگر قُور را که امر است قُورُمَه نهی او می شود یعنی گوشت را متاب.
- قورتلَمَه (kurtulma)^{۱۴۵}: یعنی رهائی.
- قِیَمَه (kıyma): معروف.
- قِیَمَه (kıyma): امرش به معنی دریغ کن نیز آمده.
- قُوشَه (koşa): به معنی جفت.
- قُوشَه (koşa): به معنی اگر همراه کند نیز آمده.
- قُوشَه (koşa): شرارت را نیز گویند.
- قارشُولَه (karşula)، قارشِلَه (karşıla): امر یعنی استقبال کن.

قُورَشَه (kırşa): امر یعنی کمر ببند.

قِشَلَه (kışla): یعنی زمستان را به سر ببر.

قارَشِدَه (karşıda): یعنی در برابر.

قَجَلَه (kecele): نام پرندۀ ایست از کلاغ کوچکتر و ابلق و مطبوع و بانسان انس می گیرد.

قَلَمَه (keleme): درخت سفیدار که معروف است و بسیار بلند می باشد.

قاشِنَمَه (kaşınma): جرب [40b] یعنی خارش.

قِلِمَه (kıl): نهی یعنی مکن و مگزار از قبیل نماز و غیره.

قَیْنَه (kayna): امر یعنی بجوش.

قاتله (katla): دفعه. یوز قاتله (yüz katla) صد دفعه، مینک قاتله (ming katla) هزار دفعه.

قَمَه (keme): نام سلاحی است که در داغستان و آذربایجان به کمر می بندند و اکثر از زیر دامن که پوشیده باشد و هر وقت به کار آید و آن تیز و بلند و دودمه است.

قُمُومَه (kuğuma): ظرف مس معروف که مخصوص آب گرم کردن است.

قُویَمَه (koyma): نهی یعنی مگذار چه کسی را مانع شدن و نگذاشتن و چه چیزی را به جائی نگذاشتن مجملاً عمومیت دارد.

قُوجَه (koca): پیرمرد.

قَمُرْغَه (kamurğa): آنکه بحکم سلاطین و امرا لشکریان در شکارگاه اطراف آن مکان را فرسخ در فرسخ متصل به هم احاطه کنند که شکار از آن احاطه بیرون رفتن نتواند و سلطان با متعلقان و خواص خود در آن میانه شکار کنند.

قاتمه (katma): ریسمانی که از پشم باشد.

قاتمه (katma): اگر از نهی بگیرند یعنی میامیز که قات امرش است.

قارقامه (karkama): نهی یعنی نفرین مکن.

قِرْمَه (kıрма): نهی یعنی مگسل و جمعی را مکش چه حیوان و چه انسان.

قُورْخَمَه (korhıma): مترس.

قُوسْمَه (kūsma): یعنی قی مکن.

قُوشْمَه (koşma): یعنی جفت مکن و همراه مکن.

قاچْمَه (kaçma): یعنی مگریز.

القاف مع الواو

قارشُو (karşu): روبرو و برابر.

قورخُو (korhu): ترس.

قُو (kov): آنکه بالای سنگ چخماق گذاشته می زنند و آتش باو درمی گیرد.

قُو (kov): اگر از امر بگیرند یعنی بران.

قورو (kuru): خشک.^{۱۴۶}

قشَو (kaşav): خرخره که اسپ از او تیمار کنند.

قَرَنقُو (karanku): تاریکی.

قُوخُو (koğu): بو.

قارقُو، قَرَقُو (karku): نی و آن قسمی است بانس که مجوف نیست و بسیار مضبوط

است و چوب نیزه را از آن سازند که بیم شکستن ندارد.

قِرَقْلُو (Kırıklı): نام جماعتی از افشار که نادر شاه از آن طایفه بود.^{۱۴۷}

قاپُو (kapu): دروازه.

قِیغُو (kayğu): غم و غصه را گویند.

القاف مع الیا

قُوری (kuri): خشک.

قُوزِی (kuzı): بره یعنی بچه گوسفند.

قُویِی (kuyı): چاه.

قُورچِی (korçı): اهتمام و دورباش کننده دربار سلاطین.

^{۱۴۶} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۴۷} B: قِرَقْلُو (Kırıklı)

قورچی باشی (korçı başı): سردار آنها.

قاپی (kapı): ایضا دروازه.

قاپوچی (kapuçı): دربان که [41a] به تازی حاجب گویند.

قؤلوقچی (kullukçı): محصل یعنی سزاول (sazavul) و لشکری بی سر و پا را نیز گویند.

قیچی (kêyçi): مقراض.

قِرغی (kırgı): باشه که او جانور کوچک شکاری است.

قاری (karı): پیرزن.

قارچغای (karçığay): باز شکاری.

قَمچی (kamçı): تازیانه که از چرم باریک بافند و دسته بران نصب کنند و اسب را بدان هیبت دهند تا راه نیکو رود.

قیسی (kaysı): نام قسمی است از زردآلو.

قانبوغه باشی (kancuğa başı): همان شکاربند.

قوشچی (kuşçı): آنکه طیور شکاری سلاطین و امرا در عهده او باشد.

قوشچی باشی (kuşçı başı): سردار آنست.

قوشچی (Kuşçı): ملا علی قوشچی که از اجله علماست از آن طبقه (قوشچی باشی) بود. گویند که در شصت سالگی هوای تحصیل به سر او افتاده و بعد کوشش بسیار به درجه تبحر رسیده و تصانیف او مشهور است.

قِرِمزی (kırmızı): رنگ سرخ.

قونشی (konşı): همسایه که به تازی جار گویند.

قِلج باغی (kılıç bağı): بند شمشیر.

قِلج آغزی (kılıc ağzı): دم شمشیر و غیره.

قولاغ تُوژی (kulağ tözi): بناگوش.

قَره چورک اوتی (kara çörek otı): سیاه دانه که در هندی کلونجی گویند.

قورقچی (korukçı): آنکه ممانعت مردم از گرد و پیش سلاطین در عهده و اهتمام

او باشد.

قازقانی (kazkanı): نام یک قسم کفشی است که اجامره و اوباش پوشند.

قُوتی (kutı): عبارت از صندوقچه کوچک است.

قَلّی (qalay): همان قلّی که ارزیز نیز گویند.

قارشیی (karşı): برابر و روبرو.

قاتی (katı): آواز بلند.

قَزَبَکی (kaz begi)، **غازبَکی** (ğaz begi): فلوس را گویند.

قُوخِی (kohı): بوی.

قُورُلُتای (kurultay): آنکه سلاطین عظام بار عام داده چه هنگام جلوس و چه در

اعیاد و چه در مشاوره ملکی باعیان دولت سخن رانند و به معنی جشن اعیاد بزرگ بیشتر مخصوص است.

قُوی (koy): امر یعنی بگذار.

قِی (kıy): امر یعنی از کسی چیزی دریغ مکن و روادار شو.

قاشی (kaşı): یعنی بخاران.

قالدی (kaldı): ماند.

قالمدی (kalmadı): نماند.

قُوپدی (kopdı): کنده شد.

قُوپمادی (kopmadı): کنده نشد.

قُورُتُولدی (kurtuldı): تمام شد و رها شد.

قُورُتُولمادی (kurtulmadı): تمام نشد و رها نشد.

قِجَرْدی (kıcırdı): ترش شد.

قُورِیدِی (kurıdı)، **قُورُودِی** (kurudı): خشک شد.

قَینَدِی (kaynadı): جوشید.

قاپدی (kapdı): ربود و سگ گزید.

قاومیشدی (kavmışdı)^{۱۴۸}: رانده بود.

قُوجِدِی (kucdı): به آغوش گرفت. [41b]

قایِتدی (kayıtdı): برگشت.

قُودِی (kovdı): راند.

قُوشْدِی (koşdı): جفت کرد و همراه کرد.

باب الکاف مع الالف

کُوخا (kovħa): رئیس ده.

کَلَاوا (kalava): خرابه.

کِتلا (kitle)^{۱۴۹}: به اصطلاح روم یعنی بند کن.

کُولا (köle): نام خدمتکار و امارده رومیان.

کَدْخدا (kedħuda): رئیس محله.

کاغالا (kağala): معصفر که گل مشهور است.

کاسا (kasa): همان کاسه یعنی قدح.

کَجَاوا (kecava): همان کجاوه که بر شتر بندند.

کِپا (kipe)، کُپا (küpe): بکاف تازی همان کپیا و آن قسمی است از مطبوعات که

روده های نازک گوسفند را پاک کرده و در جوف او گوشت قیمه و لپه یعنی نخود و برنج و مصالح پر کرده در آتش و مس طبخ می دهند.

کُون اُورتا (gün orta): وقت ظهر را گویند.

کَبادا (kebada): معروف. آنکه کشتی گیران و ورزش کنان می کشند و حلقه آهنی

دارد.

الکاف مع الباء

کُپ (küp): بکاف تازی خم را گویند.

کَپ (gep): بکاف فارسی صحبت و اختلاط.

^{۱۴۸} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۴۹} A: حاشیه ده، B: -

کپ (kip): بكاف تازی جور شدن و جا شدن و ملحق شدن چیزی به چیزی.
 کپ (köp): بكاف تازی امر در مقام غصه و اعتراض گویند. یعنی در جای خود بشنیدن و به معنی دم کردن شکم نیز آمده چنانکه در مصادر خواهد گذشت.
 کپ (köp): بكاف تازی به معنی بسیار و این لغت چغتائی است.
 کپ (gèyip): بكاف فارسی یعنی پوشیده.
 گلوپ (gelüp): آمده.
 کیدوپ (gèdüp), کیدپ (gèdip): رفته.
 گوروپ (görüp): دیده.

الكاف مع التا

گوت (göt): بكاف فارسی دبر را گویند.
 کلبیت (kilbit): بكاف تازی همان فروزینه که به هندی دیبه صلائی گویند.
 کات (gät): بكاف فارسی همان کت (کتهه) است که با پان خورند.
 کلات (Kelat): حصن حصین خداآفرینی است در بلاد خراسان که پرتو شهرت او به اطراف و انکاف تافته.
 گیت (gèt): بكاف فارسی امر یعنی برو.
 گورست (görset): امر یعنی بنما.
 گوگرت (gögert): هر دو کاف فارسی امر یعنی سبز کن یعنی بکار تا سبز شود و کبود کن یعنی آنقدر بزن تا کبود شود.
 گچرت (gèçirt): امر یعنی بگذران و چراغ را خاموش کن.
 گوچرت (köçürt): بكاف تازی یعنی بکوچان.

الكاف مع الجيم [42a]

گج (güc): بكاف فارسی زور.
 گيج (gèc): بكاف فارسی دیر.
 گوماچ (gömeç): بكاف فارسی نانی است که در ظرف آهنی کرده و سر او محکم ساخته در میان آتش پزند و بسیار ضخیم و دیرپا و مخصوص ذخیره قلاع است و گویند

سالها می ماند.

کَریچ (kerpic): بكاف تازی خشت را گویند.

گَچ (gec): بكاف فارسی همان گچ معروف که در عمارت به کار برند.

کَیچ (gêç): بكاف فارسی امر یعنی بگذر.

کُچ (köç): بكاف تازی امر یعنی کوچ بکن.

کُچ، کُچ (köç): بكاف تازی عیال و اطفال.

الكاف مع الدال

کَند (kend): بكاف تازی ده.

کُند (künd): دم شمشیر و کارد و غیره که تیز نباشد.

کُگرد (gügürd): بكاف فارسی همان گوگرد.

کُرد (Kürd): بكاف تازی طایفه معروف. جمعش اکراد.

کَمَند (kemend): ایضا معروف.

الكاف مع الراء

کُمُر (kömür): بكاف تازی انگشت یعنی زغال.

کُر (kür): بكاف تازی آدم نارشید و بی دولت.

کِر (kir): بكاف تازی چرک چه از بدن و چه از رخوت و غیره عمومیت دارد.

کُونَلر (günler): بكاف فارسی یعنی جمع روز که روزهاست.

کُونَلر (gönler): یعنی چرمها.

کار (kar): بكاف تازی همان کر که ضد شنو است.

کُور (gor): بكاف فارسی قبر.

کِلانار (gilanar/gilinar): بكاف فارسی آلبالو که میوه معروف است.

کُور (kor): بكاف تازی همان اعمی.

کَمُر (gemür): بكاف فارسی امر یعنی استخوان بخای.

کُوسْتَر (göster): بكاف فارسی امر یعنی بنما.

کُونْدَر (gönder): بكاف فارسی امر یعنی بفرست.

کُور (göger)^{۱۵۰}: بکاف فارسی امر یعنی سبز شو و در مقام دعا نیز گویند یعنی سرسبز شو.

کُتور (getür): بکاف فارسی امر یعنی بیار.

کُتور (götür): یعنی بردار.

کُور (gör): بکاف فارسی یعنی ببین.

کِرده باز (girdebaz): بکاف فارسی در اصطلاح الواط کفل را گویند.

کِیچَر (geçer): بکاف فارسی ایضا یعنی می گذرد و چراغ خاموش می شود.

کُمَر (gömer): بکاف فارسی می گاید. اصطلاح عام است.

کِچَنُور (gêçinür)^{۱۵۱}: بکاف فارسی یعنی می میرد و این اصطلاح است.

کِیر (gir): بکاف فارسی یعنی اندرون برو.

کِرَدِر (girdir): یعنی اندرون کن.

کِیدِر (gëyder): یعنی بپوشان.

کِیدَر (gëder): یعنی می رود.

کَلَر (güler): یعنی می خندد. [42b]

کُولَدِر (güldür): یعنی بخندان.

کِیمَدِر (kimdür): بکاف تازی یعنی کیست.

کَزَر (gezer): بکاف فارسی یعنی سیر می کند و راه می رود.

کُوشَر (gövşer): بکاف فارسی یعنی گوسفند یا گاو و یا شتر جوکالی می کند.

کُویَر (göyer)^{۱۵۲}: یعنی می سوزد.

کُویَدُور (göydür)^{۱۵۳}: بکاف فارسی یعنی بسوزان.

کُویَدُورِر (göydürür)^{۱۵۴}: یعنی می سوزاند.

^{۱۵۰} A: کُور (gögür)

^{۱۵۱} A, B: کِچَنُور (gêçinür)

^{۱۵۲} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۵۳} A: حاشیه ده، B: -

الكاف مع الزا

گُوز (göz): بكاف فارسی چشم.

گُوندُوز (gündüz): بكاف فارسی روز که ضد شب است.

گُونکُل سُوز (köngülsüz): بكاف تازی بی دل.

گُوز سُوز (gözsüz): بكاف فارسی یعنی بی چشم.

کَیدَر گَلَمَز (Gèder-gelmez): بكاف فارسی نام کوهی است که هرکس آنجا برود بسلامت باز نمی گردد و این نقل بتواتر رسیده گویند مکان اجته است و در راه فارس در سمت یمین واقع شده و از دو فرسخی مرئی می شود و احقر نیز آن کوه را از دور دیده.

گُرک آواز (gürgavaz): که عام اتراک **گُور که باز** (gürgebaz) و **گور که واز** (gürgevaz) گویند و آن چنانست که اجامره و اوباش و الواط و جهال آذربایجان گرگهای قوی که در آن ملک بهم می رسند و برابر خر بزرگ می شود بحیل گرفته پرورش می کنند و در بعضی ایام جماعتی انبوه در میدان وسیع مسطح حاضر آمده و دهن آن گرگ را بسته به وسط میدان آرند و مرسهای بسیار بلند که چهل ذرع باشد به گردن گرگ بسته و روسای اوباشان سر مرس را بدست گرفته از چهار طرف قیّه می کشند و آن گرگ در میان آن هنگامه به هر طرف که رو می آرد بغل واکرده او را به آغوش می کشند و از اطراف ابیات ترکانه که مخصوص این هنگامه بعنق منکسره موزون کرده اند بهمدیگر می خوانند و بسیار شده است که در آن هنگامه دهن گرگ وا شده و به هر که رسیده بیک حمله او را ضایع کرده و گاهی نیز اتفاق افتاده که مرس گسیخته و گرگ از آن احاطه بدررفته. مجملا این حرکت عنیف داخل لعبهای آن فرقه است که یک صفحه را سیاه کردم.

گُوک گُوز (gög göz): به فارسی ازرق چشم.

گَز (gez): بكاف فارسی امر یعنی راه برو و سیر کن.

گُنَبَذ (günbez): بكاف فارسی همان گنبذ معروف.

گُنَبَذ (günbez): از دُمه رو خوابیده کفل را بالا کردن نیز عبارت است. چنانکه گویند

کنبذ ایلدی (günbez ẽyledi).

گُور کَز (görkez): بکاف فارسی اول و تازی ثانی امر یعنی بنما و نشان بده.
کَز (kez)^{۱۵۵}: بکاف تازی دفعه. **بیر کَز** (bir kez) یک دفعه، **یوز کَز** (yüz kez) صد دفعه. این لغت رومی است.

کَلُونُز (gelünz): [43a] امر یعنی بیائید.

کَلْمِیُونُز (gelmiyünz): نهی یعنی میائید.

گُورُونُز (görünz): بکاف فارسی امر یعنی ببینید.

گُورْمِیُونُز (görmiyünz): نهی او. اگر زای آخر محذوف داشته **کلون** (gelün) و کورون (görün) و کورمِیون (görmiyün) خوانند به معنی نقصی عاید نمی شود لیکن زای آخر در مقام تعظیم استعمال می شود. سابق هم ذکر شده.

گُورْدُونُز (gördünz): یعنی دیدید. چون اینجا زای جمع است محذوف نمی شود و اگر حذف کنند **گُورْدُون** (gördün) و آن دلالت به مفرد می کند.

کَسِلْمَز (kesilmez): بکاف تازی یعنی بریده نمی شود.

کَلْمَز (gelmez): یعنی نمی آید.

کِتْمَز (gètmez): یعنی نمی رود.

گُورْمَز (görmez): یعنی نمی بیند.

کِیْمَسَه سُوَز (kimsesüz): بکاف تازی یعنی بیکیس.

کَسْمَز (kesmez): کُند.

گُوج سُوَز (gücsüz): ضعیف.

الكاف مع السین

کُوس (kös): همان کوس بزرگ که در نقاره خانه‌ها و در معرکه جنگ می نوازند.

کَس (kes): بکاف تازی امر یعنی ببر.

کُس (küs): بکاف تازی امر از کسی بی دماغ شدن و آنکه اطفال بر پدر و مادر ناز کرده چیز نخورند او را کُسماق گویند.

کِلَاسی (gilas): بکاف فارسی نام میوه ایست معروف.

کِنِیس (kinis): بکاف تازی ممسک.

کُوکْس (göks): اول بکاف فارسی و ثانی بتازی سینه را گویند.

الکاف مع الشین

کُوْمُش (gümüş): بکاف فارسی نقره.

کِرِیش (kiriş): بکاف تازی چله کمان و تازی که از پی می سازند.

کَنکاش (gengeş): مشورت و مصلحت.

کُلُش (küleş): بکاف تازی ساقهای درخت گندم و جو.

کُوکلتاش (kökeltaş): هر دو کاف تازی برادر رضاعی و این لغت چغتائی است.

کالاجُوش (kelecoş): بکاف تازی نوعی از مطبوعات که روغن را داغ کرده و پیاز

وافر در او سرخ می کنند و بعد ماست یا کشک با او آمیخته و مغز گردو پاشیده بالای نان

ریزه کرده ریخته بطریق ترید خورند.

کُرُنُش، کُورُنُوش (körnüş): بکاف تازی پیش سلاطین و امرا خم شده سلام

کردن بطریق رکوع.

کُوکش، کُکش (gögeş): بکاف فارسی ازرق چشم.

کُونُش (güneş): بکاف فارسی نور آفتاب که تابیده باشد.

کامُوش (gamuş)، کامِش (gamiş): همان گاو میش معروف.

کِشِمِش (kişmiş): [43b] قسمی است از اقسام انگور و خشک که او را نیز

کِشِمِش گویند.

کِشِیش (kêşiş): پادری آرامنه.

کُلُوش (gülüş): بکاف عجمی خنده.

کُورُوش (görüş): بکاف فارسی یعنی ملاقات بکن.

کُلُش (güleş): بکاف فارسی امر یعنی کشتی بگیر.

کِش (kiş): بکاف تازی هنگام راندن جانوران پرنده گویند.

در ص و ض و ط و ظ و ع و غ لغتی به نظر نیامد.

الكاف مع الفاء

كُف (kuf): بكاف تازی آنکه زنان و اطفال ریسمانی از درخت آویخته و در آن نشسته حرکت می دهند و در هندی جولی خوانند.

کِف (kêf): همان کیف یعنی نشئه از هر مُسکری که باشد.

کَنَف (kenef): چیز بسیار کهنه و مستعمل و ضایع را گویند.

کَلَف (kelef): همان کلافه ریسمان.

گُلَف (gülüf): بكاف فارسی بدررو و راه آمدن آب را گویند.

الكاف مع القاف

من المصادر:

کَلِمَاق (gelmak): آمدن.

کَتِرَماق (getirmek): آوردن.

کُتُورَماق (götürmak): برداشتن.

کَلِمَاق (gülmak): خندیدن.

کُلْدِرَماق (güldürmak): خندانیدن.

کَتِرَدرَماق (getirdirmek): آوراندن.

کُتُورَتماق (götürtmak): به برداشتن امر کردن.

کَتِرَتماق (getirtmak): ایضا آوراندن.

کِچَماق (gêçmak): گذشتن.

کِچِرَتماق (gêçirtmak): گذرانیدن و چراغ یا آتش یا مشعل را خاموش کردن.

کِتَماق (gêtmak): رفتن.

کِتَلامَاق (kitlemek)^{۱۵۶}: به اصطلاح روم بند کردن.

کِدُورَماق (gêdürmak)^{۱۵۷}: بردن.

^{۱۵۶} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۵۷} A: حاشیه ده، B: -

گزماق (gezmak): راه رفتن و سیر کردن.
 گزدرماق (gezdirmak): سیر کنانیدن و گشت کنانیدن.
 گزلتماق (gizletmak): مخفی کردن.
 گزلنماق (gizlenmak): مخفی شدن.
 گزلتدیرماق (gizletdirmak)، گزلدیرماق (gizlendirmak): مخفی کنانیدن.
 گلشماق (güleşmak): کشتی گرفتن.
 گلشدیرماق (güleşdirmak): به کشتی انداختن.
 کیشنماق (kişnemek): شیبه کشیدن اسپ.
 کیماق (gèymak): پوشیدن رخت و لباس.
 کیدیرماق (gèydirmak): پوشانیدن.
 کچنماق (gèçinmak): قبض روح شدن یعنی مردن.
 کسماق (kesmak): بریدن.
 کسدیرماق (kesdirmak): قطع کنانیدن.
 گوزله ماق (gözlemek): دیده بانی کردن و انتظار کسی را کشیدن.
 گورستماق (görsetmak)، گورگزماق (görkezmak): اول بکاف فارسی و ثانی بکاف تازی نمودن چیزی به کسی.
 گورنماق (görünmak)^{۱۵۸}: به نظر آمدن و دیده شدن و معلوم شدن.
 کچماق (köçmak): بکاف تازی کوچیدن.
 گجنماق (gücenmak): بکاف فارسی در هنگام استنجا که طبیعت قبض باشد زور زدن و یا در پیچش و زجر و غیره.
 گوپماق (köpmak): بکاف تازی [44a] دم کردن شکم از نفخ.
 گوشماق (gövşemak): بکاف فارسی نشخوار کردن حیوانات ماکول اللحم از قبیل گاو و گوسفند و شتر.

گُویماق (göymak): سوختن لیکن تکلم مصطلح نیست.
 کویدورماق (göydürmak)^{۱۵۹}: سوزانیدن.
 گُورماق (görmak): دیدن.
 گُونماق (güvenmak): بکاف فارسی فخر کردن.
 کِفَلنماق (kēflenmak): بکاف تازی^{۱۶۰} مست شدن.
 کُف اُچماق (kuf uçmak): بالف مضموم و کاف تازی آنکه زنان و اطفال ریسمان از درخت آویخته و به آن نشسته حرکت کنند یعنی جولیدن.
 گُوندَرماق (göndermak): فرستادن.
 گُومماق (gömmak): بکاف فارسی گائیدن. اصطلاح روستا و عوام است که در مقام فحش استعمال کنند.
 گَنَلماق (genelmak): بکاف فارسی وسیع و فراخ شدن.
 گَنَلتماق (geneltmak): فراخ کردن.
 کُسماق (küsmak)، کُسلماق (küslmak): بکاف تازی^{۱۶۱} بی دماغ شدن.
 گُورُشماق (görüşmak): بکاف فارسی ملاقات کردن و از آشتی کردن نیز کنایه است.
 گُورُشْدَرماق (görüşdürmak): ملاقات و آشتی کنانیدن.
 کُلُشماق (gülüşmak): بکاف فارسی با هم خندیدن.
 گُوگَرماق (gögermak): هر دو بکاف فارسی سبز شدن و کبود شدن.
 گُوگَرتماق (gögertmak): سبز کردن و کبود کردن.
 گُوکَرِیماق (kükrimak): هر دو کاف تازی از غصه درهم برهم شدن.
 گُوج لُوق (gücluk): ضعیف.
 گُوکچک لُوق (gögçekluk): حسن.

^{۱۵۹} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۶۰} A، B: فارسی

^{۱۶۱} A: فارسی

- گُوزَل لُوق (gözellük): جمال.
- کَدْخُدا اُولماق (kedhuda olmak): خانه دار و عیال بار شدن.
- کَب چَکماق (gep çekmak): صحبت داشتن.
- کِپَلشماق (kipleşmak): بکاف تازی به چیزی وصل شدن.
- گُور سَنماق (görsenmak): نمود شدن.
- گُوجُر تماق (köçürtmak): کوچانیدن.
- گُجَلَنماق (güclenmak): زور پیدا کردن.
- کِیج کَلماق (géc gelmak): دیر آمدن.
- گُمَرمَاق (gemürmak): خائیدن.
- گُوسَترماق (göstermak): نمودن.
- کِیرماق (girmek): اندرون رفتن.
- کِیردِرمَاق (girdirmek): اندرون کردن.
- کَسِلماق (kesilmek): بریده شدن.
- کِلی لَتماق (gilâylenmak): گله کردن.
- کَشِک چَکماق (kêşik çekmak): چوکی دادن.
- گُور وُکماق (görükmak): خود را نمودن.
- گُور لَماق (gürlemek/gurlamak): بکاف فارسی زبانه کشیدن آتش.

الكاف مع الكاف

- کَکَلِک (keklik): هر سه کاف تازی همان کبک مطبوع ماکول است که خرام و قهقهه او ضرب المثل شعر است و این جانور دو قسم می باشد قسم دوم را کبک دری گویند [44b] به این جهت که اکثر در دره های کوه می باشد و در جثه هم بزرگتر است.
- کَپَنَک (kepenek): هر دو بکاف تازی نام کرمی است که پره های پهن منقش می دارد و به ریاحین می نشیند. در فارسی او را هم پروانه گویند.
- کَالِک (kalak/kelek): هر دو بکاف تازی خربوزه خام نارسیده که در فارسی کنبیزه خوانند.

- کُرک (kürk): هر دو کاف تازی پوستین.
- کِپرک (kiprik): هر دو کاف تازی مژگان.
- کُرک (kürek): بیل چوبی که برف بامها را بآن پاک می کنند.
- کَمک (kömek): امداد و اعانت کردن چه در کار و بار و چه در جنگ و جدل.
- کُوینک (köynek): پیراهن.
- کُوپک (köpük): کف از آب و غیره.
- کُوپک (köpek): سگ جسیم بزرگ که حراست گله و خانها می کند.
- کَپک (kepek): سبوس از گندم و غیره که به تازی نخاله خوانند.
- کُوکچک (gögçek): بکاف عجمی حسین^{۱۶۲}.
- کُوک (gög): هر دو کاف فارسی آسمان و رنگ کبود را نیز گویند.
- کُوک (kök): هر دو کاف تازی بیخ و ریشه از اشجار و نباتات.
- کُوک (kök): هر دو کاف تازی در اصطلاح به معنی چاق و تندرست و آدم بی غم را گویند.
- کَیک (gèyik): اول بکاف فارسی و دویم بتازی آهو را گویند.
- کَرَمک (germek): کاف اول فارسی و ثانی تازی خربوزه نوس سفید رنگ بسیار معطر که معروف است.
- کُوشک (köşşek): هر دو بکاف تازی شتر بچه.
- کَسک (kesek): کلوخ.
- کِچک (kiçik): هر دو بکاف تازی همان کوچک.
- کُتک (kötek): هر دو بکاف تازی کسی را چوب کاری کردن.
- کُتک (kötük): هر دو کاف تازی ساقه درخت بریده که گنده و سطر باشد.
- کَرک (gerek): اول بکاف فارسی و دویم بتازی یعنی باید.
- کُبک (göbek): کاف اول فارسی و ثانی تازی ناف را گویند.

کُلُنک (külüng): کاف اول تازی و ثانی فارسی همان کلند فارسی که زمین و دیوار از او می‌کنند.

کُلک (küllük): هر دو کاف تازی مزبله.

کُچُک (küçük): هر دو کاف تازی سگ بچه.

کُومرُوک (gömrük): اول کاف فارسی و ثانی تازی چپوتره سایر و میربحری که در محصول می‌گیرند.

کُرُوک (körük): هر دو کاف تازی دم آهنگران.

کَلک (kelek): هر دو کاف تازی غوغا.

کَنه کَرچَک (gene gerçek): کاف اول و ثانی فارسی و ثالث تازی قسمی است از نباتات که از تخم او روغن [45a] گرفته می‌سوزانند.

کِشِیک (kêşik): هر دو کاف تازی پاسبانی کردن که در هند چوکی خوانند.

کَزَمه کِشِیک (gezme kêşik): کاف اول فارسی چوکی گشت که شبها معمول است.

کَرچَک (gerçek): کاف اول فارسی و ثانی تازی راست که ضد دروغ است.

کُشَک (köşg): کاف اول تازی و دوم فارسی همان کوشک فارسی.

کُبَلِک (göbelek): کاف اول فارسی و دوم تازی نباتی است که مدور و سفید و مغزدار است و اکثر از شکاف سنگها می‌روید و از او قو که عبارت از فروزینه سنگ و چخماق می‌سازند.

الكاف مع اللام

کُل (kül): بکاف تازی خاکستر.

گُول (göl): بکاف فارسی مغاک و گود وسیع که در او آب جمع شده باشد.

کُونُکُل (köngül): قلب و ضمیر و دل و خاطر.

گُوزَل (gözel): بکاف فارسی مقبول و زیبا.

کِچَل (kêçel): بکاف تازی همان کل به تازی اقرع و به هندی گنجه خوانند.

کُول (kol): بکاف تازی بوته خار و درخت کوچک که جمع و غنچه روئیده باشد.

کُتَل (kötél): بكاف تازی اسپهایی با زین و برگستان که پیش پیش سلاطین و بیگلربیگیان می کشند و به تازی جنیت خوانند.

کَل (gel): امر یعنی بیا.

کُول (göl): امر یعنی بخند.

کَسِل (kesil): بكاف تازی امر یعنی بریده شو.

کَلَن ایل (gelen il): یعنی سال آینده.

کاکُل (kekül): همان کاکل یعنی موهائی که در فرق سر گذارند.

کَنَل (genel): بكاف فارسی یعنی فراخ شو.

کُسُل (küsül): بكاف تازی یعنی بی دماغ شو.

الكاف مع الميم

کِیم (gèyim): بكاف فارسی زره.

کِیم (gèyim): بكاف فارسی به معنی بپوشم.

کِچِم (gècim): بكاف فارسی خفتان.

کِلِیم (gilim/kilim): بكاف فارسی فرش معروف لیکن در ترکی بكاف تازی

مستعمل است.

کِیم (kim): بكاف تازی یعنی که.

کُم (göm): بكاف فارسی امر یعنی بگای. اصطلاح ارذال است.

کَنَدِم (gendim): بكاف فارسی یعنی خودم. اصطلاح روم است.

الكاف مع النون

کُون (gün): بكاف فارسی روز که به تازی یوم خوانند.

کُون (gün): بكاف فارسی آفتاب را نیز گویند.

کَن (gen): بكاف فارسی فراخ و وسیع.

کُوگرچین (gögerçin): [45b] کبوتر.

کَوَاهِن (gevahen): همان آهن تیزدم که بچوب پوشانیده زمین را بدو شیارکنند.

کَشکشان (keşkeşan): همان کهکشان.

گُون (gön): بكاف فارسی چرم.

گَوَن (geven): بكاف فارسی خاری است که در صحراها می روید.

گلِن (gelin): بكاف فارسی عروس.

گَرَه کَن (küreken): هر دو کاف تازی داماد.

کِرْشان (kirşan): بكاف تازی چیزی که زنها به روی خود می مالند.

کَن کَن (kenken): هر دو کاف تازی آنکه چاه می کند و در فارسی کدکن نویسند.

گلَن (gelen): آینده.

کَلَمِین (gelmiyen): نه آینده.

گُور کِنَن (görginen): بین.

گُور مَکِنَن (görmeginen): مبین.

گُورُون (görün): ببینید.

گُور میُون (görmüyün): نبینید.

کَسَن (kesen): برنده.

گُوجَن (gücen): امر یعنی هنگام استنجا و قبضیت زور بزن.

گُون (güven): امر یعنی فخر بکن.

کِفْلَن (kêflen): بكاف تازی یعنی مست شو.

کَل کِنَن (gelginen): هر دو بكاف فارسی یعنی بیا.

کِیمَسَن (kimsen): بكاف تازی یعنی کیستی.

کِزْلَن (gizlen): بكاف فارسی یعنی مخفی و روپوش شو.

الكاف مع الها

کُلْگَه (kölge): کاف اول تازی و ثانی فارسی یعنی سایه.

کِلْگَه (kilke): هر دو کاف تازی لیفه دوات.

گُوکْچَه (gögçe): هر دو کاف فارسی قسمی است از آلوچه که میوه معروف است.

کَرَه (kere): بكاف تازی مسکه را گویند.

کَرَه (kere): بكاف تازی به معنی بار نیز آمده. چنانچه گویند یوز کَرَه (yüz kere)

يعني صد بار، مينک گرّه (ming kere) يعني هزار بار.

کيجه (gêce): بكاف فارسي شب را گویند.

کوسه (kosa): همان کوسج.

کوکّه (köke): بكاف تازی برادر رضاعي.

کومه (küme): بكاف تازی آنکه صاحب فاليز خربوزه های رسیده را چیده و جابجا توده کرده بمرور بفروشد. همان یکجا جمع کردن کومه گویند.

کُده (güde): بكاف فارسي قصير القامت.

کده (gede): بكاف فارسي يعني پسر. اصطلاح دهات است.

کلّه (kelle): بكاف تازی عبارت از سر است و اين لفظ در فارسي هم غايت اشتها دارد چنانکه شيخ بزرگوار مصلح الدين سعدی عليه الرحمة فرمايد:

شنيدم که یک روز در دجله ای

سخن گفت با عابدی کلّه ای

کلّه پاچه (kelle paça): طبخ معروف است.

کيچه (kêçe): بكاف تازی نمـد.

کُلّچه (külüçe): بكاف تازی همان کُلّوچه معروف که زاد المسافرين است.

کُزه (küze): همان کوزه که سبو هم [46a] گویند.

کَنّه (gene): بكاف فارسي همان کنه فارسي است که بكاف تازی آمده و آن کرمی است مثل کتمل که به حيوانات می چسپد.

کيمسه (kimse): بكاف تازی يعني کسی. کيمسه يُوخْدُور (kimse yohdur) يعني کسی نيست.

گَنجه (Gence): نام شهری است معروف در شيروانات که مولد اکمل الشعرا خواجه نظامی عليه الرحمة است.

کُوکله (kökle): هر دو کاف تازی کلمه امر است يعني درشت و ناهموار بدوز.

کُکّه (köke): هر دو کاف تازی عبارت از قرص نان و غيره است.

کيسه (kise): بكاف تازی هميان زر و غيره.

گِرْدَه (girde): مدوَر.

گِنَه (gène): یعنی باز. گِنَه گَلْدُونک (gène geldünk) یعنی باز آمدی.

کَتِرْگَه (ketirge): اول بکاف تازی و دویم بکاف عجمی صمغ را گویند.

الکاف مع الواو

کُوسُو (kösov): بکاف تازی چوبی که بدان آتش کاوند.

کُوجَلُو (güclü): صاحب زور.

کُوزَل لُو (gözellü): جمیل.

کِزَلُو (gizlü)^{۱۶۳}: مخفی و پنهان.

الکاف مع الیا

کُوز کِی (güzgi): بهر دو کاف فارسی آئینه.

کُرْپِی (körpi): بکاف تازی پل را گویند.

کِرْپِی (kirpi): بکاف تازی خارپشت.

کِچِی (gêçi): بکاف فارسی بز را گویند.

کِشِی (kişi): بکاف تازی مرد را گویند.

کَرِی (geri): بکاف فارسی پس که ضد پیش است.

کَمِی (gemi): بکاف فارسی کشتی را گویند عموماً.

کَلْجِی (geleci): بکاف فارسی صحبت و اختلاط و گفتگو.

کِلِی (gilêy): همان گله فارسی را گویند.

کِشِکِچِی (kêşikçi): هر دو کاف تازی پاسبان.

کُوز اُوجِی (göz ucı): بکاف فارسی گوشه چشم.

کُوز یاشِی (göz yaşı): اشک چشم.

کِی (gêy): بکاف فارسی امر یعنی بپوش از قبیل رخت.

کِیدِی (gêydi): یعنی پوشید.

- کِشَنَدِي (kişnedi): شيهه کشيدن اسپ.
- کُورْدِي (gördi): يعنى ديد.
- کُورْمَدِي (görmedi): نديد.
- کُورَسَتَدِي (görsetdi)، کُور کَزَدِي (görkezdi): يعنى نمود.
- کُور کُدي (görükdi): يعنى نمودار شد.
- کِچْدِي (gêçdi): يعنى گذشت و يا چراغ خاموش شد.
- کِچِنْدِي (gêçindi): کنايه از مردن است يعنى مرد.
- کِرْدِي (girdi): بکاف فارسى يعنى اندرون رفت.
- کُور کِرْدِي (kükridi): هر دو کاف تازى يعنى از غصه بى تاب شد.
- کَسَدِي (kesdi): بکاف تازى يعنى برید.
- کَسِلْدِي (kesildi): يعنى بريده شد.
- کَلْدِي (geldi): آمد.
- کُلْدِي (güldi): خنديد.
- کُلَشْدِي (güleşdi): يعنى کشتى گرفت.
- کُور سَنْدِي (görsendi): [46b] يعنى نمودار شد.
- کَنْدِيسِي (gendisi): يعنى خودش. اصطلاح روم است.
- کَنْدِي (gendi): يعنى خود.
- کُوجَلِي (güclü): صاحب زور.
- کَيْدِي (gidi): نامقيد.
- کُوپْدِي (köpdi): بکاف تازى يعنى شکم دم کرد.
- کُسَدِي (küsdü): بکاف تازى يعنى بى دماغ شد.
- کُبْچِي (Kübçi): بکاف تازى نام شهرى است در ملک شيروان که اقمشه پشمى در آنجا مى بافند.
- کُولِي (kevli): بکاف تازى فاحشه خراباتى را گویند.

باب اللام مع الالف

لابادا (labada): همان لباده معروف که فارسی است.

لام آلف لا (lam elif la): همان گره که به شال کمر می زنند که در فارسی جوزگره خوانند.

اللام مع الباء

لُوپ (lop)^{۱۶۴}: مکر و حيله.

اللام مع التاء

لُوت (lüt): غارت.

اللام مع الجيم

لُوچ (luç): احوال.

لِيلَاج (Leylac): نام واضح قسمی از قمار است.

لِج (lec): همان لَج تازی که بدترین خصایل مذمومه است.

اللام مع الدال

لُوند (levend): در اصطلاح ایران مفعول را گویند و جماعت اوباش بی سر و پا را نیز گویند.

لُوند (levend): در روم نام فرقه ای است از متجنده.

اللام مع الراء

لَندَهُور (lendehor): کنایه از آدم جسیم و طویل و ثقیل است.

لُور (Lor): جماعت معروف که در بله (حماقت) ضرب المثل اند.

اللام مع الزاء

لِيز (liz): چیز تر و چسپنده را گویند و میوه ای که بسیار مانده و له شده باشد وقتی که دست بگذارند بچسپد آنرا نیز گویند.

لُوز (lövüz): همان لوز که از خلویات معروف است.

لُغاز (logaz): همان لُغز که مشهور است یعنی چیزی گویند که کنایه از چیزی باشد.

^{۱۶۴} A: لُوپ (lovup)

اللام مع الشين

لَش (leş): جسم بی جان یعنی نعش مرده.

لُواش (lavaş): عبارت از نان تنک و نازک است. لطیفه: آورده اند که یکی از فقرای قلندر را به در دکان لواش فروشی که امرد و صبیح الوجه بود گذار افتاد و جوان خبّاز را بآن حسن و شمایل دیده به تعریف فاسقانه لب گشاد و این مصراع را تکرار کرد که:

لطیف و گرد و مدور سفید و نازک و تر

جوان خبّاز از تکرار او در خشم شد. قلندر این مصراع را ملحق کرد:

گمان بد نبری من لواش می گویم [47a]

زیرا که مضمون مصراع اول به تعریف لواش صادق می آید و اکثر اتراک لاواش گویند.

در ص و ض و ط و ظ و ع و غ لغتی نیست.

اللام مع الفا

لِف (lif): کیسه ای که در او صابون انداخته در حمام و هنگام غسل بر بدن مالند.

اللام مع القاف

لُپُوق (lopuk): همان لوپ فارسی است.

لِق (lık): گل لغزنده و فرو رونده.

لُق (luk-): از اسماء ضمائر است که سابق گذشته. مثل آیدن لوق (aydınluk).

قمیش لوق (kamışluk) و غیره.

لُوپ چخار تماق (lop çihartmak): مکر و حيله برآوردن.

لُوت ایلماق (lüt eylemak): غارت کردن.

لیزلنماق (lizlenmak): تر و چسپنده شدن میوه و غیره.

لُغاز اُوخوماق (loğaz ohumak): به کسی ریزه خوانی کردن.

لَقّه باتماق (lıқа batmak): به گل فرو رفتن.

لَکه سالماق (leke salmak): به چیزی داغ انداختن.

اللام مع الکاف

لاچک (leçek): مقنعه زنان.

لَکَلک (legleg): بهر دو کاف فارسی همان لکلک که پرنده ای مشهور است.
لُوک (lök): شتر کهن سال.

اللام مع اللام

لال (lal): همان گنگ.

اللام مع النون

لَگَن (legen): بکاف فارسی سِلِپچه (silepçe) که در هند چلمچه گویند و ظرف مس که مخصوص آب دادن اسپان و خمیر کردن و غیره می سازند.

اللام مع الها

لَله (lele): اتالیق (atalık) و مستحفظ اطفال را گویند.

لَپِه (lepe): دال نخود.

لَپِه (lepe): آبی که از زور موج به کنار زند.

لُوله (lüle): همان لوله یعنی نال چه از بندوق و چه چیز طویل که سوراخ داشته باشد.

لَکّه (lekke): عبارت از داغ است که به جامه و غیره بیفتد.

لَکّه (lekke): پارچه ابر را نیز گویند.

لُکه (lüke): پنبه حلاجی نکرده.

لَچَکّه (leçeke): این طرف و آن طرف طاق دروازه و طاقچه و بخاری و غیره.

لُمه (lüme): ماکیان بی دم.

لِفّه (life): همان نیفه ازار.

لِوه (lève): همان لیوه که عبارت از طفل هرزه خند و هرزه گو است. به بزرگان نیز

اطلاق می تواند شد.

پسر ساده لیوه می باید

حسن اینقدر نیست شیوه می باید

اللام مع الواو

لَو (lav): در عبارت ترکان بلا و آفت است.

اللام مع الیا

لَنگَرِي (lengeri): سینی مدور بزرگ که طعام و غیره در او می کشند.

لوی (luy): نهنگ. [47b] این لغت چغتائی است.

باب المیم مع الالف

مَنگا (maṅga/menḡe): یعنی به من.

ماما (mama): آنکه هنگام وضع حمل زنان را می زایاند.

مُوشاٹا (muṣaṭa): همان مشاطه که عروس را آرایش می دهد و در مناکحات اهتمام می کند.

مَالَا (malla): همان مَلّا یعنی آخوند.

مُودا (moda): خانه ایلات.

مُوشامّا (muṣamma): همان مشمع یعنی موم جامه.

مُوندا (munda): یعنی در این.

مَلَاذا (malaza): پشکل کرّه خر.

المیم مع التا

مات (mat): حیرت و تعجب. مات قالدُم (mat kaldum) یعنی متحیر و متعجب ماندم.

مات (mat): در کولی بازی زمینی که اطفال به جهت انداختن کولی می کنند آنرا نیز مات می گویند.

المیم مع الجیم

ماچ (maç): بوسه. میرزا وافی:

چخدی کلیسادنک او ترسا النده قاچ

ایل دیدی پرنی پرنی و خان دیدی قاچ قاچ

صوردوم که کونکلمی نه دیریلدور میسح تک

لعل لبی تکلمه کلدی که ماچ ماچ

çıhđı kelisadanġ o tersa elinde haç

el dedi perni perni vü han dedi kaç kaç

şordum ki köñglümi ne dirildür Mesih tek

la‘l-i lebi tekellüme geldi ki maç maç)

المیم مع الخا

مُوخ (muḥ): آدم میبھوت و حیرت زده را گویند.

مِرْتَح (mırtıḥ): بزبان اوزبک یعنی تفنگ.

المیم مع الدال

مَچِد (meçid): همان مسجد.

المیم مع الرا

مَرَمَر (mermer): سنگ سفید مشهور است که آنرا رخام گویند و معدن در دوازده فرسختی شهر تبریز در سر راه مراغه واقع است و بمرور از آب غلیظ سفید در زیر خاک منجمد می شود و کان مرمر در ساحل دریای شاهی اتفاق افتاده.

مُورِدَار (murdar): همان مردار یعنی نجس و ناپاک.

مِیَرْمِیَر (Miyarmiyar): نام محلّه ای از شهر تبریز.

مِرِلْدِر (mırıldır): یعنی سگ در هنگام خشم دهن واکرده آواز می کند و این آواز ماورای بانگ و عف عف اوست.

مِنْدِر (mindir): امر یعنی سوار کن.

المیم مع الزا

مِیَز (miyiz): همان مویز که منقی گویند. دهاقین و ایلات مُوَز (mövüz) گویند.

المیم مع السین

مِیْس (mis): همان مس که در ترکی پاخر نیز گویند لیکن اشهر روزمره مس است.

المیم مع الشین

مَامِش (mamış)، مَامُوش (mamuş): فرج را گویند.

المیم مع القاف

مِلاق (mılak): آنکه در فصل خزان انگورها را از باغات بریده و خوشه ها را پهلوی

[48a] یکدیگر به ریسمانها موافق ارتفاع سقف گنجان بسته در مکان مرتفع هوادار می آویزند و در تمام زمستان بلکه تا موسم انگور سال دیگر به سبب سلامت هوا تر و تازه می

ماند. مجملا همان ريسمانی که در او انگور بسته می آویزند مِلاق گویند.

مُولُوق (mövlük): باغی که در او انگور فقط کاشته باشند یعنی انگورستان.

مُونَجُوق (muncuk): مهره از شیشه و غیره که زنان غربا بخود زینت کنند.

مُردارلُوق (murdarlık): ناپاکی.

من المصادِر:

مُودِيَه كِتْمَاق (modıya gétmak): به مکان خود رفتن. مودا عبارت از خیمه و

چهار ایلات است.

مات قالمَاق (mat kalmak): متحیر ماندن.

ماچ ویرماق (maç vèrmak): بوسه دادن.

مُوخ أولماق (muğ olmak): مبهوت شدن.

مِرلدامَاق (mırıldamak): خشم گرفتن و دندان تیز کردن سگ و سایر سباع.

مِینَاق (minmak): سوار شدن.

مِندِرماق (mindirmek): سوار کردن.

مُونَجُوق دُوزماق (muncuk düzmak): مهره ها را به تار پکانیدن.

المیم مع الکاف

مُشَک (müşek): نام آتش بازی هوایی که او را تیر تخش گویند و فشنگ نیز آمده.

مِینَک (ming): عدد هزار.

مِینَک (minek): سواری از هرچه باشد.

مَکِک (mekik): هر دو کاف تازی آنکه جولاهه تار را در او تعبیه کرده از این دست

به آن دست انداخته پارچه را می بافد. نام فارسی او معلوم احقر نیست.

مُلچَک (mölçek/mülçek)، مُچَک (möçek): پشه را گویند.

المیم مع اللام

مال (mal): همان مال.

مال (mal): دواب را نیز گویند از قبیل گاو و گوسفند.

مِل (mil): همان میل یعنی سیخ آهنی.

مارال (maral): گوزن.

مَنْقَل (mankal): همان منقل آتش.

مَنْدِل (mendil): همان منديل معروف یعنی دستار.

مُغُول (Moğul): جماعت چنگیزی که در دشت سکونت می دارند و در هندوستان، اهل توران و ایران را به این اعتبار مغول گویند که سلطنت این ملک به چغتای منتهی می شود و اکثر اهل ایران از اتراک کوچانیده چنگیزخان و احفاد اویند که بعد از خرابی ایران زمین، از ملک خود جماعت کثیری از ایلات و اویماقات و سکنه دشت کوچانیده در آن سرزمین نشانیدند.

المیم مع المیم

مُوم (mum): معروف.

المیم مع النون

مَیْمُون (maymun): معروف.

مِین (min): [48b] هزار.

مِن (min): امر یعنی سوار شو.

مَن (men): یعنی من.

مِشِین (meşin): قسمی است از چرمهای رنگین که نرم و ملایم می باشد.

المیم مع الهم

مُورَه (mövre): چوب خشک بریده تاک.

مَکَّه (mekke): زرت.

مُونه (muna): به این.

مُونَدَه (munda): در این.

مَنْدَه (mende): یعنی در من.

مَایَه (maya): شتر ماده.

مَایَه (maya): اندوخته.

مَراغَه (Marağa): نام شهری است در هجده فرسخی تبریز که بعدویت میاه و لطافت

هوا و کثرت فواکه موصوف است و برنج آنجا نیز معروف.
مَمَه (meme): پستان و این اصطلاح اطفال است.
مِندِرِمَه (mindirme): نهی یعنی سوار مکن.
ماشَه (maşa): همان انبر آتش که به هندی دست پناه گویند.
ماشَه (maşa): آنکه در بندوق جزایر فتیله در او گذاشته آتش می دهند او را نیز ماشه گویند.
مَحْفَزَه (mehfaze): صندوقچه ای که از صاغری و تیماج و چرم می سازند که بیم شکستن ندارد.

المیم مع الواو

مُو (möv): تاک را گویند.
مَندَو (mandav): اسبی که از کثرت سواری یا از تحمل بار شانه او زخم شده باشد و آن زخمی است که به زودی به نمی شود.
مَو (mav)، **مِیَو** (miyav): آواز گربه.
مَرِیم لُو (meryemlü): نام کرمی است ارضی که معروف اتراک است.

المیم مع الیا

مِیْنِجِی (minici): سوارکار.
مِجْمِجِی (micmici): آدم سست دهن که گفته و تقیّد او به زیردستان و غیره اثر نکند و به تن برندارند.
مِندِی (mindi): یعنی سوار شد.
مِیْنِجَای (mıncayı)^{۱۶۵}: به اصطلاح اهل روم نان خورش.

باب النون مع الالف

نُوالا (novala): همان نواله یعنی آرد را خمیر کرده به شتران می خوراند و به معنی لقمه نیز استعمال می شود.
نُوخالا (nuhala): حنائی را گویند که شب به دست یا پا بسته و صبح جدا کنند.

ناقارا (naḳara): همان نقاره معروف.

ناقادا (na ḳada): چه قدر.

نه اولا (ne ola): یعنی چه می شود.

النون مع الباء

نه ایلیپ (ne èyilip): یعنی چه کرده که از کثرت استعمال نَنِپ (nenip) خوانند.

نه اولوپ (ne olup): یعنی چه شده که از کثرت استعمال نُلُوپ (nolup) خوانند.

النون مع الراء

نُکر (nöker): همان نوکر.

نِشدر (neşder): همان نشتر معروف.

ناخِر (naḥır)، ناخُور (naḥur): خیل کاروان که یکجا می چرانند.

نه وار (ne var): یعنی چه چیز است.

نه اولور (ne olur): یعنی چه می شود.

نه ایلر (ne eyler)، نَیلر (neyler): یعنی چه می کند.

نه ایستر (ne ister): یعنی چه می خواهد.

نَدُور (nedür)، نَمَنَه دُور (nemnedür): یعنی چه چیز است. [49a]

نه وار (ne var)، نه وار دُور (ne vardur): یعنی چه چیز هست.

نه ویرور (ne vèrür): یعنی چه چیز می دهد.

نَیه وُرار (niye vurar): یعنی چرا می زند.

نه بیلور (ne bilür)، نه بُلور (ne bülür): یعنی چه می داند.

النون مع الزاء

ناز (naz): همان ناز معروف.

ناماز (namaz): یعنی نماز.

النون مع السين

ناسناس (nasnas): همان نسناس معروف.

نُوس (növüs): در اصطلاح دهاقین عبارت از نفس است.

نُوس (növüs): به معنی آلت رجولیت نیز استعمال می شود.

النون مع الغین

نغ نغ (niğ niğ): از فرط غم و غصه و غلبه سودا خودبخود و یا با غیر خود بسیار

حرف زدن.

النون مع القاف

نَجَق (nacak): همان تبر.

ناچاق (naçak): بیمار.

نَسَق (nasak): قصاص.

نَه ایلِیاق (ne eyliyak)، نَیْلِیاق (neyliyak): یعنی چه کنیم.

نَیْلِماق (neylemak): چه کردن.

نَاقارا چالِماق (naçara çalmak): نقاره نواختن.

ناز اَیْلِماق (naz eylemak): همان ناز کردن.

ناماز قَیْلِماق (namaz kılmak): نماز کردن.

نغ نغ اَیْلِماق (niğ niğ eylemak)^{۱۶۶}: از غلبه سودا خودبخود حرف زدن.

ناچاق اُولِماق (naçak olmak): بیمار شدن.

نارِن دُوکِماق (narın dögmak): باریک کوفتن.

النون مع الکاف

نَه کَرَک (ne gerek): بکاف اول فارسی و ثانی تازی یعنی چه باید کرد.

نَیْلِیک (neyliyek): باستعاره دهاقین یعنی چه کنیم.

النون مع اللام

نُقُل (nokul): همان نُقل.

نَقَل (nakıl): همان نقل.

نارِکِل (nargil): همان نارجیل.

^{۱۶۶} A: نَغ نَغ اَیْلِماق (nağ nağ eylemak), B: نَغ نَغ اَیْلِماق (nağ nağ eylemak)

نِرِکِل (nirgil): باصطلاح رومیان حقه را گویند.

نال (nal): همان نعل اسپ.

نَه شَکِل (ne şekil): یعنی چه شکل.

النون مع النون

نارِن (narın): چیزی که بسیار ریزه و باریک سائیده باشند.

نِشِین (nişin): مفاصل [بواسیر].

نِشان (nişan): علامت.

نَه اِیْچُون (ne içün), نَیْچُون (neyçün): یعنی از برای چه.

نَه اِیش اِیْچُون (ne iş içün): از برای چه کار.

نَه کُون (ne gün): چه روز.

نَه کُون اِیْچُون (ne gün içün): از برای چه روز.

نَیْلَه مِسن (neylemisen), نَیْلِپسن (neylipsen): یعنی چه کرده ای.

نَیْلِرِسن (neylirsen): یعنی چه می کنی.

نَدَن (neden): از چه و از برای چه.

النون مع المیم

نَم (nem): رطوبت.

نَیْلِم (neylim): یعنی چه کنم. اصلش نَه اِیْلِم (ne ilyim) است.

نَه یَاپِم (ne yapım): باصطلاح رومیان یعنی چه کنم.

نَه بِلُم (ne bilüm): یعنی چه دانم.

النون مع الها

نَنَه (nene): مادر را گویند.

نَوَه (neve): فرزند فرزند چه از دختر و چه از پسر.

نَسْتَه (neste): لفظی است مهمل و در مقامی که نام چیزی را [49b] فراموش کرده

باشند در عوض نام آن چیز استعمال کنند.

نِچَه (nêçe): یعنی چند.

نِجَه (nèce): یعنی چه طور.

نِیَه (niye): یعنی چرا.

نَمَنَه (nemene): یعنی چه چیز.

نَه (ne): چه.

نَرَه (nère): یعنی کجا. اصطلاح رومی است. نَرَه کِتدی (nere gètdi) یعنی کجا رفت.

نَوَچَه (nevçe): شاگرد کشتی گیر را گویند.

نِسیَه (nisiye): همان نسیه که ضد نقد است.

النون مع الواو

نَه لَو (ne lav): یعنی چه بلا و چه آفت.

النون مع الیا

ناشی (naşı): آدم ناکرده کار و غیر واقف را گویند.

نَعْلَبَکی (ne'lbeki): بکاف تازی پنیرخوری و تشتری را گویند.

نَسَاقِچی، نَسَقِچی (nasakçı): میرغضب و جماعتی که توزک دربار و سواری سلاطین به عهده اهتمام آنها است.

ناقارَچی (nağaraçı)^{۱۶۷}: همان نقاره چی معروف که در نوبت خانه می باشد.

نارَنجی (narıncı): رنگ معروف.

نِیَلدی (nèyledi): یعنی چه کرد.

نِندی (nètdi): بااصطلاح رومیان یعنی چه کرد. اصلش نَه اِیتدی (ne ètdi) است.

نَه اُولدی (ne oldı): یعنی چه شد.

نَه دِیدی (ne dèdi): یعنی چه گفت.

باب الها مع الالف

هَارا (hara): کجا.

هارادا (harada): یعنی در کجا.

هُولا (hola): آنکه گاو چند را به هم بسته بالای شلتوک یا گندم خرمن و غیره می رانند تا دانه از کاه جدا شود.

هُولا (havla): امر یعنی در سرما دستهای خود را از تاب نفس گرم کن.

هاوا (hava): همان هوای معروف.

هُورلا (hörle): آنکه مساکین آن را با آب آمیخته بپزند.

هُما (huma): طایر معروف گویند که به زمین نمی نشیند و خوراک او استخوان است. احقر پر او را در جیغه یکی از سپهبدان دیده لیکن هیات و صورت او را کسی که دیده باشد نشنیده و معلوم نیست که در کدامین سرزمین می باشد. [سعدی:]

همای بر سر مرغان از آن شرف دارد

که استخوان خورد و طایری نیازارد

الها مع التا

هُنْكَفْت (hüngüft): اصطلاح است یعنی چیز بسیار غیر مترقب به دست کسی بیاید.

هُت (höt): شتربانان هنگام راندن شتران بر زبان رانند.

هُرُوت (hörüt): امر یعنی گیسوی خود را بیافان.

هُورْت (hort): بیکدفعه چیزی نوشیدن چنانکه در فارسی قُورت آمده.

الها مع الجیم

هِیج (hêç): یعنی هیچ.

الها مع الرا

هُر (hör): امر یعنی گیسوی خود را بیاف. [50a]

هُر (hür): امر به سگ است یعنی عف عف کن.

هایخِر (hayhır): امر یعنی نهیب بده.

هُگُر (högür): بکسی یا چیزی انس گرفتن. مصدرش هُگُر اُولماق (högür

olmak) می آید.

هُمُر (homur): گردانیده دوختن لب خریطه و دوختن لب دامن و غیر آن باشد و این

کلمه امر است.

هُور (hor): ريختن چيزی بيکدفعه يا طيش دل بيکدفعه. در هنگام اضطراب اين کلمه را در فارسی هم استعمال می کنند چنانچه گویند هُورِی ريخت يا دلم هُورِی ريخت.

الها مع الزا

هيز (hiz): مفعول و نامرد را گویند.

الها مع السین

هوس (heves): معلوم.

الها مع الشين

هش (hiş): چوبی که دهاقین آهن بدان نصب کرده و به نرگاوان بسته زمین شیار کنند.

هُوش (huş): معلوم.

الها مع القاف

هُرماق (hörmak): بافتن گیسوان.

هُرماق (hürmak): عف عف کردن سگ.

هایخرماق (hayhırmak): نهیب دادن.

هُمُورماق (homurmak): گردانیده دوختن لب خریطه و لب دامن و غیره.

هُکُرلنماق (högürlenmak): بکسی يا چیزی خو و انس گرفتن.

هُولاماق (hovlamak): دست خود را از تاب نفس گرم کردن.

هُوالانماق (havalanmak): بلندپروازی کردن.

هُرُوتماق (hörütmak): گیسوان خود را بافانیدن.

هُنْکُفت تاپماق (hüngüft tapmak): نعمت بسیار غیر مترقب یافتن.

هُنْک ایلماق (henek eylemak): خوش طبعی کردن.

هاچه وُورماق (haça vurmak): ستون دو سر زیر چیزی زدن.

هایله ماق (haylamak): آواز کردن و فریاد زدن.

الها مع الکاف

هُرُک (hörüük): گیسوی بافته که به هندی چوتی گویند.

هَنَک (henek): خوش طبعی و ظرافت.

هُک (hök): آنکه ساربانان وقت برخیزانیدن شتر گویند چنانکه در نشاندن می گویند

چوک.

الها مع اللام

هول (hevl): بیم و اضطراب.

هَل (hèl/hil): همان هل کوچک که به هندیش ایلاچی گویند.

الها مع المیم

هایخِرْدِم (hayhırdım): یعنی نهیب دادم.

هُورْدُم (hördüm): یعنی گیسوان را بافتم و هُورماق به معنی دوختن درشت نیز آمده.

هُورْتْدُم (hörütdüm): یعنی بافاندم. این لفظ مخصوص گیسو بافتن است نه بافتن

ریسمان و غیره و درشت دوختن را نیز هُر گویند.

هاوالانْدُم (havalandum): یعنی بلندپروازی کردم.

هُمُورْدُم (homurdum): [50b] یعنی سر خریطه و غیره را دوختم.

الها مع النون

هاچَن (haçan): یعنی کی. هاچاخ (haçah) نیز گویند و نَچاق (ne çak) نیز

آمده.

هاردان (hardan)، هارادان (haradan): یعنی از کجا.

هَوالان (havalan): یعنی بلند شو. کنایه از نخوت و بر خود بالیدن است.

هَنُّ هُن (hennühün): امری را به تعویق انداخته مهمل جواب دادن.

الها مع الها

هَیْبَه (heybe): چنتای کوچک دوتایی که مسافری به قاچ زین اسپ انداخته و در آن

نان کلوچه و ضروریات راه گذارند و بزرگ آنرا که هر دو طرف را پر کرده بالای حیوانات

اندازند خورجین گویند.

هَلَه (hele): در ترکی به معنی حالا آمده.

هاچه (haça): چوبی که یک سرش دو شاخ داشته باشد و به جهت استحکام به زیر چیزی از درخت و غیره که بیم افتادن داشته باشد قایم کنند و چوبی که سرش دو شاخه نباشد ستون گویند.

همشه (hemeşe): یعنی همیشه.

هاراده (harada): یعنی در کجا.

هایله، هیله (hayla): امر یعنی صدا بزن اما کنایه از نهیب و ممانعت است.

هرمه (hörme): یعنی گیسوی مباح. این کلمه نهی است.

هرمه (hörme): چیزی که مثل گیسو سه حصه تقسیم کرده بافته باشند.

هرمه (hürme): در مقام استخفاف و اهانت به کسی گویند که مثل سگ عو عو مکن. کنایه از بلند حرف زدن و سماجت کردن و لایعنی گفتن است.

همورمه (homurma): یعنی لب خریطه و توبره را مدوز و یا درشت مدوز. کلمه نهی است.

هایده (hayda): به معنی راندن چهارپایان سواری و راندن کسی نیز باشد از نزد خود یا غیر.

الها مع الواو

هو (hav): دست خود را از نفس گرم کردن.

هو هو (hav hav): کنایه از جمعی است که یکجا شده فریادهای بی موقع کنند.

هُلُو (hulu): میوه ای است معروف از شفتالو بسیار بزرگتر و بغایت لطیف وشاداب.

الها مع الیا

هانی (hanı): یعنی کجاست.

هامی (hamı): یعنی همه.

هانسی (hansı): یعنی کدام.

هانسینی (hansını): یعنی کدام یکی را.

های (hay)، **هی** (hey)، **ای** (ey): مخاطبات اتراک است قسمی که در فارسی

گویند: ای مرد یا ای پسر یا ای فلان، در ترکی گویند: **های اوغلان** (hay oğlan) یا

هی کشی (hey kişi) یا ای اَکید (ey igid).

هُوی (hoy): از مخاطبات دهاقین است. [51a]

های و هُوی (hay u huy): داد و فریاد و قال و مقال.

هَرّی (hèrri): در مقام راندن مردم از حضور بزرگان و راندن چهارپایان نیز استعمال می شود و گاهی در فارسی هم می آرند چنانکه گویند همه را هَرّی زد.

هَرّی (Heri): نام شهر هرات است که دارالسلطنه سلطان حسین میرزای بایقرا است که مولانا عبدالرحمن جامی قدس سره معاصر او بوده و سجع مهر سلطان مسطور مشهور است:

اَکَرِی کِت کِت دُوقُرُو کَل کَل اَکَرینون اُوزِی قَرا
دُوقُرُو لُوق دُوست قاپُوسی سلطان حسین بایقرا

(egri gèt gèt doḡru gel gel egrinün üzi kara

doḡruluk dost ḡapusı Sultān Hüseyn-i Bayḡara)

وجه تسمیه بایقرا آنکه از نسل بایقرا بهادر است که نسبش به چنگیزخان می رسد و آن شهر را غلام اسکندر ابن فلیقس که هری نام داشت بنا کرده.

های های، هَی هَی (hay hay): گریه در مقام تاسف و تحسر نیز استعمال می شود.

باب الواو مع الالف

والا (vala): پرویزی که بسیار باریک ببیزد.

وُرا (vura): یعنی اگر بزنند.

وُرا (vur-a): یعنی بزن تو. آ به معنی تاکید است چنانچه سابق گذشته.

وُرما (vurma): نهی او.

وَجُنکا (vecünge): یعنی به کار تو. وَجُنکا کَلَمَر (vecünge gelmez) یعنی به

کار تو نمی آید.

وَزِلدا (vizilda): خطاب به زنبور و مگس است یعنی آواز بکن.

وَزِلداما (vizildama): نهی او.

وَزِوِزا (vizviza): نام کرمی است پرنده به رنگ بنفش که در سردی از طیران عاجز

است. نام فارسی او گوش زده نشده.

الواو مع البا

وُورُوپ (vurup): زده است.

وُورْدُورُوپ (vurdurup): زنانیده است.

وارُپ (varup): رفته است. اصطلاح رومیان است.

ویرِپ (vèrip): داده است.

ویردِرِپ (vèrdirip): دهانیده است.

وُورْشُوپ (vuruşup): یعنی بدیگری زد و کوب کرده است.

الواو مع الجیم

وَج (vec): یعنی کار و علاقه.

الواو مع الرا

وار (var)، وارْدُور (vardur): یعنی هست.

ویر (vèr): امر یعنی بده.

وُور (vur): امر یعنی بزن.

وُورْشُدُر (vuruşdur): امر یعنی دو چیز را به هم بزن یا دو کس را به هم بینداز که همدیگر را بزنند.

ویردِر (vèrdir): امر یعنی بدهان.

ویرُور (vèrür): می دهد.

وُورار (vurar): می زند.

وُورْشُورَلَر (vuruşurlar): یعنی همدیگر را می زنند. [51b]

وُورْشُدِلَر (vuruşdılar): یعنی همدیگر را زدند.

وارْدِرَلَر (vardurlar): هستند.

واریدُر (varıdur): دارد.

وارُنْ دُر (varundur): داری.

وارُنْزُدُر (varunzdur): دارید.

وارلاریدُر (varlarıdur): دارند.

وَارُم دُر (varumdur): دارم.

وَارُومِزْدُر (varumızdur): داریم.

الواو مع الزا

وَلَنَکَه وَاز (velenge vaz): چیز بسیار فراخ و گشاده را گویند.

وَجَه کَلَمَز (vece gelmez): یعنی به کار نمی آید.

وِیرَمَز (vèrmez): نمی دهد.

وُورِمَاز (vurmaz): نمی زند.

وِیرِدِرَمَز (vèrdirmez): نمی دهاند.

وَارِسُونَز (varsunz): هستی.

وُورُونَز (vurunz): بزیند.

وَارُونَز (varunz): بروید. اصطلاح روم است.

وُورُمُونَز (vurmunz)، وُورُمِیُونَز (vurmıyunz): مزیند. و در جمع، زای آخر

محدوف نیز می تواند. و در رسم الخط ترکی وُورُنْکَز (vurunğz)، وِیرِیْنْکُوز

(vèrîngüz)، وَارُونْکَز (varunğz)، وُورْدُورُنْکَز (vurdurunğz)، وِیرِمِیُونْکَز

(vèrmıyünğz) نوشته می شود و در هر لفظ کاف فارسی با یا افزوده می شود.

الواو مع السین

وَاَسْوَاَس (vasvas): همان وسواس.

الواو مع الشین

وُورُش (vuruş): زد و خورد کردن.

وُورُش (vuruş): اگر از امر بگیرند یعنی زد و خورد بکن.

وِرِش (vèriş): داد و دهش کردن.

وَرِجِش (verciş): همان ورزش زورخانه را گویند.

الواو مع الغین

وَغَوَغ (vağ vağ): آواز سگ بچه.

وِغَوِغ (vığ vığ): آواز طفل کوچک که مخلوط به گریه و شلتاق باشد.

الواو مع القاف

- وُورماق (vurmak): زدن.
وُورڈرماق (vurdurmak): زنانیدن.
وُورُلماق (vurulmak): زده شدن.
ویرماق (vèrmak): دادن.
ویردرماق (vèrdirmak): دهانیدن.
وُورُشماق (vuruşmak): زد و خورد کردن.
وُورُشدُرماق (vuruşdurmak): به زد و خورد انداختن.
وارماق (varmak): باصطلاح رومیان رفتن.
وِزِلداماق (vızıldamak): آواز کردن زنبور و مگس بزرگ.
وِرِلداماق (vırıldamak): آواز آنکه از دست و غیره بزور بیندازند و آواز کند از قبیل سنگ یا جلید یا شش پر و غیره.
وَجَه کَلماق (vece gelmek): به کار آمدن.
من غیر المصادر:
وَرَق (varak): همان ورق کاغذ و ورق طلا و یا چیز تنک که بریده باشند او را هم ورق گویند.
وُوراق (vurak): متکلم مع الغير یعنی بزنییم.
وارُوق (varuk): هستییم.
وُورُمِشُق (vurmuşuk): ایضا در ماضی یعنی زده ایم.

الواو مع المیم

- وَلِم (velim): چوبهای خشک باریک از تاک و شاخ درختان [52a] و غیره. در موسم خزان و زمستان از باغات بریده به جهت سوزانیدن در خانهها جمع می کنند.
وَرَم (verem): همان ورم است یعنی آماس که در ترکی شیشماق گویند لیکن در مقام غیظ و اعتراض در جواب مخاطب ورم گویند مثل اینکه در فارسی درد و مرض و بُقْمَه گویند.

وَارَمَ (varam): هستم.

وُورَامَ (vurram)، وُورَارَامَ (vuraram): یعنی می زنم.

وُورْدُمَ (vurdum): زدم.

وُورَمِشَمَ (vurmişam): زده ام.

وُورَمَدُمَ، وُورَمَادُمَ (vurmadium): نزد.

الواو مع النون

وِیرَکَنَ (vèregen): دهنده لیکن به امرد و مفعول و زن فاحشه در مقام فحش اطلاق می شود.

وِیرَنَ (vèren): ایضا دهنده هر چیز که باشد.

وان (Van): نام شهری است از روم که فیما بین آرژن روم و آذربایجان واقع شده.

وَارَسَنَ (varsan): هستی تو.

وُورَانَ (vuran): زننده.

وَارَانَ (varan): رونده.

وُورُونَ (vurun): امر جماعت یعنی بزیند.

وُورُمِیُونَ (vurmıyun): نهی او.

وِیرُونَ (vèrün): بدهید.

وِیرْمُونَ (vèrmün): نهی او.

وِیرِکَنَ (vèrginen): بده.

وُورِکَنَ (vurginen): بز.

وِیرْمَکَنَ (vèrmeginen): مده.

وُورْمَکَنَ (vurmaginen): مز.

الواو مع الها

وُورْمَهَ (vurma): مز.

وَارْمَهَ (varma): مرو.

وِیرْدِرْمَهَ (vèdirme): مدهان.

ویرمه (vërme): مده.

وُورْدُورمه (vurdurma): حکم به زدن مکن.

الواو مع الیا

وُورِیجی (vurici): زنده.

وُورِدِی (vurdi): زد.

وُورمادی (vurmadi): نزد.

واردِی (vardi): رفت.

وار ایدی (var idi): بود.

ویردِی (vërdi): داد.

ویرمدِی (vërmedi): نداد.

ویرلدِی (vërlidi): داده شد.

وار می (var mi): یعنی هست مگر. و در اصطلاح اهل روم در میان وار و وار می هیچ فرقی نیست.

وِرِدِی می (vërdi mi): یعنی داد مگر.

وای (vay): کلمه ایست که در چند مقام استعمال می شود یکی در مقام تعجب و دیگر در مقام نوحه و غم و دیگر در مقام غیظ و غضب و دیگر در حین رسیدن آسیب و صدمه به زبان آید و این کلمه در مقامات مستعمله بفارسی مشترک است.

باب الیا مع الالف

یُورقا (yorka): اسب تیز رفتار که رفتارش برابر و بی صدمه باشد.

یُومُورتا (yumurta): بیضه از هر پرندۀ ای که باشد عمومیت دارد.

یُوخا (yuha): نان تنک بسیار پهن که در بالای ساج بزرگ پخته در خانها نگاه می

دارند. [52b]

یاپما (yapma): آنکه احشام و ضعای شهرستان پشکل و سرگین حیوانات را جمع

کرده و خیسانیده و قرص قرص به دیوارها می چسپانند و بعد از خشکیدن عوض هیزم می سوزانند.

- یالاما** (yalama): پارچه نمکی را گویند که مثل بلور روشن و یک پارچه باشد.
- یارا** (yara): زخم را گویند عموماً.
- یارما** (yarma): گندمی را گویند که جوشانیده و در آفتاب خشکانیده نگه دارند و از آن طعام پزند.
- یاسا** (yasa): به معنی قصاص است و این لغت چغتائی است چنانچه در کتب تواریخ می آرند که به یاسا رسانید یعنی کشت و قصاص کرد.
- یُوا** (yuva): آشیان طیور.
- یُورما** (yorma): چکن دوزی.
- یَلْیَ یَلْنا** (yallı yalana ?): آهنگ موسیقی.
- یالا** (yala): امر یعنی بلیس.
- یالاما** (yalama): نهی او.
- یُولّا** (yolla): امر یعنی بفرست.
- یُولّاما** (yollama): نهی او.
- یِیخا** (yèyha)، **یِیخالّا** (yèyhalala): یعنی آب بکش چنانچه در هندی گوید کنکال دالو.
- یارا** (yara): امر یعنی به کار بیا.
- یارما** (yarma): نهی یعنی مشکاف.
- یُوخلا** (yohla): امر یعنی تخمین و استیفا کن و خبر بگیر.
- یانشا** (yanşa): امر یعنی واهی و هذیان بگو.
- یِقلا** (yıkla): یعنی گریه بکن.
- یِرقالّا** (yırqala): یعنی بجنبان و حرکت بده.
- یُورتلا** (yortla): یعنی گام را فراخ برداشته بدو.
- یُورتالا** (yortala): یعنی اسب و غیره را گام انداز بدوان.
- یُوما** (yuma): نهی یعنی مشوی.
- یُوخ آ** (yoh-a): یعنی ای نه. در مقام استعجاب و استخبار و ممانعت از امری استعمال

می شود. در استعجاب و استخبار الف آخر عوض ای فارسی است و در ممانعت عوض تاکید: البته نه.

یاما (yama): امر یعنی وصله کن.

یارالا (yarala): امر یعنی زخم بزن.

یارالاما (yaralama): نهی او.

یُوخُولَا (yuhula): امر یعنی بخواب.

یُوخُودَا (yuhuda): یعنی در خواب.

یُورما (yorma): یعنی مانده مکن.

یُورُلما (yorulma): یعنی مانده مشو.

یاغما (yağma): یعنی مبار. خطاب به ابر و باران است.

یقما (yıkma): یعنی جمع مکن.

یَحما (yihma): یعنی خانه و عمارت را خراب مکن و کسی را به زمین مزین.

یُولا (yola): یعنی به راه.

یُولدا (yolda): یعنی در راه.

یانا (yana): یعنی اگر بسوزد.

یُونا (yona): یعنی اگر بتراشد از قبیل چوب و غیره و تراشیدن قِرخماق گویند. [53a]

یان آ (yan-a): یعنی بسوز تو.

یُون آ (yon-a): یعنی بتراش تو.

یرتا (yirta): یعنی اگر پاره کند.

یرت آ (yirt-a): یعنی پاره کن تو از قبیل پارچه و غیره نه خربوزه و میوه دیگر قسمی

که در فارسی گویند خربوزه را پاره کن در ترکی یرت نگویند بلکه کَس گویند یعنی بُر.

الیا مع البَا

یاپ (yap): امر به چند معنی است. یکی چُرک یاپ (çörek yap) یعنی نان بپز.

در این مقام یاپ عبارت از چسپانیدن قرص نان به تنور باشد به جهت پختن. و یاپ یعنی گِل یا سرگین را به دیوار چسپانیدن به جهت خشکیدن.

یاپ (yap): در السنه رومیان یاپماق عبارت از ساختن باشد. یاپ یعنی بساز.
یوزلانپ (yüzlenüp)^{۱۶۸}: یعنی رو کرده.

الیا مع التا

یُوقُورت (yokurt): ماست یعنی **جُغرات** (coğrat) را گویند.
یُورت (yurt): مسکن و یُورد (yurd) نیز آمده.
یُورُلَت (yorult): امر یعنی مانده کن خواه اسپ و خواه آدم و غیره.
یات (yat): امر یعنی بخواب و به معنی تمدد بکن یعنی دراز بکش نیز آمده.
یرت (yirt): امر یعنی پاره کن.
یت (yèt): امر یعنی برس.
یَمُوت (Yamut): نام طایفه ایست معروف که چشم آنها قاطبه تنگ می باشد. در ترکی **یُومُوت** (Yomut) خوانند.
یقَلات (yıklat)^{۱۶۹}: گریه بکنان.
یارُوت (yarut)^{۱۷۰}: به لغت چغتائی یعنی روشن کن.
یُوت (yovut): امر یعنی پرستاری کن و خبرگیران باش.
یالات (yalat): امر یعنی بلیسان.
یدِرَت (yèdirt): یعنی بخوران از دست دیگری.
یامات (yamat): امر یعنی وصله بکنان.
یرت (yèrit): یعنی راه ببر.
یَلَت (yèllet): یعنی به هوا بده.
یاتِرِت (yatırıt): یعنی بخوابان.

الیا مع الجیم

^{۱۶۸} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۶۹} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۷۰} A: حاشیه ده، B: -

یُوج (yuc): نوک هر چیزی و این کلمه چغتائی است. در ترکی آذربایجان اُوج (uc) گویند.

یالاوانچ (yalavanc): آدم عور و بی مقدور را گویند.

یانکالتماچ (yangaltmac): آنکه کلامی را نوعی ترتیب دهند که در تلفظ و تکرار باستعجال، زبان یاری ندهد و کلام مخلوط شود.

الیا مع الخا

یُوخ (yoh): یعنی نه. و اگر دُور ملحق شود یُوخدُور (yohdur) بگویند یعنی نیست.

یاخ (yah): امر یعنی بمال از قبیل مالیدن حنا به دست و پا و غیره چنانکه گوید: **اَلنْکا**

خَنَه یاخ (elünge hınna yah) یعنی به دست خود حنا بند [53b] و مالیدن حنا یا دوا یا گِل و غیره را به بدن یا به دیوار را نیز یاخ گویند.

یاخ (yah): در اصطلاح رومیان یعنی بسوزان. اُودا یاخ (oda yah) یعنی به آتش بسوزان.

یاماخ (yamah): وصله و پیوند.

یَیاخ، **یَیاخ** (yayah): پیاده. خا به قاف نیز مبدل می تواند شد.

یَخ (yih): امر یعنی بینداز از قبیل زدن کسی به زمین و خراب کردن دیوار یا عمارت را که امر می کنند یخ گویند. یخماق مصدر اوست.

یُولُخ (yolu): امر یعنی سر بکش و سرسری ببین و خبر بگیر.

یِرْتَخ (yirtih): چیز پاره شده را گویند و خا را به قاف نیز مبدل می کنند (yirtik).

یُوخ (yovuh): نزدیک. یُوق نیز می آید.

یَخ (yihih): عمارت یا دیوار افتاده و خراب شده.

الیا مع الدال

یاد (yad): حافظه.

یاراد (yarad): امر یعنی بیافرین و ایجاد بکن.

یُورد (yurd): مسکن.

یِدِرِد (yèdird): امر یعنی از دست دیگری بخوران.

یُود (yud): امر یعنی فرو ببر و این زبان چغتائی است. در ترکی آذربایجان اُوت (ut) گویند و اُود (ud) نیز آمده.

یکید (yigid): همان یکید یعنی جوان. این هم چغتائی است.

الیا مع الرا

یر (yèr): زمین و مکان را نیز گویند.

یارُر (yarur)^{۱۷۱}: به لغت چغتائی یعنی روشن می شود.

یاشُور (yaşur)^{۱۷۲}: به لغت چغتائی یعنی پنهان کن.

یار (yar): دوست و مصاحب و جلیس و معشوق را نیز گویند.

یار (yar): اگر از امر بگیرند یعنی بشکاف.

یاسار (yassar): زیور و ناکاره.

یاغْمُور (yağmur): باران. این لفظ رومی و چغتائی است.

یسَر (yèssir): همان اسیر را گویند.

یاپُشدُور (yapuşdur): بچسپان.

یوگُور (yügür): بدو.

یوغُور (yoğur): بسریش.

یالوار (yalvar): عجز و تضرع کن.

یقْدِر (yıkıdır): جمع بکنان.

یاقدِر (yakdır): بیاران.

یاندِر (yandır)، **یاندُور** (yandur): بسوزان.

یونْدُر (yondur): بتراشان.

یوونْدُر (yuvundur): غسل بدهان.

ینْدِر (yèndir): فرود بیار. این لفظ نیز چغتائی و رومی است. در ترکی آذربایجان آنْدِر

^{۱۷۱} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۷۲} A: حاشیه ده، B: -

(endir) گویند.

یخدر (yıldır): خراب بکنان.

یازدر (yazdır)، یازدور (yazdur): بنویسان.

یوله آپار (yola apar): یعنی به راه ببر.

یور (yor): یعنی مانده کن.

یقشدر (yıkışdır): جمع بکن.

یوخ ایدی لر (yoh idiler): یعنی نبودند.

یوخ دور (yohdur): نیست.

یوخ دور لر (yohdurlar): نیستند.

یانار (yanar): می سوزد.

یانیر (yanır): یعنی می سوزد حالا.

ییر (iyer): می خورد.

یدر (yêdir): بخوران.

یوکلر (yükler): بار می کند.

یوکلر (yükler): اگر از جمع بگیرند یعنی بارها که جمع یوک است.

یاخار (yaħar): می مالد.

یاخار (yaħar): می سوزاند.

یوار (yuvar): [54a] می شوید.

یالوارور (yalvarur): عجز و تضرع می کند.

یامار (yamar): وصله و پیوند می کند.

یومار (yumar): یعنی چشم می پوشد و مشت را جمع می کند.

یاشلر (yaşlar): تر می کند.

یازدورور (yazdurur): می نویساند.

یرکلر (yèrikler): یعنی زن بعد از چهار ماه از ایام حمل به حموضات و کاغذ و پنبه و

خاک و امثال اینها خواهشمند می شود.

پِریر (yèrir)، پُرور (yèrür): راه می رود.

یُونار (yonar): می تراشد.

یا تار (yatar): می خوابد.

یاسیلر (yassılar): پهن می کند.

یُومُور تار (yumurtlar): یعنی مرغ بیضه می نهد.

الیا مع الزا

یار پُوز (yarpuz): پودینه بری و بستانی هر دو را گویند.

یا ز (yaz): تابستان.

یُوز (yüz): عدد صد.

یُوز (yüz): در ترکی چغتائی و رومی رو را هم گویند.

یُوخ سُونز (yohsunz): نیستید^{۱۷۳}.

یُوخ ایدُونز (yoh idünz): یعنی نبودید.

یا لُقُوز (yalkuz): تنها.

یار اماز (yaramaz): ناکاره.

یار اماز (yaramaz): معنی دیگر یعنی به کار نمی آید و لیاقت ندارد.

یا ز (yaz): امر یعنی بنویس.

یَمَز (yèmez): یعنی نمی خورد.

یُوماز (yumaz): نمی شوید.

یُووماز (yovumaz): یعنی مخلوط و مانوس نمی شود.

یُوز (yovuz): یعنی عجب. یُوز کلدُونک (yovuz geldünğ) یعنی عجب آمدی،

یُوز کلدُونک (yovuz güldünğ) یعنی عجب که خندیدی و معنی سبب نیز از این استنباط می شود.

یُولدُوز (yulduz): ستاره. این نیز ترکی قدیم است.

اليا مع السنين

ياس (yas): تعزیه.

ياروماس (yarumas)^{۱۷۴}: به لغت چغتائی یعنی روشن نمی شود.

اليا مع الشين

ياش (yaş): تر و اشک.

ياش (yaş): به معنی سن نیز آمده.

يوقوش (yokkuş): زمین سربالا که فراز گویند.

ياغش (yağış): باران.

يواش (yavaş): آهسته.

يولداش (yoldaş): همراه.

يتمش (yètmiş): هفتاد.

يتمش (yètmiş): در زبان رومی یعنی رسیده.

يوش (yovuş): امر یعنی متصل شو.

يمش (yèmiş): میوه.

يمش (yèmiş): در زبان رومی یعنی خورده.

يانمش (yanmış): سوخته.

ياتش (yatis): خواب غفلت.

يرش (yèriş)، يورش (yürüş): به سر فوجی یا قلعه ای بهیات اجتماعی حمله

کردن و تاختن.

ياپش، ياپوش (yapuş): امر یعنی بچسپ.

يتش (yètiş): امر یعنی برس.

ياناش (yanaş): امر یعنی به پهلوی بخز یعنی به حمایت کسی برو.

يانش (yaniş): سوختن.

یُوکَلْنَمِش (yüklenmiş): یعنی بار کرده شده.
 یُوکَلْنَمِش (yüklenmiş): در زبان رومی یعنی بار کرده است.

الیا مع الغین

یاغ (yağ): روغن از هرچه باشد عمومیت دارد. [54b]

یاغ (yağ): امر یعنی ببار.

یِیاغ، یِیاغ (yayağ): پیاده.

یِتاغ، یاتاغ (yatağ): خوابگاه.

یِغ (yığ): امر یعنی جمع کن.

یِرلیغ (yırılığ)^{۱۷۵}: فرمان پادشاهی و این زبان چغتائی است.

یاروغ (yaruğ)^{۱۷۶}: به لغت چغتائی یعنی روشن.

الیا مع القاف

یِرپق، یِرپاق (yarpak): برگ درخت و بعضی یِپراق (yapraq) نیز گفته اند.

یُومُشاق (yumuşak): نرم.

یُوق (yovuk): نزدیک.

یانشاق (yanşak): پرگو و هرزه گو.

یِیلاق (yèylak): آنکه ایلات و اویماقات و لشکریان در موسم تابستان خود را به

دامنه کوهستان که برف و چشمه سار داشته باشد و یا زمینی که در تابستان هوای آنجا

خنک باشد بکشند آن سرزمین را یِیلاق گویند.

یاغُلُوق (yağluluk): چربی.

یاَلُوقُزُوق (yalkuzluk): خلوت.

یُوخِ ایدُوق (yoh iduk): نبودیم.

یُوخُوق (yohuk): نیستیم.

^{۱۷۵} A: یِرلیغ (yırılığ)

^{۱۷۶} A: حاشیه ده، B: -

- یاماق (yamak): وصله و پیوند.
- یاروغلوق (yaruğluk)^{۱۷۷}: به لغت چغتائی یعنی روشنی.
- یوماق (yumaq): آنکه ریسمان یعنی سوت را گرد پیچیده باشند.
- یارُق (yaruk)، یِرُق (yırık): شکاف.
- یُومرُوق (yumruk): مشت.
- یاشماق (yaşmak): رویند زنان.
- یَلَق (yalak): همه چیز خور و همه جا حاضر و کثیف وضع.
- یازُوق (yazuk): بیچاره و به معنی گناهکار نیز آمده.
- یاسدُوق (yasduk): پستی یعنی تکیه بزرگ چهار گوشه که در پشت گذارند.
- یاقلُوق (yakluk): رومال.
- یالِنچاق (yalınçak): برهنه چه سلاح بی غلاف و چه آدم عور. این لفظ نیز چغتائی است.
- یَرَق، یَراق (yarak): اسلحه جنگ.
- یَرَق، یَراق (yarak): در اصطلاح عوام اتراک قضیب را نیز یَرَق گویند.
- یاپُوشُوق (yapuşuk): چسپیده.
- یَیاق، یَیَق (yayak): پیاده.
- یِیکِراق (yègrak): یعنی بهتر.
- یِق (yık): امر یعنی جمع کن.
- یاپالاق (yapalak): پهن شده.
- یاساق (yasak): دیوان و دربار.
- من المصادر:
- یازماق (yazmak): نوشتن.
- یازدِرماق (yazdırmak): نویسانیدن.

یورقالاماق (yorkalamak): تیز رفتن.
 یورقالاتماق (yorkalatmak): جانور را تیز راندن.
 یومورتلاماق (yumurtlamak): بیضه دادن مرغ.
 یایماق (yapmak): به دیوار چسپانیدن سرگین و گل و یا به دیوار تنور چسپانیدن نان.

یایماق (yapmak): در اصطلاح رومیان عبارت از ساختن باشد.
 یایدۇرماق (yapdurmak): یعنی از دیگری چسپانیدن.
 یایدۇرماق (yapdurmak): یعنی از دیگری ساختن.
 یالاماق (yalamak): لیسیدن.
 یالاتماق (yalatmak): لیسانیدن. [55a]
 یارماق (yarmak): شکافتن.
 یارلماق (yarılmak): شکافته شدن.
 یوللاماق (yollamak): فرستادن.
 ییخاماق (yayhamak)، ییخالاماق (yayhalamak): ظرف یا لباس را به آب کشیدن.

یاراماق (yaramak): به کار آمدن.
 یوخلاماق (yohlamak): تخمین کردن و اندازه کردن و دیدن چیزی سرسری.
 یانشاماق (yanşamak): پر و هرزه و بیهوده گفتن.
 یقلاماق (yıklamak): گریه کردن.
 یقلاتماق (yıklatmak)^{۱۷۸}: گریه کنانیدن و به گریه آوردن و این لفظ چغتائی است.
 یرقالاماق (yırkalamak): حرکت دادن.
 یرقالانماق (yırkalanmak): جنبیدن.
 یرقالاتماق (yırkalatmak)^{۱۷۹}: جنبانیدن.

^{۱۷۸} A: حاشیه ده، B: -

یوزلانماق (yüzlenmak)^{۱۸۰}: رو کردن.

یارۇوماق (yarumak)^{۱۸۱}: روشن شدن و این لغت چغتائی است

یارۇوتماق (yarutmak)^{۱۸۲}: روشن کردن و این لغت چغتائی است

یورتلاماق (yortlamak): گام انداز دويدن.

یورتلاتماق (yortlatmak): گام انداز دوانیدن اسپ و غیره.

یوماق (yumak): شستن.

یودورماق (yudurmak): شویانیدن.

یودورتماق (yudurtmak): شست وشو دهانیدن.

ياماماق (yamamak): وصله کردن.

ياماتماق (yamatmak): وصله کنانیدن.

يارالاماق (yaralamak): زخم کردن.

يارالاتماق (yaralatmak): زخم زنانیدن.

یوخولاماق (yuhulamak): خوابیدن.

یوخولانماق (yuhulanmak): غلبه کردن خواب.

یوخولاتماق (yuhulatmak): کسی را به خواب انداختن.

یوخو گورماق (yuhu görmek): خواب دیدن.

ياغماق (yağmak): باریدن.

ياغدیرماق (yağdırmak): بارانیدن.

یقماق (yıkmaq): جمع کردن.

یقشدرماق (yıkışdırmak): ایضا.

یقلماق (yıkılmak)^{۱۸۳}: جمع شدن.

^{۱۷۹} A: حاشیه ده

^{۱۸۰} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۸۱} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۸۲} A: حاشیه ده، B: -

- یخماق (yıhmak): خراب کردن.
- یخدرِماق (yıhdırmak): خراب کنانیدن.
- یخِلماق (yılılmak): افتادن و خراب شدن.
- یولا گِلماق (yola gelmek): به راه آمدن.
- یونماق (yonmak): تراشیدن چوب و غیره نه موی سر.
- یوندُرماق (yondurmak): تراشانیدن.
- یانماق (yanmak): سوختن.
- یاندِرماق (yandırma): سوزانیدن.
- یرتماق (yirtmak): پاره کردن، دریدن.
- یرتِلماق (yirtılmak): پاره شدن.
- یورُولماق (yorulmak): مانده شدن.
- یورُولتماق (yorultmak)، یورماق (yormak): مانده کردن.
- یاتماق (yatmak): خوابیدن و دراز کشیدن.
- یاتِرتماق (yatırtmak): خوابانیدن.
- ینماق (yênmak): فرود آمدن.
- یندِرماق (yëndirmak): فرود آوردن.
- یتماق (yêtmak): رسیدن.
- یتِرمماق (yêtirmak): رسانیدن.
- یاوُتماق (yavutmak): پرستاری کردن و خبرگیران بودن.
- یماق (yêmak): خوردن.
- یدِرماق (yêdirmak): خوراندن.
- یدِرتماق (yêdirtmak): ایضا از دست دیگری خوراندن.
- یرِیمماق (yêrimak): راه رفتن.

- پرتماق (yèritmak): راه بردن.
- یانگِلماق (yaŋılmak)، یانگالماق (yaŋalmak): سهو کردن.
- یانگالتماق (yaŋaltmak): [55b] کسی را به سهو انداختن.
- یاخماق (yahmak): حنا یا چیزی دیگر به دست و پا یا به اعضا مالیدن.
- یاخماق (yahmak): در زبان رومیان سوزانیدن.
- یاخدرماق (yahdırmak): مالیدن.
- یاخدرماق (yahdırmak): سوزانیدن.
- یولُخماق (yoluḥmak): خبرگیری کسی کردن و به کسی سرسری ملاقات کردن.
- یادا سالماق (yada salmak): به خاطر آوردن.
- یارانماق (yaranmak): آفریده شدن.
- یاراتماق (yaratmak): آفریدن.
- یودماق (yudmak): فرو بردن. زبان رومی و چغتائی است.
- یاپوشماق (yapuşmak): چسپیدن.
- یاپُشدُрмаق (yapuşdurmak): چسپانیدن.
- یوگورماق (yügürmak): دویدن.
- یوگورتماق (yügürtmak): دوانیدن.
- یوغورماق (yoğurmak): سرشتن.
- یوغورتماق (yoğurtmak): سریشانیدن.
- یالوارماق (yalvarmak): عجز و تضرع کردن.
- یوونُتماق (yuvunmak): غسل کردن.
- یوونُدُрмаق (yuvundurmak): غسل دهانیدن.
- یوله آپارماق (yola aparmak): به راه بردن و از مدارا کردن نیز کنایه است.
- یوکلماق (yüklemek): بار کردن.
- یوکلندیرماق (yüklelendirmek): بار کنانیدن.

یاشلَماق (yaşlamak): تر کردن.

یاشلَتماق (yaşlatmak): تر کنانیدن.

یرِکَلماق (yèriklemek): خواهش حموضات و کاغذ و پنبه کردن زنان حامله بعد از انقضای چهار ماه از ایام حمل.

یاسا کَتماق (yasa getmak): به تعزیه موتی رفتن.

یاش اَیَلماق (yaş eylemak): تر کردن.

یرِش اَپارماق (yèriş aparmak): لشکر به سر خصم یا حصار بهیات اجتماعی تاختن.

یَتشَماق (yètişmak): رسیدن.

یَتشَدرَماق (yètişdirmek): رسانیدن.

یاناشَماق (yanaşmak): پهلوی شخصی بطور حمایت خزیدن.

یاناشَدرَماق (yanaşdirmek): پهلوی شخصی خزانیدن.

یُووُشَماق (yovuşmak): بکسی قربت پیدا کردن، متصل شدن.

یُووُشَدرَماق (yovuşdurmak): کسی را نزد شخصی مقرب کردن.

یرِپَکَلماق (yèrpiklemek): شخصی را از مروحه باد زدن.

یُوخسول لَتماق (yohşullanmak): قَلّاش و نادار شدن.

یُونکُل لَتماق (yüngüllenmak): سبک شدن.

یُونکُل لَتماق (yüngülletmak): سبک کردن.

یا یَیَلماق (yayılmak): منتشر شدن.

یا یَیَلتماق (yayıltmak): منتشر کنانیدن.

یُوُمَماق (yummak): بهم گذاشتن پلکهای چشم یعنی پوشیدن چشم و فراهم کردن

مشت یعنی بهم آوردن انگستان دست و بهم گذاشتن لب.

یُوُمُولَماق (yumulmak): پوشیده شدن چشم و جمع شدن مشت و بهم آمدن لبها.

[56a]

یُوُمُولَتماق (yumultmak): معلوم.

- یا لان دِیماق (yalan dëmaq): دروغ گفتن.
- یُولانماق (yollanmaq): به راه افتادن.
- یُولا سالماق (yola salmaq): به راه انداختن یعنی رخصت کردن.
- یُورقُون اَلماق (yorkun almak): یعنی از ماندگی آسایش یافتن.
- پِکین کِتماق (yëgin gëtmak): جلد و چابک رفتن.
- یُونبالانماق (yunbalanmaq): غلطیدن.
- یُونبالاتماق (yunbalatmaq): غلطانیدن.
- یِمه ماق (yëmemak): نخوردن.
- یِلنماق (yëllenmaq): هوا گرفتن و کنایه از چادر یکشاخ انداختن و هرزه گشتن نیز هست.
- یَخَله ماق (yahalamak): کسی را گریبان گیر شدن.
- یابانَه سُولماق (yabana sövlemek): پوچ و بیهوده گفتن و این هم محاوره رومیان است.
- یِنگه کِتماق (yenge gëtmak): زنانی که در شب زفاف همراه عروس از اقارب و عشایر او به جهت چند روز به خانه داماد می روند.
- یاسِیَله ماق (yassılamak): پهن کردن.
- یاسِیَلنماق (yassılanmaq)^{۱۸۴}: پهن شدن.
- یاسِیَلتماق (yassılatmaq): پهن کنانیدن.
- یِرینَه قُویماق (yërine qoymak): به جایش گذاشتن.
- یُوخیه ویرماق (yuhıya vërmak): کنایه است از آنکه کسی را به جهت پیشرفت مهمی به خواب غفلت اندازد یعنی به خواب غفلت انداختن.
- یَخشی اُولماق (yahşı olmak): خوب شدن امری و به شدن بیماری.
- یای چَکماق (yay çekmak): کمان کشیدن.
- یِرلَشدرماق (yërleşdirmek): جا کردن.

پَر اَیَلماق (yər eylemak): ایضا.

یاغی اُولماق (yağı olmaq): عاصی شدن و نافرمانی کردن و فرمان کسی نبردن.

یارِیَلماق (yarılamak): نصف کردن. اصلش یاری ایلماق (yarı eylemak)

است که از کثرت استعمال یاریلماق گویند.

یُورقالانماق (yorkalanmak): تند راه رفتن.

یُورتماق (yortmak): ایضا.

یُولدا قالماق (yolda kalmak): در راه ماندن.

یَیاقِ کَتماق (yayak getmak): پیاده رفتن.

یُوقِ کَلماق (yovuk gelmak): نزدیک آمدن.

یَقدرِماق (yıkdırmak): جمع کنانیدن.

یاَزِلماق (yazılmak): نوشته شدن.

یُوکَلنماق (yüklenmak): بار برداشتن.

یُوکَلتَماق (yükletmak): بار کردن.

یاَشَلندِرماق (yaşlandırmak): تر کنانیدن.

یُومرُوقِ وُورماق (yumruk vurmak): مشت زدن.

یُوکَه چَکَماق (yüke çekmak): زیر بار کشیدن.

یُولا کَتماق (yola getmak): راه رفتن و با کسی مدارا کردن.

یاَشُورماق (yaşurmak)^{۱۸۵}: به لغت چغتائی پنهان کردن.

یاَل باغلاماق (yal bağlamak): یال بستن ای تبختر کردن.

یَم وِیرماق (yèm vèrmak): به اسپان علف دادن.

یاَمان دِیماق (yaman dèmak): بد گفتن و دشنام دادن. [56b]

یاخُون کَلماق (yağun gelmak): نزدیک آمدن.

یُومُوشانماق (yumuşanmak): نرم شدن.

یاوا دانِشماق (yava danışmak): هرزه گفتن.

یا زیّه کِتماق (yazıya gétmak): به صحرا رفتن.

یا یماق (yaymak): پهن کردن و منتشر کردن.

الیا مع الکاف

یِرِپِک (yèrpik): بکاف تازی مروحه یعنی بادزن که به هندیش پنکه گویند.

یُوک (yük): بکاف تازی بار را گویند.

یِیک (yèg)^{۱۸۶}: بکاف فارسی یعنی به و خوب.

یِنک (yèng): بکاف فارسی آستین.

یُونک (yüng/yüng): بکاف فارسی پشم. یون (yun/yün) نیز آمده.

یَلِک (yèlek): بکاف تازی پر مرغ و پر هر پرند را نیز اطلاق می شود.

یِرِک (yèrik): آنکه زنان حامله در ایام حمل به ترشی و پنبه و کاغذ و خاک و غیره بی اختیار رغبت کنند و این حالت اکثر زنان را می افتد.

یُؤگُورِک (yügürek): اسپ دونده و آدم تیزرو را گویند.

الیا مع اللام

یِل (yèl): باد که به تازی ریح گویند.

یُول (yol): راه که به تازی طریق گویند.

یُول (yol): اگر از امر بگیرند یُول یعنی موها را بکن.

یا شِل (yaşıl)، یا شُول (yaşul): رنگ سبز.

یُؤخسُول (yohsul): ندارد.

یُونکُل (yüngül): بکاف فارسی سبک که به تازی خفیف گویند.

یال (yal): موهای بلند گردن اسب که به فارسی نیز یال گویند و یال از تکبر و تبختر

نیز کنایه است.

یَسَاوُل (yasavul): چوبدار که اتراک یَسُؤُل (yasovul) گویند.

یَسال (yasal): آنکه لشکر جنگی صف آرائی کرده استاده شوند.

یَنکال، یانکال (yāngal): یعنی سهو کن. کلمه امر است.

یَخِل (yihıl): امر یعنی بیفت.

یِرَتِل (yirtıl): امر یعنی پاره شو.

یُورُل (yorul): امر یعنی مانده شو.

یا یِل (yayıl): امر یعنی پهن و منتشر شو.

یُومُول (yumul): امر یعنی پوشیده شو و بهم بیا. مخاطب، چشم و دست است.

الیا مع المیم

یِم (yèm): علف چهارپایان.

یا رُم (yarum): نصف.

یَشَم (yèşem): همان سنگ یشم معروف.

یُورُوم (yovrum): یعنی محبوب من و دوست من. محاوره رومیان است.

یُوم (yum): امر یعنی چشم بهم بگذار و مشت را جمع کن.

یُوخ ایدُم (yoh idüm): نبودم.

یُوخ ام (yoham): نیستم.

الیا مع النون

یان (yan): پهلو؛ طرف.

یان (yan): اگر از امر بگیرند یعنی بسوز.

یُن (yun/yün): پشم.

یُکَن (yügen): لجام اسب.

یا رِن (yarın): فردا. اصطلاح اهل روم است.

یُوقُون (yokun): گنده و سطر.

یا تاقان (yatakan): نام کارد بزرگ و بلند است که رومیان [57a] در کمر می دارند

و این کار شمشیر می کند.

ییلان (yılan): مار را گویند. لغت چغتائی.

- يامان (yaman): بد و دشنام را نيز يامان گويند.
- يُوشان (yovşan): نوعی است از نباتات که در صحراها وافر می روید و خارکشان خشک او را به شهر آورده به جهت سوزانیدن می فروشند.
- يالان (yalan): دروغ.
- يُورقان (yorkan): لحاف پنبه دار.
- ياخُون (yahūn): نزدیک.
- ياشُورَن (yaşuran)^{۱۸۷}: به لغت چغتائی پنهان کننده.
- يُورقُون (yurğun): درخت گز.
- يالين (yalın): برهنه.
- يارادان (yaradan): حضرت آفریدگار جل و علا.
- يکين (yègin): تیزرو.
- يلکن (yèlken): بادگیر که در خانهها سازند.
- يلکن (yèlken): نام پرنده ایست مطبوع و رنگارنگ.
- يُون (yon): امر یعنی بتراش.
- يُوُون (yuvun): امر واحد یعنی غسل بکن.
- يُوُون (yuvun): ايضا امر جماعت می آید یعنی بشوئید.
- يُوغُورُون (yoğurun): بسرشید.
- يُوکَلَن (yüklen)^{۱۸۸}: بار کن.
- يُوکَلِيُون (yükliyün): بار بکنید.
- يُوکَلَنُون (yüklenün): بار کرده تیار باشید.
- ياتُون (yatun): بخوابید.
- يُولَا آپَارُون (yola aparun): یعنی به راه ببرید و معنی دیگر یعنی مدارا کنید.

^{۱۸۷} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۸۸} A: حاشیه ده

یُولَا آپاران (yola aparan): راه برنده ای رهبر.

یاتان (yatan): خوابنده.

یُول گُورسَدَن (yol görseden): راه نماینده ای دلیل.

یَمِشان (yemişan): نام میوه ایست جنگلی و سرخ مثل کرونده.

یُومُوشان (yumuşan): امر یعنی نرم شو.

یُولیُون (yollıyun): امر جماعت یعنی بفرستید.

یَیخان (yayhan): یعنی به آب غوطه بخور.

یازان (yazan): نویسنده.

یاپُوشَن (yapuşan): چسپنده.

یاپُوشُون (yapuşun): یعنی بچسپید.

یاپُوشقان (yapuşkan)^{۱۸۹}: سریشم.

یُونبالان (yunbalan): یعنی بغلط.

یَلَن (yellen): یعنی تیختر خرج کن.

یُوخ ایدُون (yoh idün)^{۱۹۰}: نبود.

یُوخ سَن (yohsan)^{۱۹۱}: نیستی.

الیا مع الها

یَخَه (yaha): گریبان.

یُونجَه (yonca): نام گیاهی است مشهور و قسمی را از او می خورند.

یَنکَه (yenge): زنان اقارب و عشایر عروس که شب زفاف همراه او به خانه داماد می

روند و چند روز می مانند.

یَزَنَه (yèzne): شوهر خواهر و شوهر خاله را گویند.

یَنَه (yène): یعنی کَنَه (gène) که به معنی باز است. کَنَه کَلْدُونک (gène)

^{۱۸۹} A: حاشیه ده، B: -

^{۱۹۰} A: حاشیه ده

^{۱۹۱} A: حاشیه ده

geldüng) یعنی باز آمدی. چغتائی است.

پِرَنَه (yèrine): یعنی به جای او.

پِرِنْدَه (yèrinde): یعنی در جای او.

یُول اُوستَه (yol üste): یعنی در سر راه.

یُول اُوستِنْدَه (yol üstinde): ایضا.

یُول اُوستِنَه (yol üstine): به سر راه.

یَمَه (yème): مخور.

یالوارمه (yalvarma): عجز و تضرع مکن.

یاسِیْلَه (yassıla): پهن کن. [57b]

یاسِیْلَمَه (yassılama): پهن مکن. نهی او.

یاخمه (yahma)، یاندُورمه (yandurma): مسوزان.

یُوکْلَه (yükle): بار کن.

یُوکْلَمَه (yükleme): نهی او.

یِرَه (yère): یعنی به زمین.

یاشْلَه (yaşla): یعنی تر کن.

یاشْلَمَه (yaşlama): نهی او.

پِرِکْلَمَه (yèrikleme): خطاب به زن حامله. سابق آن گذشت.

یابانه (yabana): هرزه و بیهوده گفتن. محاوره رومیان است.

یاوَه (yava): هرزه گو. در ترکی اکثر یاوا گویند.

الیا مع الواو

یاهُو (yahu): کبوتر خانگی.

یُومَرُو (yumru): چیز بسته سخت و آنچه در اعضا مثل غدود ظاهر شود آنرا نیز

گویند و ورم سخت را نیز گویند.

یَابُو (yabu): اسب بارکش که قابل زین نباشد.

یُوْحُو (yuhu): خواب.

یُوخُولُو (yuhulu): خواب آلود.

یُومُولُو (yumulu): چشم بسته و مشت بسته.

یاشلُو (yaşlu): تر و چشم اشک آلود.

یاغَلُو (yağlu): چرب.

یازُولُو (yazulu): نوشته شده.

یازُو (yazu): نوشته.

یاماقَلُو (yamaqlu): وصله دار.

یرِقُو (yırıklı): شکاف دار.

یَزْدَلُو (Yezdlü): یعنی یزدی.

یال لُو (yallu): یعنی یال دار.

الیا مع الیا

پی (yè): امر یعنی بخور.

یَخْشِی (yahşı): یعنی خوب.

یای (yay): کمان.

یای (yay)^{۱۹۲}: اگر از امر بگیرند یعنی منتشر کن.

یاسَّی (yassı): پهن.

یُولِجِی (yolçı): گدا. دِلَنجِی (dilenci) نیز گویند.

یانِی (yanı): یعنی.

یُورِی (yovrı): دوست و محبوب.

یِرِّی ها یِرِّی (yèrri ha yèrri): صوتی که چارچیان و نسقچیان و نقیبیان و

ریکیان و یساوان در سواری سلاطین بیکدفعه به جهت رعب و شکوه و صولت و سطوت

سلطنت فریاد می زنند. یعنی برو ها برو.

یازِیجِی (yazıcı): نویسنده.

يازى (yazı): صحرا.

ينكى (yengi): نو و تازه.

يارى (yarı): نصف.

يركوكى (yerköki): بهر دو كاف تازی همان زردک.

ياپنچى (yapunçı): آنکه از پشم بافته در ايام برف و باران مسافرين و مترودين مى

پوشند تا از برف و بارش محفوظ مانند و آن مخصوص داغستان و شيروانات است و به اطراف عالم از آنجا مى برند و خوب او بسيار نفيس و قيمتى مى باشد.

ياغى (yağı): آنکه به سلطان و حاکم وقت عاصى شود.

يرتجى (yirtici): سباع درنده.

يالانچى (yalançı): دروغ گوى.

ياريسى (yarısı): يعنى نصف او.

ياريسينى (yarısını): يعنى نصف او را.

يرى (yèri): امر يعنى برو.

يازدي (yazdı): نوشت.

يازلمدى، يازلمادى (yazılmadı): نوشته نشد.

يوردى (yordı): مانده کرد. [58a]

يورولدى (yoruldu): مانده شد.

يتدى (yètdi): رسيد. محاوره روم است.

يتشدى (yètişdi): رسيد ايضا.

يدى (yèdi): خورد.

يمدى (yèmedi): نخورد.

ييردى (yèyirdi): ميخورد.

يخدى (yihıdı): انداخت و خراب کرد.

يخلدى (yihıldı): افتاد و خراب شد.

ياندی (yandı): سوخت.

یانمَدی (yanmadi): نسوخت، نهی اوست.

یاخدی (yahdi): سوخت.

یاخلدی (yahildi): سوخته شد.

یاخلدی (yahildi): به معنی مالیدن حنا و غیره به دست و پا و اعضا نیز آمده چنانچه

سابق گذشت.

یددی (yèddi): عدد هفت.

یوخ ایدی (yoh idi): نبود.

یوکلدی (yükledi): بار کرد.

یاتدی (yatdi): دراز کشید و به معنی خوابیدن نیز آمده.

یوخلادی (yuhladi): خوابید.

یوخاری (yuhari)^{۱۹۳}: بالاخانه.

یایلدی (yayildi): پهن و منتشر شد.

یایدی (yaydi): پهن کرد و منتشر کرد.

یومولدی (yumuldi): یعنی پلک چشم بهم برآمد یعنی چشم پوشیده شد و مشتم

جمع شد.

یومورتلادی (yumurtladi): یعنی مرغ بیضه نهاد.

یدی می (yèdi mi): یعنی خورد آیا.

یودی می (yudi mi): یعنی شست آیا. میم و یای آخر در آخر هر لفظ بیاید به جای

استفهام است و در روم بیشتر مستعمل است.

یازلدی (yazildi): نوشته شد.

خاتمه

در بیان بعضی از تمثیلات ترکی که با وجود قلت و سادگی الفاظ و رکاکت بعضی عبارات به معنی مفید دلالت می کند.

تَنکری داغَنکه کُورَه قار وِیرُور (Təngri dağınğa göre qar vèrür):
یعنی خدا در خور کوهش برف می دهد. فواید این مثل نزد عقلا بس ظاهر است.

اَغاج نَه قَدَر بار کُتُورُور باشینی اَشَاغَه سَالُور (ağac ne qadar bar getürür başını aşığa salur):
یعنی درخت هرچه ثمر بیشتر می دهد سر خود را به زیر می افکند ای صاحبان نفوس طیبه را علم و مال و جاه دنیا باعث تواضع می شود و ارباب نفوس خبیثه را بی حاصلی موجب ترفع.

داغ نَه قَدَر اُوجَه اُولا اُوسِتِنْدَنک یُولار اَشَار (dağ ne qadar uca ola üstindeng yollar aşar):
یعنی کوه هر قدر بلند باشد از بالای او راهها می گذرند
یعنی جاده ها جاریست ای مرد نجیب هر قدر صاحب جاه و منزلت باشد باز متحمل مردم می شود. مدعا تواضع است.

بُود قِسْماق اِینن دار اُولَمَز (bud kısmak inen dar olmaz):
یعنی کسی را که موضع معتاد فراخ باشد از چسپانیدن رانها همدیگر [58b] تنگ نمی شود. این مثل در حق اهل امساک استعمال می شود.

باغ وَقْتی باغْبَانُونک قُولاغی اَغُور اُولُور (bağ vaktı bağbanunğ kulağı ağır olur):
یعنی در موسم میوه گوش باغبان سنگین می شود. این مثل نیز ظاهر است.

بَالِغ اِستِینک کُوتنی ساوُخ سُوْیه قُوبِر (balıǵ istiyenğ götini savuħ suya koyar):
یعنی هر که ماهی می خورد سرین خود را به آب سرد می گذارد ای طالب هر چیزی متحمل محنت و مشقت او باید بشود.

یَانشاق کُوتن کار یرتار (yanşaq götin kar yırtar):
یعنی کون هرزه گو را کر می درد.

راهدارُونک اَرَوادین بُوْش کُلُوْپ کِیْدَنک سِگَر (rahdarunġ arvadin boş gelüp gedenġ siker)؛ یعنی زن راهدار و تمناچی و چوکی دار را آن می گاید که بدست خالی آمد و شد می کند.

اِشْکُونک اَکَر بُوْیْنُوْزِی اُولْسَه اِیْدِی عَالِمِی خَراب اَیْلَرْدِی (eşşegünġ eger buynuzı olsa idi ‘alemi ħarab eylerdi)؛ یعنی اگر خر شاخ می داشت عالم را خراب می کرد چنانچه در فارسی گوید مستوری بی بی از بی چادریست و مفاد این مثل آنکه اگر سفله دسترس می داشت خرابیها از او صادر می شد.

لَاوُنک دِلِیْنک اَناسِی بِلُور (lalunġ diling anası bilür)؛ یعنی زبان گنگ مادرزاد را مادرش می فهمد زیرا که در دست او پرورش یافته.

یُوْگُورْک اَت اَرِیْسِیْنک اَرْتُورُور (yügürək at arpaşınġ arturur)؛ یعنی اسب دهنده جو خود را زیاد می کند.

یَاْمَان بَادِنْجَانُونک اَفْتِی اُولْمَز (yaman badıncanunġ afeti olmaz)؛ یعنی بادنجان بد آفت نمی دارد. این مثل را در فارسی نیز شهرتی هست.

مِندُونک اَتُون ساغْرِسِیْنکه قَاتَلَانک کُوتُونک اَغْرِسِیْنکه (mindünġ atun saġrısınġa qatlanġ götünġ aġrısınġa)؛ یعنی چون به کفل اسب سوار شدی به درد معقد طاقت بیار ای وقتی که به امور عالیه رسیدی متحمل محنت و مشقت او باید شد. مضمون دیگر آنکه وقتی که کدخدا شدی بار عیال را متحمل باید شد.

بُوسْتَانْچِی پُوْخِی کِمِی شِشِیْدُور (bostançı poĥı kimi şışıpdür)؛ مثل فضله پالیزبان باد کرده است و این مثل در باب آدم متکبر و متبخر است و تشبیه نیز بسیار درست زیرا که فضله پالیزبان که اکثر خربوزه می خورد وقتی که آفتاب به او می تابد [59a] آماسیده می شود.

قُورْتُلُوجَه قُورُونْک کُورْجَه اَلِیْجِی سِی اُولُور (qurtluca kovununġ korca alıcısı olur)؛ یعنی خربوزه کرم دار را مشتری کور بهم می رسد ای هر متاعی را از بد و نیک خریداری هست.

کُور بَاْزَار کِتْمَسَه بَاْزَار کُورْسُوز قَالْمَاز (kor bazar ġetmese bazar korsuz qalmaz)؛ یعنی اگر کور به بازار نرود بازار بی کور نمی ماند ای کور دیگری می

رود. مفاد این مثل هم بمثل سابق ماناست.

ایت ایت این ساواشدی یولچی ئونک ایشی اونددا دوشدی (it it inen savaşdı yolçının işi uvanda düşdi): یعنی سگی بسگی جنگید کار مسافر به تعویق افتاد. مفاد این مثل هم ظاهر است.

دوه دوه این ساواشدی ایشک اراده اولدی (deve deve inen savaşdı eşşek arada öldi): یعنی شتری بشتري جنگید و خر در میانه مرد. این هم در معنی بمثل سابق مشارکت دارد.

ایت هرر کاروان کیچر (it hürer kavran geçer): یعنی سگ فریاد می کند و کاروان می گذرد ای به خاطر عالی از جزئیات غبار کدورت نمی نشیند.

ایت اغزدنک دنکیز مودار اولماز (it ağızdanğ denğiz murdar olmaz): یعنی از دهن سگ دریا نجس نمی شود ای از خبث بدگویان ساحت شخص پاک ضمیر آرایش نمی پذیرد.

اولولار سوزنه باخیمان اولیه قائلور (ulular sözine bahmıyan ulıya ulıya kalur): یعنی کسی که به حرف بزرگان نگاه نمی کند ای نمی شنود فریاد زنان می ماند یعنی حرف بزرگان را نشنودن موجب فریاد و هلاکت است.

بابا دیر مغلنده هر نه اکسنگ دُر بتر (baba diyer mehelinde her ne eksenğ dür biter): یعنی بزرگ می گوید در محلش یعنی وقتش هرچه بکاری دُر می روید یعنی الوقت سیف قاطع و فی التأخیر آفات. از مفاد این مثل به ظهور می رسد.

قاراقوش سوموکی اولاملار اودار (karakuş sümügi ulamlar udar): یعنی عقاب استخوان را برآورد و تخمین کرده فرومی برد ای هرکس زیاد از حلق خود لقمه برداشت موجب هلاکت اوست.

اشکمه کیرن چخسونک قودوغی منکا کرکمز (eşşegüme giren çıhsunğ kuduğı manğa gerekmez): یعنی آنچه به خر من فرو رفته بیرون بیاید کره خر برای من نمی باید ای مرا به خیر تو امید نیست شر مرسان.

دانانی ناخره قاتارسنگ اول اناسنگه سچرر (dananı naħıra anasınğa sıçrar): یعنی گوساله را [59b] وقتی که در میان

مادگان سر می دهند و داخل می کنند اول به مادرش می جهد ای وقتی که بد اصل دست می یابد اول به اقارب و عشایر خود ایذا می دهد.

أَمِينُ كِرَايَه وَیرَن اَلْنِی دَالِدَا دُوْتَمَاز (amın kiraye veren elini dalda dutmaz): یعنی هرکس فرج خود را به کرایه می دهد دیگر دست خود را حایل نمی کند. هرکس امر شنیع و قبیح اختیار کرد محجوبیتش اقبح است.

تُوُوُقْ هَر نَه چاقلاشُور کُوتِی داراَلُور (tovuk her ne çaqlaşur göti daralur): یعنی مایگان هرچه فربه می شود مقعدش تنگ تر می گردد ای بخیل و لئیم را هرچه وسعت بیشتر می شود بخل و لثامت زیاد می شود.

قِلِج اُوز قِینِی کَسَمَز (kılıc öz kınını kesmez): یعنی شمشیر غلاف خود را نمی برد ای مرد اصل به مقرب و همنشین خود ایذا نمی رساند.

چِراغ اُوز دِیْنَه اِشِیق وَیرَمَز (çırağ öz dibine ışık vermez): یعنی چراغ به پای خود روشنی نمی دهد.

[ملا نادر دامغانی:]

کارسازان جهان از کار خود بیچاره اند
آب نتواند که شوید گرد از رخسار خویش

اَذَانُون قُویْنَه نُقصَانِی یُوخْدُور (azanun koyına nokşanı yohdur): یعنی آواز مودن را به گوسفند ضرری نیست. ماخذ این مثل این است که ترکی از ایلات گوسفندان به جهت فروش به شهر آورده بود. اتفاقاً هنگام ظهر مودن از گلدسته مسجد اذان شروع کرد و آن ترک که گاهی آواز اذان نشنیده بود متعجب شده از کسی پرسید که این چه فریاد است. آنکس در جواب گفت که به جهت وقت نماز اذان می دهد. گفت به گوسفندان من که نقصانی ندارد. گفتند نه. ترک در جواب گفت: **ها باقرسُونک** (ha bakırsung) یعنی چون به گوسفند نقصان ندارد هی فریاد بزند. مفاد این مثل اینکه پی فضول نباید گشت و مخصوصه ای که به این کس نفع و نقصان نداشته باشد پیرامون او نباید گردید.

بِر زَادْدَان کِه مَن چاقلاشِمِم نِیَه اَرُوخِلِیم (bir zaddan ki men çaqlaşmim niye aruħlim): یعنی از چیزی که من فربه نشوم لاغر چرا بشوم. این مثل نیز ظاهر است.

صَبِر اِیْنِی خَلُوا بِشَرِ اَی غُورَا سَنْدَنک بَسَلَه سَن تُوْت یِرَاقِین اَطْلَر اُولُور

(şebr inen halva pişer ey ğora sendeň beslesen tut yarpaķın)
 [60a]: [a]tlaз olur یعنی ای غوره بصبر از تو حلوا پخته می شود زیرا که غوره بعد
 رسیدن به کمال انگور شیرین می شود واز انگور بمرور شیره بعمل می آید و از شیره حلوا
 پخته می شود و برگ توت را اگر پرورش بکنند اطلس می شود زیرا که برگ توت را کرم
 پیله می خورد و بمرور ابریشم می دهد و از ابریشم اطلس می بافند.
 پوشیده نماند که امثال ترکی بسیار گوش زده احقر شده و اکثر آنها را که از اتراک
 تراویده در فارسی اشتهاار داده اند. بالفعل آنچه در خزانه حافظه موجود بود ثبت افتاد و بالله
 التوفیق و منه المبداء و الیه المعاد.

بعون عنایت الهی جل و علا و از میامن تفضلات و حسن عنایات بیغایات یگانه گوهری که دیده بحار ذخّار وهم و گمان در نه صدف آسمان نظیر درّ ثمین وجود مسعود او ندیده و گوش جاسوس گیتی پیمای اندیشه در شش جهت جهان آوازه شبیه ذات قدسی صفاتش ندیده.

سلاله ای چو تو آبا ندیده در اصلاب

ندیده چون تو جنین امّهات در ارحام

اعنی نقاوه دودمان و سمّی حضرت خیرالبشر و عضاله خاندان قالع باب خیر، مسند نشین محفل حشمت و اقبال صدرآرای بارگاه جاه و جلال، الغایر من مبادی الفطره بمعالی الهمم المختص بمیامن الفوز و جلالیل النعم، نواب کامکار فلک اقتدار.

نبود اگر بند کیش در نظر

فاخته بیرون کشد از طوق سر

دیده خورشید نگهبان اوست

گل به چمن غالیه گردان اوست

آنکه کند حرف سخایش رقم

رویدش از پنجه چو ناخن درم

شیرازه الفت قلوب پریشان، شاه بیت صفحۀ سفینه امکان، آبروی گوهر مروت و فتوت، جوهر شمشیر آبدار پردلی و شجاعت، سحاب گوهرپاش همت، موجۀ دریای رحمت، بردبار گران سنگ، صاحب فرّ عالی فرهنگ، نواب مکرم الدوله سیّد محمدخان بهادر [60b] حشمت جنگ ادام الله عزه و اقباله و افاض علی المسافرين برّه و افضاله و از فرط لطف و مرحمت جناب مستغنی من الاوصاف والالقباب اعنی سلاله و دودمان علیّ عالی و شعبه شجره مفاخر و معالی زبده اسخیای دور زمان، مجدد قوانین آبای عالی مکان، عنوان صحیفه ابهت و کامکاری طغرای منشور دولت و بختیاری.

مظهر الطاف الهی دلش

ز آب کرم گشته سرشته گِلش

شرح کمالش که بود بیکران

آمده عاجز ز بیانش زبان

شیدالکان بدل و احسان، موسّس بنیان لطف و امتنان جناب سیّد علیخان بهادر دام اقباله العالی، بنام خجسته فرجام، همای اوج سعادت آسمان بلندی، عارج معارج برتری و

ارجمندی، گل همیشه بهار گلشن دولت و اقبال، نهال برومند حقیقهٔ امانی و آمال، فروردین گل شکفته روی از دی بهشت ازهار تازه گوئی دستورالعمل آداب و ارکان صاحب الکرم والبرّ والامتنان خردسال بزرگ فطرت عالی همت والا نیت، بمعلمی فطرت ذاتی، سوادخوان صحایف غیب و شهود و بکنج کاوسی اندیشه عالم خبایای اسرار وجود.

معدن بذل و سخا بحر شرف

ذات او درّ و جهان همچون صدف

آنکه دیباجهٔ این اوراق بنام نامی و القاب گرامیش موشح و مزین است اعنی فرخنده رای خجسته منظر، فرخ طالع بلند اختر جناب **سید احمد علیخان بهادرلی بهادر** دام اقباله بفضل به اتمام رسید.

هرچند این خزف پاره ها را در نظر گهرسنگان مشکل پسند قدر و قیمت معلوم و بمقاد من صنف فقد استهدف، این حشویات را اعتبار مفهوم است. از آنجا که حسب الارشاد فیض بنیاد جناب معلی القاب خانی عظیم المرتبه و الشان دام اقباله العالی بود به موجب مامور معذور و امثالاً لامره العالی به تالیف این نسخه اقدام و به **فواید احمدی** موسوم گردانید. هر عیب که سلطان بپسند [61a] هنر است. امید از کمال کرم و مکارم اخلاق این برگزیدگان آفاق چنانست که چون این اوراق را بی مسوده استعجالاً به قلم آورده از راه لطف و مرحمت قلم عفو و اغماض بر صحیفه خطا و زلل کشیده و بحکم تحفه الفقیر حقیر مشمول التفات فرموده و بطراز قبول مطرّز سازند.

هم مشرف بایش کردن بتشریف قبول

مور اگر پای ملخ نزد سلیمان آورد

حالا بهتر چنان نمود که زبان ابتهال به دعای دوام عمر و دولت و ارتقای مدارج جاه و حشمت این خانواده فیض و فتوت بگشاید. استدعا از درگاه واهب بی منت چنانست که همواره مسند دولت و کامرانی و رساله حشمت و شادمانی بوجود عاقبت محمودشان آراسته و عمر اعادی ابد مدت یوما فیوما کاسته باد. بحق الحق و النبی المطلق و آله الامجاد.

قد فرغ المؤلف من تسوید هذه النسخة المسمی به **فواید الاحمدی فی یوم الثلثها**

تاسع شهر محرم الحرام تسع و تسعین و مائه و الف. [61b]

مخفی نماند که در ترکی برای لفظ گذشته دو لفظ خاص است: **گیچن** (gèçen) و **اوتن** (öten) هر دو را استعمال می توان کرد مثلاً **گیچن ایل** (gèçen il) و **اوتن ایل** (öten il) یعنی سال گذشته و **گیچن گیجه** (gèçen gèce) و **اوتن گیجه** (öten gèce) یعنی شب گذشته و **گیچن گون** (gèçen gün) و **اوتن گون** (öten gün) یعنی روز گذشته.

و **کلن** (gelen) یعنی آینده چنانچه گویند **کلن ایل** (gelen il) یعنی سال آینده و **کلن گون** (gelen gün) یعنی روز آینده و **کلن گیجه** (gelen gèce) یعنی شب آینده.

و هرگاه خواهند تلفظ تاریخ یا تحریر آن نمایند چنین گویند و نویسند: **اکرمی منجی تاریخ** (igirmiminci tarih) یعنی تاریخ بیستم یا **اکرمی بیش منجی تاریخ** (igirmi beşminci tarih) یعنی تاریخ بیست و پنجم یا **اکرمی آلتی منجی تاریخ** (igirmi altıminci tarih) یعنی تاریخ بیست و ششم. **ایون آخری** (ayun ahırı) یعنی سلخ ماه، **ایون آخرنده** (ayun ahırında) یعنی در سلخ ماه و روز را هم به همین نهج می نویسند و تلفظ می نمایند: **اون منجی گون** (onmıncı gün) یعنی روز دهم، **اکرمی منجی گون** (igirmiminci gün) یعنی روز بیستم، **قرخ منجی گون** (kırhımıncı gün) یعنی روز چهلّم و باید دانست هر جا که مثلاً در شمار روزها و تاریخ ها در فارسی حرف میم در آخر کلمه می آرند و می گویند روز دوم یا روز سیم در ترکی به جای میم لفظ **منجی** (mıncı/minci).

و **گیچ** (gèç) امر است مثلاً اگر کسی را گویند بگذر می توان گفت که **گیچ** (gèç) و می توان گفت که **اوت** (öt).

بنزر (benzer) یعنی شبیه است. **بنزدورم** (benzedürem) یعنی تشبیه می کنم.

[62a]

سیر ایله سالدی باغه کذر او سمن عذار
انواع زیب و زینت اینن فصل نوبهار
آچمیش گل اوزره سنبل کیسوی مشکبار

نسرینده رنک لاله ننددر دیدم دیدی

عمرم خدنگی توکدوکی قاندرر سننک

(seyr ile saldı bağa güzër ol semen-‘izar

enva‘-ı zib ü zinet inen feşl-i nov-bahar

açmış gül üzre sünbül-i gisu-yı müşk-bar

nesrinde reng-i lale nedendür dëdim dëdi

‘ömrüm hädengi tökdügi kanun durur senünğ)

توکدوکی (tökdügi) اصلش **توکدوقی** (tökduḳı) است چنانچه در مصادر

کلماق (gelmaḳ) و **کلمک** (gelmek) هر دو می تواند شد در این هم اصطلاح

شهرستان **توکدوقی** (tökduḳı) و **کلدوقی** (gelduḳı) و **کتدوقی** (gëtduḳı) و

آپاردوقی (aparduḳı) استعمال می شود. مثلا می گوید **کتدوقی یول** (gëtduḳı

yol) یعنی راهی که او رفته است، **کتردوقی زاد** (getirduḳı zad) یعنی چیزی که او

آورده است و این **دوقی** (duḳı) یا **دوکی** (dügi) مخصوص الفاظ اشاره غایب است و در

مخاطب **دوقون** (duḳun) یا **دوگون** (dügün) می آید مثلا **ووردوقون قلیج**

(vurduḳun kılıc) یعنی شمشیری که تو زده ای، **توکدوقون قان** (tökduḳun

kan) یعنی خونی که تو ریخته ای، **توکدوگون** (tökdügün) نیز می آید اما اصطلاح

دهاقین است.

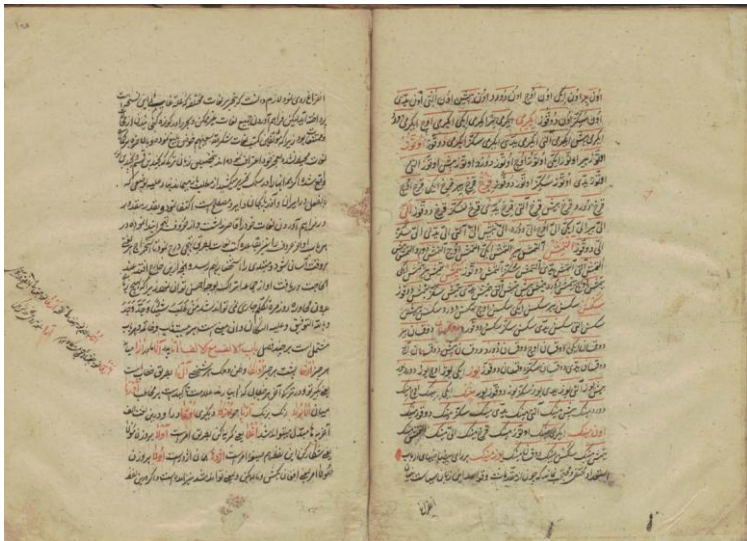
و همچنین لفظ **کج** (gec) و **قج** (ḳac) مخصوص زمان است چنانچه **کورکج**

(görgec) یعنی وقتی که می بیند و **ایلکج** (ëylegec) یعنی وقتی که می کند و

باخکج (bahgec) و **باققج** (bakḳac) وقتی که نگاه می کند و **چققج** (çıḳḳac)

وقتی که برمی آید.

ال یازمالاردان اؤرنکلر

A نسخه سی

B نسخه سی